॥अथसप्तशतीन्यासव्याख्यासहितप्रारंभः॥

श्रीगुरुभ्योनमः ॥ श्रीरामंत्रतिपुष्कराभिधमहायज्ञेषणचेदत्रय
व्याख्यानावसरोविशिष्यकथितंश्रीविष्णुधर्मान्तरे ॥ एतांधेनु
मुपह्वयेस्मिसुदुघामित्यृगातंशंकराचार्यशिष्यचतुष्टयेनसहित
वंदेगुरूणांगुरुं ॥ १ ॥ विधिर्विष्णुसुखामरोदयस्थितिनाशेषु शि
वोप्यनीश्वराः ॥ जगदंबतवलयक्रमःक्षणमुद्दालकंपुष्पभंजि
का ॥ २ ॥ कवचार्गलंचकीलकंमाहोमध्येत्रयोदशाध्यायिनी ॥ अं
तेप्राधानिकंचैकृतिकेमूर्तित्रयंरहस्यानां ॥ ३ ॥ इतिमार्कंडेयपुराणो
ध्यायेषुनविंशतौगुप्तानां ॥ अर्थान्प्रकटीकुरुतेभास्करतयोग्नि
चिकृतिचित्तु ॥ ४ ॥ सप्तशतीतुसप्तसतीरासप्तवतीसत्यवतीतप्तवती
॥ ममतुमतिरचितवतीगुप्तवतीनामबिभ्रतीवृत्तिं ॥ ५ ॥ काव्यव्या
कृतितार्किकोपनिषदेष्वेकैकविद्वद्गोष्ठिकाःसंतिचतुर्विधाअ
पिचमत्कारावहास्तद्विदां ॥ ताश्चंडीजपहोमतर्पणसुखानुष्ठानमा

नोपयोग्यर्थज्ञानमभीप्सतांनविदुषांचित्तेचमत्कुर्वते ॥ ६ ॥ एतद्धरसास्वादसामर्थ्यं
विदुषांयदि ॥ किमितिप्रार्थनीयास्तेनचेत्प्रार्थनापापिकिं ॥ ७ ॥ केःपुष्पैरक्षतान्हत्वाभंग
मुविनिमंत्रिताः ॥ केनवाचंपकैर्वार्धचंद्रदत्तातिराहृताः ॥ ८ ॥ यसप्तशत्यायुषिगुप्त
वत्यामपेक्षणीयंतदवेक्षणीयं ॥ चंडीसपर्याक्रमकल्पनल्पायतत्रगुप्तंतदिहास्ति
कृत्सं ॥ ९ ॥ तत्रादौवक्ष्यमाणार्थानुक्रमणीश्लोकाश्चतुरश्रकेलिख्यंते ॥ मंगलाचरणं ग्रंथ
प्रतिपाद्यार्थसंग्रहः ॥ तत्तच्चंडीतिशब्दस्यतदर्थस्यचनिर्णयः ॥ १० ॥ तन्मंत्रस्यनवार्ण
स्योद्धारस्तस्यार्थवर्णनं ॥ चिंडीस्तवेपिहलेखावाग्भवंचेतानीरमा ॥ २ ॥ कामः काम कृ
ष्णाविघ्नोवाराहीनारसिंहका ॥ पराप्रासादनयोगसर्वमंगलकालिका ॥ ३ ॥ नवार्णस्य
निसर्वेषांमंत्राणांप्रकाशनं ॥ संक्षेपेणनवार्णस्यसाधनंक्रमवर्णनं ॥ ४ ॥ अंगगोगिभा
यानिकर्षाच्चंडीस्तवनवार्णयोः ॥ ततःसप्तशतीहेतुःस्तदर्थस्तत्प्रशंसनं ॥ शापोद्धा
रोकीलनेचतत्स्तोत्रपठनक्रमः ॥ तत्पुरश्चरणंकाम्यप्रयोगोबलिनिर्णयः ॥ आदौ
पादेचित्रमृत्तिजादक्षिणाक्रमः ॥ कवचस्यार्गलायाश्चकीलकस्यार्थवर्णनं ॥ ततोरह
स्यंतत्रस्थंगुरुकीलकलेखनं ॥ तदर्थवर्णनंकात्यायनीतंत्रस्यमुख्यता ॥ तत्रायंपटलः

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

व्याख्यापरोक्तोभासखंडनेऽतितत्संग्रहश्चतत्स्थोक्त्याऽंशनलेखनेऽस्तोत्रायच
रितव्याख्याद्वितीयपरत्वस्यच॥तत्संग्रहोऽशोव्याख्यानेमध्यमेधश्चरित्रेक॥तृतीयपर
त्वव्याख्यातत्तत्संग्रहांशकः॥तृतीयचरितेध्येयषड्मंत्रार्थवर्णने॥१९॥चतुर्थपर
त्वव्याख्यातत्तत्संग्रहांशकः॥एकादशादित्रितयमंत्राध्यायार्थवर्णने॥अथया
सप्तशतीमूलतंत्रोक्तःप्रकारस्तत्संग्रहः॥तत्तत्रोत्तरतंत्रोक्तोसंग्रहांशसमापने॥२०॥प्रा
धानिकरहस्यस्यव्याख्यावैकृतिकस्यच॥ततोमूर्तिरहस्यस्यत्यनुक्रमणिकामता१५
तत्रचंडीनामपरब्रह्मणः पृथग्महिषीदेवता॥चंडोभानुश्चंडातइत्यादीवियत्तानवच्छि
न्नासाधारणगुणशालिपरत्वेनचंडपदस्यप्रयोगदर्शनात्॥३यतायाश्चदेशकालवस्तू
नपरिच्छेदेनतादृशाच्छेदत्रितयराहित्यस्यपरब्रह्मैकलिंगत्वात्॥यद्यपिचंडिकोप
इतिधातोर्निष्पत्तिस्तदापिकस्यचिच्छक्तिरेवचंडजातरोषस्यसंयुगेइत्यादिनाप्रसादे
निष्फलोयस्यकोपोपिचनिरर्थकः॥नत्वभर्तारमिच्छंतिषंढंपतिमिवस्त्रियः॥सात्विनाच
महाभयजनकत्वेनैवकोपस्यसाफल्योक्तेस्तदृशएवकोपश्चंडिधातोर्मुख्यत्वात्प्रदेते
स्तदृशादेवनमस्तेरुद्रमन्यवइत्यादिनामप्रथमंमन्यवएवनमस्कारदर्शनाद्वीषास्मा

द्वातःपवतेभीषोदेतिसूर्यः॥भीषास्मादग्निश्चेंद्रश्चमृत्युर्धावतिपंचमइत्यादिश्रुत्या॥
घोराद्भयजनकत्वेकोपस्यापिपरब्रह्मलिंगत्वमक्षतमेवा॥अतएवमहाद्भयंवज्रमुद्य
तमितिश्रुतोवज्रपदेनब्रह्मैवोच्यतेनायुधविशेषोभयजनकत्वलिंगादित्युत्तरमुत्तर
मीमांसायांकृतानाधिकरणेतस्माद्दछद्मसंयोगलक्षणेऽपिचंडीतिपदनि
ष्पत्तिः॥तत्स्वरूपातूक्तरत्नत्रयपरीक्षायांदीक्षितैर्नित्यनिर्दोषंगंधनिरतिशय
सुखंब्रह्मचैतन्यमेकंधर्मोधर्मीतिभेदरहितमयमितिप्रथकैर्भूयमायावशेना॥ध
र्मस्तत्रानुभूतिःसत्फलविषयणीसर्वकार्यानुकूलाशक्तिश्चेच्छादिरूपाभवतिगुण
गुणाश्रयस्तत्कएवा॥कर्तृत्वंतत्रधर्मकलयतिजगतांपंचसख्यादिसृत्यधर्मःपुरु
षमालासकलजगदुपादानभावंबिभर्ति॥स्त्रीरूपंप्राप्यदिव्याभवतिचमहिषीस्व
त्रयस्यदिक्कर्तृनेत्रोक्तोधर्मप्रभेदावपिनिगमविरोधीमिथोद्वंद्वकोटिरितिएकमेवब्रह्म
नादिसिद्धयामाययाधर्मधर्मीतिद्विविधमभूत्॥सृष्ट्यारंभेयत्राधर्मिकमी
क्षणंतदेक्षतबहुस्यांप्रजायेयेतिसोकामयतततपोकुरुतेत्यादित्रिविधश्रुतिसि

स्वतन्त्रज्ञानेच्छाक्रियासमष्ट्यात्मकसर्वज्ञब्रह्मधर्मः सर्वधर्मेभ्यो भिन्नश्चैवंस्वाभाविकज्ञा
नबलक्रियाचेतिश्रुतेः॥तस्यैवधर्मत्वाच्छक्तिरितिसंज्ञाअनेनवाधातोर्धर्मजि-
ज्ञासेतिकोऽपिनिषेधथमसूत्रेजैमिनीयसूत्रइवधर्मशब्दश्चोदनालक्षणार्थ
जडपरोपितुब्रह्मधर्मरूपश्छक्तिपरइवतेननत्रधर्मपदमपनीयब्रह्मादप्रक्षेय
स्त्वविदुषांमेवेतिसमधितंतद्ग्राह्यस्माभिः॥अस्यैवधर्मस्यान्याअपिपराहंतादि
संज्ञांकथयन्तः रामानंदसूत्रेणधर्मस्वरूपमेवविशिष्यविवृतं॥एषतविमर्शश्चिति
श्चैतन्यमात्मास्वैरसोल्लासापरावाक्स्वतन्त्र्यपरमात्मोन्मुखमश्चर्यसत्तस्फुरत्तासा
रोमान्तःकामालिनीहृदयंमूर्तिःस्वसंवित्स्पन्दइत्यादिशब्दैरागमेरुध्घोष्यतइति॥
ततस्वरतिंनिमित्तानितुद्ग्राह्यस्वविरतानि॥स्वरतिनिमित्तसहिताःनागानंदस
त्रेदृष्टव्याः॥सर्वधर्मोमहाविष्णुभवानीभेदेनद्विविधोभूत्वाजगतःसृष्टिस्थि
तिंकुलयतिरोधानानुग्रहात्मकंकृत्वापंचककर्त्राभूत्वा॥जपाकुसुमस्फटिकेवरंजनक
तुल्येपिरागाश्रयत्वेनभावनमात्रास्फटिकस्येवशुद्धस्यापिधर्मिणःसानिध्या

मात्रेणकर्तृत्वव्यवहारः॥तद्भोधर्मोपिनजडोनजीवःअपितुचितिः॥स्वतंत्रावि
श्वसिद्धिहेतुरित्यादिशक्तिसूत्रोक्तस्वरूपंब्रह्मैवेत्युपनिषत्सिद्धांतइतिश्लोकद्वय
स्यपंडितोनिश्चेतिनोर्थः॥अस्मदादीनाहिस्वष्टव्यपदार्थालोचनेत्रिकालज्ञानेछाज्ञा
तिरूपावृतिर्घटमहंजानामीत्यादिभाविघटविषयकज्ञानाच्चाकारभेदेनपरस्परवि
लक्षणात्रिविधास्वयंजडाघनाजडस्यघनस्यांतःकरणस्यपरिणामोघनानामेव
जडानांविषयीकाररूपसंबोधेनापिघनेनैवशिष्टास्वयमपिपरिछिन्नापरिवारैरपि
परिछिन्नैरेवयुक्तापरिछिन्नजडघनाहंकाराध्याससहिताच॥शुद्धब्रह्मणः प्राथमि
कीवाक्षातुसर्वज्ञकोमलतद्वृत्तिरूपाप्यस्माकीनिवृत्तिधर्मराहित्यादत्यंतविलक्षण
ब्रह्मकोटावेवनिशांतंनिभावः॥तदेतदुक्तंब्रह्मसिद्धेउत्पत्तिकरणेद्वारेशोस्वर्गेसख्यारं
भकालिकंब्रह्मसनामंत्रेणप्रक्रम्यतत्रात्मनिस्वयंकिंचिच्चेत्यतामिवगच्छति॥अग्रहीत
ग्रहंसंविद्रहेमंशयनपूर्वकं॥भावनामार्थकलनैःकिंचिद्गृहीतरूपकं॥आकाशादणुषु
स्थंचसर्वास्मिन्भाविबोधने॥ततःसापरमासत्तासच्चेतःचेतनोन्मुखी॥चिन्नामयो

ग्याभवति किंचिल्लभ्यतयातदा।घनसंवेदनापश्चात्भाविजीवादिनामिका संभव
त्यानकलनायशेऽसतिपरंपरमित्यादितद्दीकायामपिसन्मात्रस्यब्रह्मणः सईक्षतजे
कानुसृजाऽतिश्रुतिसुत्थमीक्षणभावंदर्शयति।।तदितित्रिभिःअग्रहीतात्मकाअ
हंकाराध्यासहितो।अतएवसंविन्मात्रेणहंताविमर्शः।।सर्वस्मिन्नपिसृज्यविषये
भाविनामरूपानुसंधानांशेपिकिंचिदेवसंत्रकमिवअतएवाकाशादिपिजण्डेवन
तुघनं।।अतएवतुत्थमेवघनमालिन्याभावंदृष्ट्वेवचेत्यतांगछतिसचेतश्चतनाईक्ष
णाद्यभिव्यक्तेचैतन्यंतदुन्मुखतत्प्राधानासतीकिंचिल्लभ्यतयावाग्वृत्तिविषय
धर्मलाभेनतदाविन्नामयीग्याभवतित्यर्थः।।पश्चातुसेववृत्तिश्चीराद्यात्मनीभूतस
म्यगेवातकलनासूक्ष्मपंचात्मभावलक्षणापरिछेदग्राहिणीसतीपरंपदेमपरिछि
न्नभूमानेरात्मभावेविस्मरतितदाभाविहिरण्यगर्भाख्यसमष्टिजीवादिनामिकाभ
वतीत्याहंमनेतिईदृशीलक्षणात्मकचैंडीचिदादिनामकसमष्टिवृत्तिरूपधर्मात्म
कसुत्थब्रह्मादिभिन्नानांज्ञानेछाक्रियाणांतिसृणांव्यष्टीनांमहासरस्वतीमहकाली

महालक्ष्मीरितिप्रवृत्तिनिमित्तवैलक्षण्येननामरूपांतराणि।।तादृशानामरूपवि
शिष्टदेवतात्रयसमष्टितंप्रवृत्तिनिमित्तिकृत्यधर्मचंडिकेतिव्यवहारः।।एवंव्यष्टिनां
वामज्यष्ठरौद्रीतिपराप्रश्यंतिमध्यमावैखरीतिब्रह्मविष्णुरुद्रइतिरूपभेदेनसमष्टेरपि
अंबिकाशान्त्यरेत्यादिसंज्ञाअनेनाप्रतंत्रोत्तरादवगंतव्याः।।त्रितयसमष्टित्वादेवैषातुरी
यतिशक्तिरहस्याहैनिर्दिश्यते।।आचार्यभगवत्सोदाहृतं।।गिरामाहुर्देवीद्रुहिणगृ
हिणीमागमविदोहरेःपत्नीपद्मोद्भवसहचरीमद्रितनयां।।तुरीयाकापितेदुरधिग
मनिःसीममहिमामहामायेविश्वंभ्रमयसिपरब्रह्ममहिषीति।।अयमेवचार्थः प्राधा
निकरहस्येलक्ष्म्यालक्ष्यस्वरूपासेत्मशालक्ष्यपदेनव्यक्तीकरिष्यते।।ईदृशनामरूपो
पाधिकस्यशक्तिरूपब्रह्मणउपासनोपकारकेषबहुषुमंत्रेषुद्वावत्यक्तमोऽनवर्ण
ससप्तशतीचंडिका।तत्रायस्यचतुर्विंशतिवर्णाभ्यंतेपिव्यंजनानांस्वरांगतेनस्वातंत्र्येण
स्वरसंख्याव्यवहारानुपयोगतेनैषांवेससदृशाःप्रजापतिर्यज्ञेन्वायनइत्यादाविवस्व
रसंख्यायेवनगणिता।।अर्णशब्दोपिवर्णपरःसुवर्णेस्वर्णव्यवहारादर्शनात्।।वर्ण
शब्दश्चव्युत्पत्तिकिलंकारेणवकारप्रतीकारांशेषप्रयोगस्तंत्रेष्वेवेतितुकश्चित्।।

नुष्टारस्तुरेव्यथर्वशीर्षोपनिषदि।।तत्र हि सर्ववेदेदेवीमुपतस्थुः कासितंमहादे
वीइतिदेवानांप्रश्नेसतिसाब्रवीदहंब्रह्मस्वरूपिणित्यादिनाबहुप्रकारैःसगुणनिर्गुण
स्वरूपभेदाभ्यांदेव्योतरितेसतितेदेवाअब्रुवित्युपक्रम्यनमोदेव्यैमहादेव्यइतिश्लोकम
त्रेणदृष्ट्वाचनमस्कारादिकंनिर्वर्ण्यश्रीविद्यामुद्धृत्यतत्रस्यकूटत्रयस्यैवरूपांतरेषु
वाक्कामशक्तिबीजेषुक्रमेणतत्तदेवतात्मघटकत्वेनप्रसिद्धेषुशक्तिबीजमात्रेप्रकारांत
रेणविपरीतकारसंयुक्तमित्यादिनाहृल्लेखात्मकतेनोद्धृत्यतादृशबीजत्रयघटितो
नवार्णोमंत्रउक्तः यथावाङ्मायाब्रह्मसूस्तस्मात्षष्ठंवक्त्रसमन्वितं।।सूर्योवामश्रो
त्रबिंदुसंयुक्तंतृतीयकंनारायणेनसमिश्रोवायुश्चाधरयुक्ततः।।विच्चेनवार्णकोण
स्यान्महाक्षनंदायकः।।इतिवाक्।।वाग्भवबीजं।।मायाशक्तिर्हृल्लेखा।।ब्रह्म
सूःक्रमः क्लीं।।तत्रकामबीजातत्रप्रथमप्रथमोपस्थितात्ककारात्।।षष्ठमाक्षरंच
कारः।।तद्वक्त्रेणमुखरूपेतेनआकारेणसमन्वितं।।चा।।सूर्योमः।।अथश्रोत्रंपंचम
स्वरोबिंदुरत्रस्वरः।।सुधानूपाकारात्।।तृतीयकेवर्णेऽकारःसचनारायणेनैआका
रणसंमिश्रः।।डा।।वायुर्यकारः।।सचाधरेणाधरोष्ठेनद्वादशस्वरेणयुक्तः।।येषिच्चे

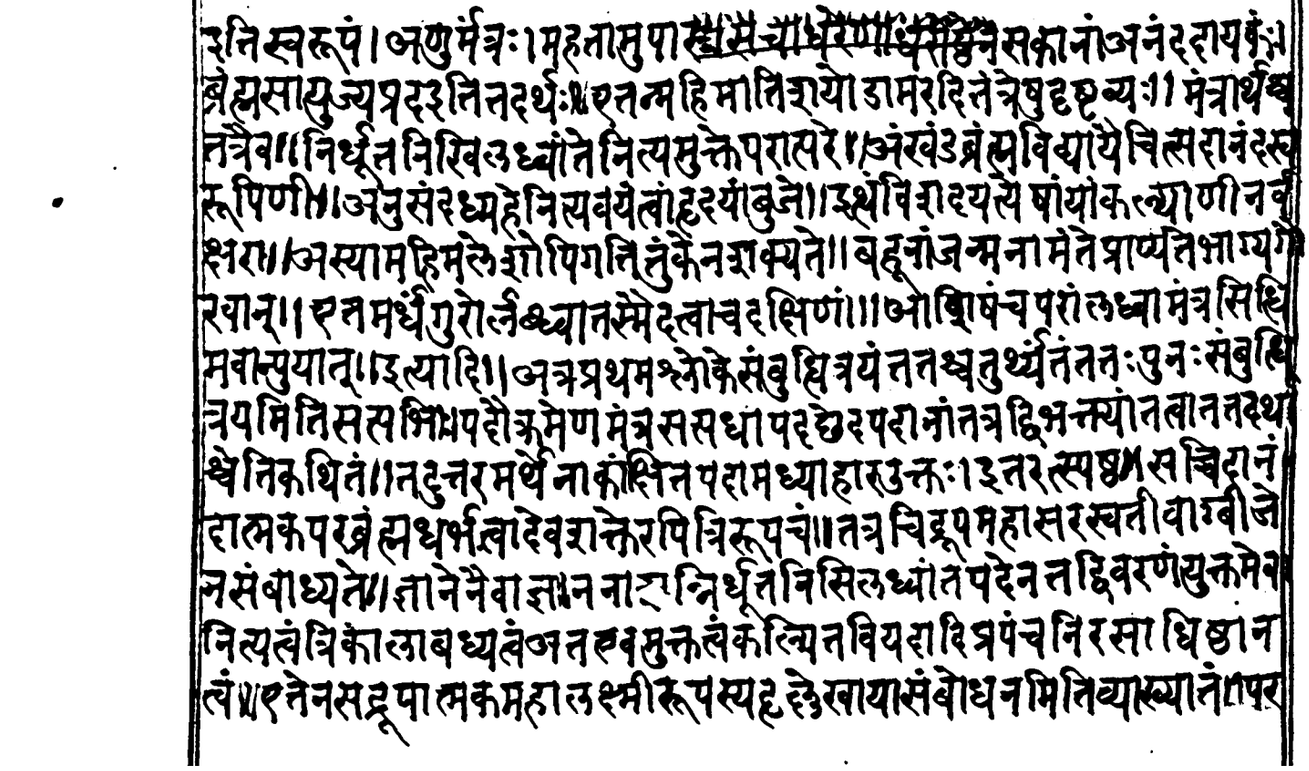

त्रनिस्वरूपं।अणुर्मंत्रः।।महतामुपास्यंसचाधरेणाधरोष्ठेनसकानोअनंदायकः।।
ब्रह्मसायुज्यप्रदइतितदर्थः।।एतन्महिमातिशयोडामरादितंत्रेषुदृश्यः।।मंत्रार्थश्च
तत्रैवा।।निर्धूतनिखिलध्वांतेनित्यमुक्तेपरात्परे।।अखंडब्रह्मविद्यायैचित्सदानंदरूपिणी।।
अनुसंदध्महेनित्यवयंतांहृदयांबुजे।।इत्थंविद्यायतेषांयोक्षेमाणीनवै
श्वरा।।अस्यामहिमलेशोपिगन्तुंकेनशक्यते।।बहूनांजन्मनामंतेप्राप्यतेभाग्यतो
यतः।।एतन्मंत्रंगुरोर्लब्ध्वातस्मैदत्त्वाचदक्षिणां।।ओद्विषंचपरांलब्ध्वामंत्रसिद्धि
मवाप्नुयात्।।इत्यादि।।अत्रप्रथमश्लोकेसंबुद्धित्रयंततश्चतुर्थ्यंततःपुनःसंबुद्धि
त्रयमितिसप्तभिःपदैःक्रमेणमंत्रससप्तधापरछेदपरानांतत्रद्विभक्त्योतत्तत्तदर्थ
श्चनिरूपितः।।एतदुत्तरमर्थेनाकांक्षितंपरामध्याहरन्नुक्तः।।इतरत्स्पष्टं।।सच्चिदा
त्मकपरब्रह्मधर्मत्वादेवशक्तेरपिरूपंचं।।तत्रचिद्रूपमहासरस्वतीवाग्बीजे
नसंबाध्यते।।ज्ञानेनैवाज्ञाननाशान्निर्धूतनिखिलध्वांतपदेनतद्विवरणंयुक्तमेव
नित्यत्वंत्रिकालाबध्यत्वंततएवमुक्तत्वंकल्पितत्रियादिप्रपंचनिरसाधिष्ठान
त्वं।।एतेनसद्रूपात्मकमहालक्ष्मीरूपस्यहृल्लेखायासंबोधनमितिव्याख्यातंपर

उत्कृष्टः सर्वानुभवसंवेद्यआनंदरूपत्वात्तस्यैवपुरुषार्थित्वात्॥आत्मनः कामायसर्वे
प्रियंभवतीतिश्रुत्यात्तृप्तिरेषांमुख्यतात्पर्यं तेनानंदस्यैवसर्वशोषितयापरत्वात् स
च्चमानुषानंदमारभ्योत्तरोत्तरंज्ञानगुणाधिक्येनश्रुतौबहुविधोवर्णितोगंधर्वेषुपर
मानिष्ठायीसएकोब्रह्मणआनंदस्तियस्मावधित्वेनाम्नातत्वपरात्परः॥स्वात्म
नंदस्तवीभूतब्रह्मण्यानंदसंततिरितिपुराणंचा॥तेननानंदप्रधानमहाकालिस्वरू
पस्यकामभोजनेनसंबोधनमुक्तं॥चामुंडाह्रींहिमोक्षकरणीभूतिर्विकल्पकर
तिविशेषपरंतदर्थेचतुर्थं॥चमूसेनांवियदादिसमूहरूपंडातिलेड्योच्चैस्यात्ति
आरक्तेस्वात्मसाक्षात्कारेणनाशयतीतियुक्तेः॥पृषोदरादित्वात्सर्वंसुरुछमित्याहुः
॥मयानवात्रोपहूतोचंडमुंडोमहापशूइत्यत्रपशुपदद्विवचनयोःस्वारस्येनतूलमू
लभेदेनाज्ञानद्वयकथनेनायमाचंडमुंडत्वंगृहीत्वामुपागता॥चामुंडेतिततोलो
कैख्यातादेवीभविष्यसिसंज्ञापितूलमूलाविद्ययोरज्ञानमेवगृहीत्वेतिपदेनानूद्यनि
र्वचनकथनादखंडब्रह्मविद्यैवचामुंडापदस्यार्थोवर्णितइतिसूक्ष्मदृशारहस्यं
विज्ञेयमितितुविनूतनमितिपदत्रयात्मकंबीजकमेणोक्तानांचित्सदानंदानांवाचकंसंबु

DR BHAU DAJI

ध्यंते॥अस्यस्त्रीईइत्यस्यस्वेसतिहेआनंदब्रह्ममहिषइत्यर्थः॥वियत्सदंतानपरेप्रसि
द्धमेव॥चकारेपिनपुंसकःसनत्सत्यपरइतियोज्यं॥अनुसंदधमहइत्यादिःशेषः॥अथ
चमहासरस्वत्यादिरूपेचिच्छक्तिरूपेचंडिकेत्वांब्रह्मविद्यात्मार्थंवयंसर्वदाध्यायामइ
तिमंत्रार्थःफलितश्चतस्यायंपूर्वोमहासरस्वतीचित्तेमहालक्ष्मीसंरंभकेमहाकाल्या
नंदरूपेतनतेज्ञानसिद्ध्येअनुसंदधमहेचंडिवयंहृदयंभुजइतिमयपिश्रीमित्येवंवी
जंमहालक्ष्म्याःप्रसिद्ध्यानंदलेखात्तथापिहकारश्रकारयोरूष्मत्वेनसजात्यान्नातीव
भेदः॥अतएवलक्ष्मीश्चपत्न्यावितिश्रीतोशाखांतरेहीपरस्यावेश्रीपरस्यपादःएवंकामबी
जस्यवलकारस्यस्वानेरफयोजनेनकालीबीजतारलयोश्चानस्वातंत्र्येनैक्यान्नात्यंतभे
दः॥तंत्रांतरेषूतुकालीसरस्वत्योर्वस्तुविकाश्यभेदमभिप्रेत्यबीजयोर्वैपरीत्यव्यवहारोपि
दृश्यतइतिद्रष्टव्यं॥अयंचार्थः॥प्राचीनैर्वर्णितप्रायएवसम्यक्परिष्कृत्यैवकृतः॥वस्तु
तस्तुलक्षणविरोधस्यछांदसत्वेनपृषोदरादिपाठकल्पनयाचसमाधानस्याविरोधो
ऽन्योपिप्रकारःसुवचः॥चमुंजनइतिधातोश्चामूरदनियःपरार्थः॥सचब्रह्मात्मि
रिक्तःसर्वोपि॥अतायराचरग्रहणादित्यधिकारेणतथानिर्णयात्॥तंडायतिउ

ईप्यतिनविषयीकुरुतेब्रह्ममात्रविषयिणीतियावत्॥अथवाचकारएकस्मरनिधुं
दुरात्यचंद्रवाचकअल्पादप्रकाशगुणयोगादिहज्ञानपरआनंदपरोवासान्नब्रह्मैव
वक्ति॥तदासमंतान्मुंडयतितीचामुंडा॥मुंडनंनामाधारापेक्षयारूनसत्कावस्तुनि
रासःअशिरस्कमपिक्षयास्युनतरात्यवनमेवकोशगानांवपनेप्रयोगात्॥गोड्यादी
यभाष्युतुशरीररहित्यलक्षणामुंडनयामुंडकोपनिषत्रोक्तशरीरविशेषवत्तायां
मुंडनयाश्वसतामुंडाचामुंडाचेत्यर्थःइत्यक्तं॥अथवाचानांबुध्दीनांसुखानांवामुं
डंमिवशीर्षमिवास्थितासर्वोत्तमाचेरमेशतिरूपाब्रह्मविद्यतियावत्॥अथवाचंडिका
रूपदेवतापरणेवचामुंडाशब्दः॥अतरवमंत्रोतेवक्ष्यिजायोजनेनहोमेचामुंडायाइदमि
त्येवत्यागोविधिशब्दस्यमंत्रेतइत्यादिकारणन्यायासधोत्युज्यते॥चतुर्थीबलाच्चतु
र्थ्यंतस्यैवाध्याहारः॥बीजत्रयमप्यव्ययरूपंचतुर्थ्यंतमेवाव्यक्षिदेवतात्रयंवाचकामभो
स्योतकंतद्विशेषणं॥विच्चेइत्यप्यखंडमव्ययंस्यादेरानृतिगणत्वात्॥मंत्रस्यपद
खंडशोन्यासप्रकरणेस्ययुगवस्यविभंजनैविनैवन्यासविधानात्॥भवनालिनीनि
यमंत्रादिषुबहुषुतस्यप्रयोगसत्वेनतत्रोक्तार्थरीत्यानिर्वाहाभावात्तातत्थंडेभ

वबंधनकारिणीभूतमिमेरज्जुग्रंथिविसर्जनादिनामवाचकैतिस्त्रिसंबोध्यकामाक्षेप्र
र्थनारूपोविशिष्टतेरर्थः॥यद्यपिदक्षिणामूर्तिसंहितायांभगमालिनीमंत्रस्यदेवतानाम
णनावसरेअयोध्यायांचैवनिवाचनथेश्रीकूटीनदेवतामितिपाठादिच्चानाम्नीकाचिद्दे
वतैवेत्यालोच्यतेतदापिपनिरुक्तं॥कारेणसाभिप्रायंचामुंडाविशेषणंनोचेत्रीं
त्येवतदर्थस्तस्मिन्नेवार्थेकर्णाटकभाषाविद्विश्वभाषाविद्विश्चशिष्टैःप्रयोगेणशक्ति
ग्रहसंभवात्॥पृणीयादिनाधमानायतव्यानितिश्रुतौतव्यप्रत्ययस्यसूपाशिभस्यप
रत्तयाःतुवंतंपापयोःपदमंचीहंसपदमितिप्राकृतपिंगलसूत्रेचीत्यसुंदरपदतायाअन्य
त्रकर्णाटद्रविडांध्रभाषाप्रसिध्येवशक्तिनिर्णयस्यबहुशोगीकृतत्वात्॥पिकनेमाधि
कारणस्यैतदर्थमेवविशिष्यप्रवृत्तेर्भद्रचंद्रोदयेस्पष्टंवर्णितत्वाच्च॥भाषाणांसंकेतो
पश्चसत्वेनापेक्षितार्थेतिराधाभावेनिर्णयकृतसंभवाच्च॥तंत्रोक्ततंत्रेषुभवति
श्रवणस्यापिबहुशोदर्शनेनचरणायुधादिदेवतामंत्रेषुकालिकादिशब्दानाकुलु
टादिष्विवप्रवृत्तश्चेतिद्रष्टव्यं॥कात्स्न्येत्वस्मिन्सरस्वत्यैचंडिकायैनमोनमः॥अवि
द्यापाशहृदयग्रंथिविस्रंसस्यमुंचमामितिमंत्रार्थसंग्रहः॥रहस्यतंत्रेतुमहागाम्य

स्येवजीवब्रह्मणोरभेदरूपवाक्यमंत्रस्यार्थइत्यर्थः॥तन्निर्वाहगुरुचरणावेवशरणमितिरिक्तं॥अत्रप्राचः॥ तिसृणांमपिदेवीनांतुरीययासहाभेदाविशेषेपिमहालक्ष्म्याएवप्राधानिकरहस्यसर्वस्याद्यामहालक्ष्मीरित्यादिनातुर्यस्थानेगणनादिनरयोर्ईयोरेनज्ञन्यत्वस्यकथनान्महालक्ष्मीजननस्यपार्थक्येनाकथनाचोपास्यदेवतायास्करीयतेपितत्स्यांरजःप्रधान्येनेतरगुणयोर्न्यग्भावेनैवभावनमावश्यकमितित्याहुः॥तामेवचरीतिमामाश्रित्यमहालक्ष्मीबोधकहलेखायाएवनवार्णेप्रधानबीजत्वादथर्वशीर्षनावन्मंत्रेपुनःस्वांशेनोधारस्यापिप्रधान्यध्वनिर्थत्वात्सप्तशतीस्तोत्रेपिप्रथमश्लोकबिंदुरहितायाअपितस्योद्धारेणसमदृष्टिमेदाच्चात्रोपिमंत्रोद्धरन्नप्रायश्चित्तवदंतष्ठीकाकारास्तुदुष्टामप्रकारंदेवीचंद्रकलास्तंवेदीशितैःप्रदर्शितमवलिख्यंति।यथा॥सावर्णिःसूर्यतनयोमनुःकथ्यतेष्टमः॥निशामयतदुत्पत्तिंविस्तराद्गदतोममा॥अस्यार्थः॥यःयकाराद्दष्टमोहकारःसूर्यतनयोग्नीरेफः॥दिनोत्पत्तिसवितृतेजसाग्नेर्निक्षेपेणपितृधनस्यपुत्रेनिक्षेपदर्शनेनतत्सादृश्यादग्नेःसूर्यपुत्रत्वं॥वर्णःसहितासवर्णाः॥अजामेकांलोहितशुक्लकृष्णामितिश्रुतिप्रसिद्धामूलप्रकृतिः॥तस्या

वाचकत्वेनपुत्रत्वोपचाराद्विंदुप्रत्ययेसतिसावर्णीकारः॥तेननिर्वृत्तकहीकारःसिद्धिःसमनुर्मंत्रःकथ्यते॥देवीमंत्रयोरभेदात्तदुत्पत्तिंतत्रवक्तुमेवंमनुनिशामयेतिवर्णयंतिआर्षवाक्यानांसर्वतोमुख्यत्वात्तुकथंचिद्युक्तमेवेतत्॥वयंतुब्रूमः॥अमगत्यादिवितिधातोर्निशामयतिंतीत्युत्पत्त्यानिशामयेद्रोबिंदुश्रीअयेत्येतावानेवधातुः॥दृशिरूपिगत्यादित्यत्रश्लिष्टस्यैकारस्यरूपांसूर्यतनयाद्दृशेवाद्रत्यादिंदुपरोपि॥जलमंडलेसूर्यकिरणानांप्रवेशेनेवचंद्रात्तनयापरिणामेनपतिर्जायांप्रविशतीतिन्यायेनचंद्रस्यसूर्यपुत्रत्वात्॥नवोनवेभवतिजायमानइत्यस्यामंत्रीयोंकारस्यसमुदेतिसदृवदेनेभ्योभागंविदधत्पुनःपुर्नर्जायमानश्चेद्रमाभगवतीतिनथनाच्चअपिचचतुर्थस्वरस्यवर्णवाच्येस्त्रीलिंगत्वेननदीसंज्ञाभावात्सचम्यांयइयेवरूपं॥ईकारात्यर्थः।दिग्योगपंचम्येकारात्परतइत्यर्थः॥परित्यज्यतिस्मबलोपेवापंचमी॥तेनतत्परतोष्टमोद्वादशस्वरः॥बिंदुःपूर्ववत्॥इतिवाग्भवोद्धारः॥अपिचायःअष्टमइत्यनयोरन्यतरस्यद्विरावृत्त्येकाराष्टमईकाकारात्सूर्यःकार्यइतिवाईकारादष्टमस्तस्माद्विलोमाष्टमइतिव्याख्येयं॥ततोमनुश्चतुर्थस्वरःओकारः॥तेजयंत्राक्षी

त्रैपुरकंरास्यविद्याभवति॥ एनांप्रकृत्यतंत्रराजेरुषात्रैपुरकंरास्यादिनिर्वचनात्॥
तंत्रांतरेतस्यएकवेतनीतिनाम॥ एतद्दुद्धारोयोगिनीतंत्रे॥शिवाष्टमंकेवलमादि
बीजंभगस्यपूर्वाष्टमबीजमन्यत्॥परंशिवांतेमनुयुक्त्रिवर्णंसंकेतविधागुरुवक्त्र
गम्येति॥शिवाउकारःशिवउकारइतिव॥तस्याष्टमेतत्सूरतस्तमारभ्यवाष्टमेदुदा
दशस्वरात्मकंकेवलबिंदुरहितं॥भगस्यऐकारस्यवापूर्वाष्टमं॥ततःपूर्वंतमार
भ्यवाविलोमाष्टंचतुर्थस्वरात्मकं॥शिवांतुस्वरांतेयस्यतत्॥ततोमनुयुक्तंचतु
र्दशस्वरयुक्तं॥अक्षरीविद्या॥स्त्रीदेवतासंकेतगम्यगोपनियेतितद्व्याख्यातारः
तेनएईओईतिविद्यासिध्यति॥अपिचअकारःसर्ववर्णेभ्यःप्रकाशःपरमःशि
वश्चहकारोत्यःकालरूपोविमर्शस्यःप्रकीर्तितः॥अकारादिहकारांतेमातृकामंडलंत
दमित्यादिव्यवहारात्लकारस्यलकारांतभावेनक्षकारस्यसंयुक्तत्वेनपंचविंशाभा
वाद्वर्णमातृकामंडलमितिपक्षेत्युक्रमेणगणनायांचतुर्थस्वरादष्टमःशु
कारःरेफकारबिंदवःपूर्ववदितिरमाबीजोद्धारः॥अपिचायोमनुःयकाराच्चतुर्दशई
कारोबिंदुश्चेतिकामराजोद्धारःअष्टमरतिकादिनवकादिपरिभाषयेकपंचाशत्तरे॥

सचक्षकारश्चरेफोंकारबिंदुभिःयोगेनारसिंहोद्धारः॥गदतोममेतत्रगकारस्वरूपं
॥दतोदकारंपरित्यज्यमानपेचकद्वयेदद्यौमालकारः॥ओकारबिंदुयोगेवाराही
बीजोद्धारः॥योमनुरीकाराच्चतुर्दशःककारःतस्यकालरेकारबिंदुयोगेकामबीजो
द्धारश्चगइतिस्वरूपस्यबिंदुयोगेगणपतिबीजोद्धारः॥सवर्णःसकारश्चआत्मनए
वपुत्रत्वविवक्षायांस्वार्थेपर्यवसन्नत्वं॥सूर्यतनयोयमेहकारःमनुरीकारश्चतत्सर
तोविसर्गोनस्यानचिचेतिप्रश्लेषेणपरायाःप्रासादस्यतयोर्योगयोरप्युद्धाराद्रष्टव्याः॥
एवमन्यत्रापि॥मेधासिद्धेविधिदितसिलशास्त्रसारेत्यत्रपादेनचावसर्वमंगलास्त्रीं
णामुत्थरःशास्त्रशब्दोवेदपरः॥यःशास्त्रयोनिलादित्यादिव्योससूत्रादिषुव्यवहा
रात्॥अखिलशब्देनत्रयीकथ्यते॥तत्रव्यंजनानामविवक्षितत्वादाद्यंतयोरका
रद्वयेमध्यइकारःसिद्धयः॥वेदत्रयायास्तराण्यापिक्रमेणतथैव॥तेषांमध्येद्वयो
क्रमेणसंधौगुणेसत्येकारश्च॥अवशिष्टयोर्युक्रमेणसंधौवाध्यैकारः॥एकंसाध्य
स्वीयपत्रयालंभसाहित्यन्यायेनमध्यभागेमिलितैर्वेदत्रयायास्तरैरेवाग्भवबी
जोसत्तेस्तंत्रराजेस्पष्टकथनात्॥ तदिदमखिलशास्त्रसारत्वं॥एतेनऋचसामये

र्यजुषि संधिवशादुद्दीर्णबीजं सरस्वतिसहितवमेजपेत्॥ तेनसतवाक्यमुनिवंदितं
त्रयीकाआथर्वणादिकमवाप्यमुखीभवंतीति श्लोकोपि व्याख्यातः॥ सत्यवाक्येन
नाममुनिर्भयेनैकारमात्रोच्चारणेनवेदचतुष्टयमंगानिचाधिगतवानितिभगवती
पुराणस्थायाआख्यायिकायाः पृथ्वीधाराचार्येनिबंधनात्॥ अथर्वणादिकमित्य
स्यशाश्वतिकत्वेनमाक्षरमप्यर्थः॥ सुखीभवंतीतिघी॥ मुक्तोभवंतीतियावत्॥ दुर्गा
सिनुर्गभवसागरनौरसंगेतिनृद्वितियचरणोभवः शिवःसकारः॥ सागरोजलसूचा
वकारः॥ नौः॥ जसंगाज्यंजनसंगहीनाचातिनखोइतिसर्वमंगलास्याद्दुर्गासिध्या
नि॥ तदुत्तरार्धेश्रीः कैटभा॥ हृदयैकहस्ताधिवासागौरीतमेवशक्तिमौलिकृतप्र
तिष्ठेत्यत्रश्रीरितिकंठरवेणैवोक्तत्वतद्देवताध्यानस्थेविशेषणद्वयंकैटभारीत्यादि
नाकथितं॥ भूयाद्भूयोद्विपद्माभयवरकरातीपगोगेयगौरीपद्माक्षीपद्मनाभोरसि
कृतवसतिःपद्मगाश्रीः श्रियेनरस्यादितिध्यानश्लोकस्यप्रपंचसारादिकथनात्॥
उक्तस्यबीजत्रयस्यविंदुयोगंनेत्रेणाहरशिमौलिनिस्पष्टोर्थः॥ अपिचतास्वाह
त्वस्वाधातेहिवषट्स्वरास्त्रिकेत्यत्रकाकारेणसहारः पेफः॥ स्वरालिका॥ स्व

रेषुचतुर्थवर्ती॥ आत्मोत्तरात्परमात्मनात्मनोचतुष्टयस्यात्मोपविषद्विपीठन्या
सादेश्चप्रसिद्धत्वात्॥ साधुत्वामोक्षरानित्येत्यथत्रतकारोविवक्षयावर्मितिसुधा
बीजं॥ त्रिधामात्रात्मकस्त्रिनेत्रप्रतिष्ठेवमुक्ताधर्मप्राप्तिनानित्येत्यनेनकीलीजप्रा
णवयोरर्धमात्रात्मकानुस्वारयोगमुपदिश्ययोनुच्चार्यमाणविशेषणत्रयेणनत्तदेत्तनाशेषु
स्तत्रः॥ अपिचायुस्याप्रभावमतुलंभगवाननंतोब्रह्मस्थनहिवक्तुमलंबलंच॥ सच
डिकेत्यत्रनवार्णमंत्रगतानांचतुर्विंशतिवर्णानांमुत्थारः॥ मंत्रहिआकाराद्याश्चता
रःस्वराककारादिद्वयेचारतेषाकारइकारएकारश्चदिराद्यंताइतिनवस्वराः॥ चत्वारो
विंशवःकवडत्तादिपंचकंहकारश्चेतिदशव्यंजनानि॥ तत्रचकारोराद्यंतः॥ विचेइति
प्रथमचकारस्यतकाररूपत्वात्॥ संहृत्यचतुर्विंशतिमेतेषुवमतुलमित्यनेनव्यंजनंचतु
र्थयेपंचमस्वरोविंदुश्चेतिषण्णांनिर्देशः॥ उकारउच्चारणार्थः॥ रगणाकारावमीति
वायूग्नेत्रः॥ तेतवायुर्यकारः॥ अनंतआकारः॥ ब्रह्माककारः॥ हरइतिस्वरूपांचकारो
पिस्वरूपोवक्तुंवाग्भवोरेफारः॥ तस्यद्विरत्नयं॥ आचंडिकेराकारादिभिरिकारोत्तैः
पंचभिरीकाराभ्यांचसहितसचंडिकाचंडिकापादद्वयस्यतुर्यस्वरवाचकस्यविरूपैक

शेषः ३ कपदात्स्वार्थिकप्रत्ययेनेकारणबोलंचेइतिबिंदुद्वयस्यद्विर्न्वयः॥ इथंचतु
र्विंशतिवर्णाः॥ अनेनादिपदत्रयस्यनवार्णमंत्रद्रष्टृकूर्मपरत्वेनापिपुनरन्वयादक्षरा
ण्यृषयश्चयस्यादेव्याःप्रभाकिरणसमूहोबलंतत्वंच॥ वक्तुर्नाम्नोयात्रमगोचरोसावि
ल्जगत्सृष्टिपालनायासुरघ्नायनाशायचमतिंकरोतित्यन्वयेः॥ एवंतृतीयचरित्रत्रि
पाद्गायत्रीमंत्रोविभागानुषंगोद्भूतास्त्रिस्त्रिरावर्त्यमानावस्थेतो॥ तेचकात्यायनीतंत्रेत्रि
त्याद्वाविंशतिरेवा॥ तंत्रांतरेतुधृतिपुष्ट्योरधिकयोरात्मनाचतुर्विंशतिः॥ तेप्रकृत
मंत्रवर्णानामेकैकस्योद्धारकः॥ परंतुबहुकोशलेस्वमनादिकूर्मशासापेक्षत्वान्नेहतदा
यासःप्रदर्शितः॥ एवमन्यत्रापिबानुग्रहपात्रत्वातत्तत्रस्यैवसर्वमिदमस्तोत्रंमंत्रोद्धारगा
र्भितमेवदृश्यतेतो॥ उक्तंचवेदागमे॥ निर्विशेषपरामंत्राःसविशेषपराश्चये॥ प्रत्य
ध्यायंनिगूढास्तेनेनेयंसर्वतःपरेति॥ ३ दृशावङ्कशायैनैवचक्षुष्मंतोनुपश्यंतिनेमं
तद्विदोजनाइतिरहस्याच्चिद्दृष्टव्यतिरिक्तं॥ केचित्॥ परापराणांपरमेत्यत्रपरा
पदेनवाग्बीजंमहामायाप्रयच्छतीत्यत्रमहामायापदेनहल्लेखा॥ तयासंमोह्यतेजग
दितिमोहजनकलोक्त्यकामबीजं॥ चामुंडासंप्रतीच्छतीत्येनेनचामुंडापदं॥

ज्योत्स्नायैचंद्ररूपिण्यैइत्यनेनयेकारःविचित्रमिरमाख्यातमित्यनेनविचा॥ भूयश्च
च्छायहंत्रोतुमित्यनेनचकारइतिरीत्यानवार्णोद्धारः॥ एवंप्रणवोवाङ्मायाकामाद्यं
मारामनामनानुशाद्यइतिनवार्णोत्तरस्यदीर्घवर्मवाग्द्वयंमायाचामुंडायैपरमन्त्र
योचेतिदशार्णस्यचविशकलितरित्योद्धारमाहुः॥ तन्मंत्रंमंत्रशास्त्रेहियस्याक्षर
स्ययस्यदिवतायाश्चयस्मिन्नुद्धारेयोन्यासोविहितस्तस्याक्षरस्यतदवयववाचकस्त
द्दिवतावाचकश्चशब्दःसन्नाय॥ यथोशिरःशब्दःकेशादिशब्दाश्चकारस्य॥ एवंयःशब्दो
ऽक्षरार्थःसोपितद्वाचकः॥ यथामाहाकालोमकारस्यैश्वर्यमित्येकस्य॥ तत्तदक्षर
णांस्वरूपंजपितद्वाचकम्॥ एवंचतुर्धामंत्रोद्धारइतिमंत्रशास्त्रस्थितिः॥ अष्टादशसहस्र
संख्याकत्रीविद्यान्यासानांमंत्रतरन्यासानांचानंतानांपर्यालोचनेनुप्रयेणसर्वेपिशा
स्त्रा किंचिदक्षरबोधकएकास्वरूपतेषक्षराणिसर्वाणित्रतत्रोपलभ्यंतएवा॥ यथा
कलामुखंशाईःधोश्चिछेदउत्थितःकश्चिद्घंटकाष्ठाच्छेदोरूढातथाघंटःपकालं
तुभोयप्राणाहोक्षेत्यादिपदानांबहुशःसत्वात्॥ विशकलितवेषेणाक्षराण्युक्त्य
तेषांस्वाभिष्टकर्मानुसारेणपुनःपुनर्योजनयामंत्रोद्धारस्वीकारेतुसत्यकोटि

महामंत्राणांमनंतानामितरमंत्राणामपिनिखलग्रथेष्वपिचतुर्विधोपयोगः संभवे
दितेतीनकोप्यत्रमत्कारदृतिनकिंचिदेतत्तूभयंचमत्रःस्वतंत्रोपास्यःसत्यशत्यंगचेति
द्विप्रकारोपास्तिमस्यकोचिदाहुःवैपरीत्यात्सतशत्येवतुद्विधोपास्येतिस्पष्टिकरिष्या
मस्तुपदमेवाउभयथापिनवार्णस्यसंक्षेपेणसाधनप्रकारदर्शनवक्तव्यत्वेनोच्यते।नव
स्वरस्यऋषयोब्रह्मविष्णुमहेश्वराःछंदांस्युक्तानिमुनिभिर्गायत्र्युष्णिगनुष्टु
भः॥देव्याःप्रोक्तामहाकूर्वाःकालीलक्ष्मीसरस्वती॥नंदाग्नेकंभरीभी
माःशक्तयास्यमनोस्मृतोः॥स्याद्रक्तदंतिकादुर्गाःभ्रामर्याबीजसंज्ञि
तः॥अग्निःवायुःसूर्यतत्त्वंफलंवेदत्रयोद्भवं॥सर्वाभीष्टसिध्यर्थंवि
नियोगउदीरितः॥ऋषिछंदोदेवतानिशिरोमुखहृदिन्यसेत्॥शक्तिबी
जानिस्तनयोस्तत्वानिहृदयेपुनः॥हीचंडिकायैत्यस्तसर्वणचमर्दिन
कां॥एतेपंचवर्णाःसमाख्यैकरूपतयाषड्रंगुष्ठादिन्यासोहृदयादिन्यास १२
स्वकार्यरूपत्यर्थः॥खड्गिनीशूलिनीत्यादिपटित्वाश्लोपंचकं॥आद्यरूपा

तरंबीजंध्यात्वासर्वांगकेन्यसेत्॥श्लोकासप्तशतीस्तोत्ररूपा॥विश्वानी
तमहामंत्राख्योऽयंश्लोकचतुष्टयं॥ध्यात्वासूर्यनिभंबीजंदृतियंसर्वतोन्य
सेत्॥दितीयंहृल्लेखवा॥क्वचित्तु॥चरणत्रयस्यान्यथापाठः॥शूलेनपाहि
नोदेवीत्यादिश्लोकचतुष्टयं॥पठित्वासूर्यसंहारमितिं॥तेनतेदवि
श्वातीतमहामंत्रपदस्यव्याख्यारूपं॥सूर्यस्यद्वादशकलास्तत्पित्र्यादय॥
स्तासुकाकारादीनांक्रमेणद्वादशानांभकारादीनांव्युत्क्रमेणद्वादशानां
कूर्मशोयोगस्तत्रेषुनिहितः॥तासुनवम्यांविश्वानाम्योकलायांसका
रतेकारयोर्योगेसत्यविघ्नकृतेविश्वायदेनतकारएवावशिष्टः॥तेनूत
कारशून्यंश्लोकमारभ्यत्यर्थः॥कयाविधयासप्तशत्यांतादृशस्यश्लो
कमंत्रांतरस्याभावादवतारप्रसक्तिः॥एकेजगाहुःकेशाश्चितिश्लोकेद्वात्रिं
शदक्षरामरतोव्यंजनरूपोवाश्रूयतएवार्थोनशम्यदेवानांवचांसि
मुधसूदनरतिश्लोकेथकारयोगेनश्रूयते॥हन्यमानंमहासैन्यंविलोक्य
मर्षमुद्वहन्॥अभ्यधावन्निशुंभोथेत्यत्रापिधावंतिपदच्छेदद्वयातकारया

क्लिरस्सिवसुक्ष्मुः सकालीलोकारतिश्लोकरक्तपूर्वोत्तरमंत्रयोरुत्तरपूर्वार्धं
रूपत्वादेवंत्रएवनभवतीतिकयापिरीत्यातकाराभावःश्लेनेतिश्लोक
मंत्रततोदेवादद्रुतस्याऋत्यर्थमङ्गावपक्षेतुचक्षुरित्यस्यनिरासःसां
प्रदायिकव्याख्यानतएवेतिगुप्तंरहस्यं॥सर्वरूपरत्यादिश्लोकानांपच
कंपुनः॥पटित्वाफाटिकाभासंतृतीस्वतनोन्यसन्॥तृतीयंकामबीजं॥अ
त्रप्रथमंतृतीययोर्वरजयोर्महासरस्वतीमहाकालीरूपयोःस्वेतकृष्णरू
त्वेपिवैपरीत्येनरूपमिदृशावास्तविकंभद्रसत्वेनरहस्यंवक्ष्यमाणंसरस्व
त्याःकृष्णांगविष्णुजनकत्वंकाल्याश्वेतांगशिवजनकत्वंचाभिप्रेत्योक्तं
ध्यं॥ततःषडंगंकुर्यात्तविभक्तंमूलमंत्रैकैकेनैकैकेनचैकेनचतुर्थ्यंगले
नचानमेत्तेनचमंत्रेणकुर्यादंगानिषट्सुधीः॥अथध्यानानिखड्गंचक्र
गदेषुचापपरिघंशूलंभुशुंडीशिरःशरंसंदधतीकरैस्त्रिनयनांसर्वां
गभूषावृतां॥नीलश्मद्युतिमास्यपादशकांसेवेमहाकालिकांयामस्तौ
त्स्वपितेहरौकमलजोहंतुंमधुंकैटभं॥अक्षस्रक्परशूगदेषुकुलिशंपद्मं २३
धनुःकुंडिकादंडशक्तिमसिंचचर्मजलजंघंटाशराभंजनां॥शूलपाशसुदर्श

नेचदधतीहस्तैःप्रवालप्रभां॥सेवेसैरिभमर्दिनीमिहमहालक्ष्मीसरोजस्थि
तां॥घंटाशूलहलानिशंखमुसलेचक्रंधनुःसायकंहस्ताब्जैर्दधतीघनांत
विसेवेभवस्थितां॥श्रुतुल्यप्रभांगौरीदेहसमुद्भवांत्रिजगतामाधारभूतांम
हापूर्वामत्रसरस्वतीमनुभजेशुंभादिदैत्यार्दिनीं॥इतिध्यात्वाभद्रनवोत
र्यांगंकृत्वाबहिर्योगमपिर्यंत्रेकुर्यादयंत्रयथा॥लेखेदष्टदलंपद्मंकुंकु
मागरुचंदनैः॥पद्ममध्येलिखेच्चक्रंषट्कोणंचतदंकायं॥षट्कोणचक्र
मध्यस्थमाद्यबीजंत्रयंन्यसेत्॥पूर्वादिकोणषट्कोणबीजान्यन्यानिविन्य
सेत्॥वाजानीसनेनांन्येषामपिबिंदुमोगनेवालेखउक्तः॥लेखस्तुप्रदक्षि
ण्यनदक्षिणांद्रामांतमितिज्ञेयं॥एवंकृत्वाजपेच्छक्षचतुष्कंतदृशांशतः।
पायसान्नेनजुहुयात्पूजितेहमरेनसि॥दद्यादेकंपुरश्चरणं॥अथवा॥अश्वि
नस्यसितेपक्षेआरभ्याश्विनितिथिंसुधीः॥अष्टम्यांतंजपेल्लक्षंदशांशेहोममाच
रेत्॥अश्विनितिथिःप्रतिपत्॥अथमांसिबलेवल्मीकीयांपिबलरविरित्याद्य
क्तैः॥उभयत्रमंत्रांतेस्वाहायोजनेनहोमःतर्पणंतुमंत्रांतेचाऽर्पयामीत्यु
च्चार्यानेन॥अथमुभयविधोपिजपःसप्तशतीस्तोत्रेणसमुष्टीकृतोविधेयः॥

तदुक्तंशिवरहस्ये॥मार्कंडेयपुराणोक्तंनिसंचद्दीस्तवंयात्॥पुटितंमूलमंत्रस्य
जपेनाघ्नोवांछितमितिपुटितमितिपाठक्रियाविशेषणं॥पुटितत्वंसंपुटा
कारतातथाचस्तवोयथामूलमंत्रजपस्यसंपुटकारोभवतियथापठनान्मू
लजपस्ययद्वांछिफलंतत्सिध्यतीत्यर्थः॥ततश्चस्तवायऋष्यादिन्यासपूर्वकंच
रित्रत्रयंपठित्वामध्येस्वसंकल्पितसंख्यानुसारेणसहस्रादिसंख्याकंनवार्णं
जपित्वापुनश्चंडीस्तवंपूर्ववत्पठेत्॥यस्तुत्वेतदंतेपुनर्मूलमष्टोत्तरशतमात्रं
जप्त्वानिवेदनादिकंकुर्यात्॥अयंजपोंगभूतोनप्रधानसंख्यायामुपयुज्य
तइतिविशेषः॥तदप्युक्तंतत्रैवचरित्रत्रयस्यऋष्यादीनुक्त्वाएवंसंस्मृत्यऋष्य
दीन्ध्यात्वापूर्वोक्तमार्गेतः॥सार्थस्मृत्यिपठेच्चंडीस्तवंस्थिरदयदक्षरोसमा
धानुमहालक्ष्मीध्यात्वाकृत्वाषडंगकंजपेदष्टशतंमूलंदेवतायैनिवेदयेदि
त्यादिकेचित्तूमूलमंत्रस्यजपेनपुटितंचंडीस्तवंपठंतिप्रथमश्लोकंयाज
येतश्चरमश्लोकंपुनर्विधानसंख्यामात्रयरमितिमन्यमानाःसप्तशतीस्तोत्रस्य
यमूलेनसंपुटीकारोविधायैतदंगभावेपरात्यमिछंति॥तदयुक्तंबहु
तंत्रेपुनर्वार्णेप्रकृत्यतत्प्रकरणेसप्तशतीपाठविधानेननवार्णजपस्यप्रक

रणित्वेनाऽन्यांगत्वायोगात्॥तत्रविद्यामानायाश्चंडीस्तोत्रफलश्रुतेःप्रयाजन
फलश्रुतेःवसंतमेमर्तुनामवरुंधरत्यस्यारवाविवक्षितार्थकत्वात्॥मरीचि
कल्पेरात्रिरात्रीसूक्तंजपेदादौमध्येचंडीस्तवंपठेत्॥प्राप्तेतुजपनीयंवै दे
वीसूक्तमितिक्रमः॥एवंसंपुटितंस्तोत्रंपूर्वोक्तफलदायकंभित्यनेनवैदिक
सूक्तद्वयेनसंपुटितनायाःसप्तशत्याविधानाच्चापरत्वंन्वारंभणीयेश्विन्न
वार्णस्यस्तोत्रप्रारंभमात्रागत्वंजपाधिकारितवच्छेदकत्वंवेतिरहस्यंतु
कीलकाध्येयास्यष्टीभवीष्यति॥अत्रोपक्षितःसामान्यविधिरन्यविशेषाऽप
िकल्पवच्छीकारेरुक्तारीतितत्तएवसर्वमवगंतव्यं॥इतिनवार्णनिर्णयः॥ऽ॥तृती
यस्तुचारित्रत्रयात्मकःश्लोकसमूहरूपोमंत्रः॥सचवामनपुराणेदेवीभागवतमा
र्कंडेयपुराणादिषुलक्ष्मीतंत्रादिषुचबहुविधउपलभ्यतेतथापिमार्कंडेयपु
राणस्यैवसावर्णिःसूर्यतनयइत्यारभ्यसावर्णिर्भवितामनुरित्यंतस्यांशो
शभिध्यायीपरिछेन्नःश्लोकसमूहात्मकोमालामंत्रयोत्वेनग्राह्यःपूर्वोक्तगा
रुडतंत्रवचनात्॥वाराहीतंत्रकात्यायनीतंत्रक्रोष्टतंत्रहरगौरीतंत्रलक्ष्मीतंत्रादौ
नांबहूनामकंठ्याच्चतस्यैवस्फुटमत्वंसिध्येः॥तस्यपुरुषोत्वनःस्त्रत्वंस्त्रीत्वादि

नाचपाठादिविधिर्मूलएवदृश्यतेअतस्त्रीनरेषुनवरत्नोर्ध्व
धयः॥अस्यवामकेश्वरादितंत्रेत्यश्लोकेनवकात्मकत्वेपिकात्यायनादि
तंत्रेषुसप्तशतीतिव्यवहारस्यश्लोकसंख्ययातेषांषट्छतीनांपिन्यूनत्व
न्नापिकवचादित्रयरहस्यत्रययोर्मिलनेनसंख्याधिक्यापत्तेश्चतस्रोछ
कारसकारयोरभेदात्सप्तानांसतीनांदेवीनांप्रतिपादनादेवंतथाव्यवहा
रोनेयः॥तुरीयेकामहाकाल्यादित्रयंतन्त्रान्तर्मितंमिथुनत्रयगतदेवीत्रयमि
तिसप्तानामेवप्रधानिकरहस्येप्रतिप्रतिपादनादितिकेचित्तुनचित्यंतं
दज्ञारक्तदंतीशताक्षीशाकंभरीदुर्गाभीमाभ्रामरीत्यपिसप्तानांरूपाणामत्र
एवप्रतिपादनेनाविनिगमनाविरहात्संख्याधिक्यापत्तेश्चतस्रोज्ञेयाएकमंत्रात्म
कस्यापिमालामंत्रस्यहोमांगत्वेनसप्तशतीधारिभजनाच्चतरङ्गस्यैवकानेक
मंत्रात्मकत्वेविरोधाभावात्तथाव्यवहारोपपत्तेःमंत्रवर्णभजनेपियूयंमि
लवाराहीकात्यायनीतंत्राणांवैमत्यंनेत्रंत्र्याख्यानावसरेपरिहरिष्यते।
यद्यपिकात्यायनीतंत्रेपंचशतोत्तरमष्टसप्ततिःश्लोकाःसप्तशतीमलत्वेकोनाशी
तिर्वाराह्यांतुसार्धाष्टोत्तरशतिःकथिताः॥उपयद्यपितेचवेदशास्त्राभेदेनवपुराणे

षुकल्पभेदेनमनुपराशरहारीतदीनांवृद्धनारदभेदेनतत्स्मृतिवैलक्षण्येन
पाठवैलक्षण्येपिप्रामाण्यंतथाचकवचस्यसार्धैःपंचाशद्गलायास्त्रयोविं
शतिःकालकूटस्यैकादशोत्कीलकस्यचतुर्दशांत्यस्यत्रयोविंश
तिरित्येतेषांश्लोकानांवाराहीतंत्रेनुमतत्वात्रश्लोकैःसहमलेनैकोनासप्त
तीसंपद्यते॥रहस्यत्रयस्यांगत्वेप्रमाणाभावेनतन्मेलनस्याप्रसक्तेः॥एकेन्य
नाधिकभावस्यात्यंतरत्वेनतदनादरेएवव्यवहारस्यपंचाशीठरुपिणिति
ललितानामव्याख्यानावसरेअस्माभिःसमर्थयिष्यतेवाराहीकात्यायनीतंत्रोक्तवर्ण
विद्ययोरंत्ययोरतिरिक्तस्यश्लोकस्यदेवीरूपिरूपत्वाद्यद्यपिजपेत्सप्तशती
चंडीकृत्वातुकवचंहुरेत्यादिनाकवचंमेलनात्पूर्वमपिसप्तशतीत्वप्रतीतेःकील
कद्वयप्रतिपाद्यस्यार्थस्यांगत्वेपिनयोरंगत्वेरहस्यवेदेवभानाभावेनोक्तएवप्र
कोपनिदोषःकवचंबीजमादिष्टमर्गलाशक्तिरित्युक्तोकालकोकालकंप्राहुः
सप्तशतीमहामनोरितिगोऽपादधतनचनीदंगत्वेप्यदोषदर्शनाच्चनिदूरोसार्धानिषट्शतानिकश्चिन्नरधिकान्यपिश्लोकानांपठंतेतानिरुत्य
नीतिभवत्येनज्ञानीतोपरंतुतेत्रत्रयेथदृष्टानिकेचिन्नवामकेश्वरतंत्रेनव

शतकथितंतिलिखंतीदिदिक्॥एतस्योत्तरत्वंतुतंत्रांतरे॥यथाऋग्भेभः॥नुषु
दिवानांचयथाहरिस्तवनामपिसर्वेषांयथासप्तशतीस्तवः॥तत्रापिकलावती
त्रशस्तः॥कलौचंडीविनायकीतिवचनात्॥वाराहीतंत्रे॥सर्वेषांस्तोत्राणांपर
रामशापमुक्तान्दूररहितानिकतिचिद्गणितानि॥भीष्मपर्वणियागितासा
शस्ताकौलायगे॥अर्जुनानामसहस्राख्यंमहाभारतमध्यगं॥चंडयाःसप्तशतीत
त्रंयथानामसहस्रकमित्यादनोत्तार्गवारव्यानरामेणसमान्यन्यादिनिकारणा
दित्यंतेन॥यद्यपितंत्रांतरेस्यापिस्तोत्रस्यशिवशापःकीलकंचेतिसधिनिरो
काउक्तोतथापितंत्रेवशापोधीरात्कालयोःकर्मविशेषयोस्तदंगत्वेनसकृत्करणा
विधानात्तदकरणेसिद्धिरेवहान्यात्तूद्धारस्यकत्वेपेतावर्थवादो॥तत्रशापोधी
रायथा॥त्रयोदशप्रथमेद्वादशद्वितीयेएकादशमचतुर्थेनवमपंचमाष्टम
षष्ठसप्तमाध्यायान्पठित्वासप्तममध्यायंद्विःपठेदित्यकारकःप्रयोगः॥उत्कीलने
यथा॥आदौमध्यमचरित्रंपठित्वाननःप्रथमाचरित्रंततःतृतीयंचरित्रंपठेदित्ये
कारकः॥अत्याद्यार्कंदुंतुंडत्रिदशर्कोभर्नवः॥अन्योन्यद्भुतिसर्गाणांरा
माधारमनोःक्रमः॥उत्कीलनेचरित्राणांमध्याद्यांतमितिक्रमः॥अकीलनमंत्र॥

रुषुपंचमः॥रुष्टमःददातिप्रतिगृह्णातिनान्यथैषांप्रसिध्यतीतिवाराहंतंत्रेदानप्र
तिग्रहनामकंमहोत्कीलनंतुकालकोध्यायव्याख्यावसारेविशदीकरिष्यतेऽए
वंसंप्रदायस्तस्यनिर्दोषमुत्तमंकलौशीघ्रसिद्धिदमितिसिध्यंतूच्च
नक्रमोवाराहीतंत्रेयावन्नपूर्व्यतेध्यायस्तावन्नविरमेत्पठन्यदिप्रमादाद्ध्या
यविरामोभवतिप्रिये॥पुनरध्यायमारभ्यपठेत्सर्वमुहुर्मुहुः॥अनुक्रमाप्य
ष्ठेदशोनःकेपादिकंत्यजेत्॥नमानसंपठेत्तत्रवाचिकंतुप्रशस्यते॥कंठत
स्तुभावेतुपुस्तकोपर्यपिवाचयेत्॥तल्लेखनेपिविशेषः॥नस्थंलिखितंस्तो
त्रंनाग्नेमणलिपिंपठेदति॥यत्तु॥आधारस्थापरत्वातुपुस्तकंवाचयेन्नतः॥ह
स्तसंस्थाधनादेवभवेदर्थकलंध्रुवमिति॥तस्यव्यवस्थापितंत्रेवपुस्तकेवा
चनहस्तेसहस्रदधिकेयदिनतोन्यूनस्यतुभवेदूचनंपुस्तकंविना॥सहस्रा
न्यूनमंत्रस्यपाठसत्वेपुस्तकंधिरेवेतिवचनं॥तदभारेपुस्तकस्थापनेनैववाचने
सहस्रस्याधिकस्यतुयादृसत्वेनदसत्वेवाधारस्थापितपुस्तकोपर्यवावाचन
मितिवचनार्थः॥प्रकृतस्तोत्रस्यसहस्रान्यूनत्वाननतःकृतांजलिपुटस्तुवीत
चरितैरिमैरितिवेदोक्तिकरहस्यविधानाच्चपाठाभावेपुस्तकस्याधारस्थाप

तेनैववाचनं कटपादिकृत्यस्तकंविनेनतुकृतं॥जलिखापठनमुत्तममितिदृष्टव्यं॥अत्र
सहस्रशब्देनद्वाविंशत्यक्षरात्मकस्यैकैकानुष्टुप्त्यकल्पनेनतादृशानुष्टुप्छंदोरूप
ग्रंथसहस्रंज्ञेयमितिस्पष्टंशक्तिसंगमतंत्रराजे॥द्वाविंशताक्षरैर्युक्तोग्रथस्त्यभिधी
यतेसएवश्लोकस्त्यक्तस्तोत्रेसमुद्भवस्तु॥अथएवग्रंथोद्वाविंशदक्षरातिरि
क्तशेषःतिनगद्यात्मिकमालामंत्रेष्वप्यस्तियमस्यप्रसरोज्ञेयः॥स्तोत्रपूर्वोत्तरभ
गपाठाभावेनेष्कल्यादिवचनानिशक्तिसंगमएवदृश्यानियथा॥संवादोब्रह्मरं ध्रं
स्याछोकाःकोशरःऋषिःशिरः॥देवतांहृदयंछंदोमुखंशक्तिःपदंहृदयं॥॥बीजंगु
ह्यंमहेशानिफलंस्यात्यादिकंगतिः॥सर्वांगकल्पनंदेविह्यर्थवादःप्रकीर्तितः॥॥स्तो
त्रमध्येस्थितंयद्यत्तत्सर्वंस्तोत्ररूपकं॥तस्मात्सर्वंपठेदंगहीनंनाशंहिसर्वथा॥अ
ध्यायांतंविनापाठेफलमर्धंप्रकीर्तितमिति॥ऋषिछंदोदेवतादिपठेत्स्तोत्रेसमाहि
तः॥यत्रस्तोत्रेनदृश्येतप्रणवंन्यासमाचरेत्॥॥अमरे॥सप्तशत्याश्चरित्रेतुप्रथमं
पद्मभूर्मुनिः॥छंदोगायत्रमुदितंमहाकालीतुदेवता॥॥बाग्बीजंतोयवकस्तत्त्वंध
र्मार्थेविनियोजनं॥मध्यमस्यचरित्रस्यमुनिर्विष्णुरुदाहृतः॥उष्णिक्छंदो २७
महालक्ष्मीर्देवतामद्भिजः॥उत्तरस्यचरित्रस्यऋषिःशंकररीरितः॥त्रिष्टुप्छंदो

देवतास्यमहापूर्वासरस्वती॥कामोबीजंरविस्तत्त्वंकामार्थेविनियोजनं॥ह्रींचंडिका
येस्तेत्यनंनमस्तेनषडंगकौ॥वागद्भिजाकामऋतिनवार्णप्रथमबाजत्रयं॥ध्या
नादिकंनवार्णवत्॥अस्यपुरश्चरणस्वरूपंमरीचिकल्पे॥कृष्णेशुभीसमार
भ्यायावत्कृष्णचतुर्दशी॥एषैकोत्तरयाजाप्यंपूर्वसंपुटितंनतु॥एवंदेविभया
नाकाःघोरश्चरणिकःक्रमः॥तदंतेहवनंकुर्यात्प्रतिश्लोकेनयायसं॥रात्रिसूक्तं
प्रतिऋचंतथादेव्याश्चसूक्तकं॥कृत्वातेप्रजपेत्स्तोत्रंमादीपूजादिकंमुनेरितं॥पूर्व
म्यांपूर्वोक्ताभ्यांरात्रिसूक्ताभ्यांदेवीसूक्ताभ्यांसंपुटितंप्रतिश्लोकेनेतिमंत्रविभा
गोपलक्षणं॥कात्यायन्यादितंत्रोक्तसप्तशतीविभागग्रंथस्यहवनाविधिंप्रतिवा
क्यशेषत्वेनवेधपदस्यार्थानिर्णयावश्यंभावात्॥यत्तुःरुद्रेनेत्यादेःस्कलांतर
स्थस्याप्यग्निहोत्रादिविधिशेषतास्वीकारेणस्वर्गपदार्थनिर्णयस्येवादिकसमंत
त्वात्॥वास्तुतस्तु॥स्तोत्रहोमेमतभेदेनपक्षत्रयस्यसंभवात्तत्रैकल्पेप्राप्तनि
यमविधिरयं॥तारारत्नेउ॥हवनंतुकथंकार्यंस्तोत्रादिषुसदाशिवेतिदेवीप्रश्नेशिव
वाक्यं॥स्तोत्रादीनांमध्यभागेमंत्रांतेहवनोभवेत्॥एवंगोऽक्रमःकार्यःइतिसा
रव्यायनोब्रवीत्॥काश्मीरात्र्यक्षरेमंत्रेविश्रुणुयेतेनसांप्रतं॥स्तोत्रभावार्थसंपूर्ण

तदंतेगणनाचरेत्॥ संपूर्णस्तोत्रमुच्चार्यतदंतेजुहुयादपि॥तर्पणंमार्जनंचैव
मक्षोभ्यस्यमतेपुनः॥श्लोकांतेहवनंप्रोक्तंश्लोकांतेमार्जनादिकमिति।होमसंख्य
तुस्तोत्रस्यत्रिरावृत्तिरुपेतद्यथः।रात्रिसूक्तंदेवीसूक्तंचैवदशकत्यसंहित्य
यांप्रसिध्येत्।रात्रीव्यख्दायतीतिअहंरुद्रेभिर्वसूभीरामातिच॥चतुर्थार्थेकेपर
सिद्धेहरिण्यवर्णाहरिणीमितिपंचदशर्चेदेवीसूक्तंमित्यन्ये॥प्राणाधः संस्थितं
बीजंव्योमबीजंहुताशनः॥त्रिकोणंविंदुनादाढ्यप्रणवादिनमोंतकं॥अंबिकाऽ
सिद्धिदयतेंयंदेवीसूक्तमिदंस्मृतमित्यधिकेचित्तामरीचकत्यीक्षयवचनस्तेनत
थेत्यनेनजपेत्सूक्तक्रमःसंपुरोक्तोर्नादृश्यते॥तद्वस्यपूर्वपराभर्शित्वात्॥तस्य
श्लोकपूर्णमात्रार्थत्वेतुद्वाभ्यांमपिसूक्ताभ्यांत्रिरावृत्तसप्तशतीहोमोत्तरमेवपाठक्र
मानुसारेणहोमः॥विश्वेश्वरीजगद्धात्रीमितिस्तवोरात्रिसूक्तं॥नमोदेव्यमहादेव्यै
तिस्तवोदेवीसूक्तमितिकश्चित्॥तंत्रांप्रतिश्लोकेनप्रतिऋचमितिप्रतिनियतनिर्दे
शाविरोधात्॥ऋक्सूक्तानिदेशाद्यानोवैदिकमंत्रेष्वेवरूढ्याप्रसिध्येः॥मत्स्यसूक्तेक्ष
त्यादिकाचित्कत्वांत्रिकाव्यवहारस्यकेवलयोगित्वेनापपन्नत्वेतेनरक्ष्यस्यैश्लोके
लक्षणेत्यत्रिरपिसाहसमात्रं॥समुद्रमनोध्यानादिविधोवहद्रुधंतरयादेयोःप्रति

भियतनिर्देशबलादेवलक्षणाव्यवस्थायादेवप्रकृतेस्तूक्तायाएवशक्तेर्व्यवस्थादा
ढ्यस्यैकेमुतिकंन्यायेनेवसिध्येः॥यदित्वेवमालोच्यतेविश्वेश्वर्यादिकंसूक्तंदृष्ट
तत्रब्रह्मणापुरा॥स्तुतायेयोगनिद्रायाःमधुकैटभघातिन्यां॥महर्षिंतकरीसूक्तंस
र्वसिध्रिप्रदंतथा॥देवादेव्यायेत्यादिकंदिव्यंदृष्टंदेवैःसहर्षिभिः॥देवीप्रपन्नार्तिहरे
प्रसीदेत्यादिकंतथा॥नारायणीस्तुतिर्नामसूक्तंपरमशोभनं॥अमुष्यास्तुतयेदृ
ष्टंब्रह्मोद्यैःसकलैःसुरैः॥नमोदेव्यादिकंसूक्तंसर्वकामफलप्रदमिति॥विशक
लितवेषेणयोंचरात्रलक्षांतंत्रेव्यवहारदर्शनादेतेषांस्तोत्राणांमेधोरुपेयत्वसिद्ध
यांतोच॥सूक्तंचैवव्यवहारोयमतएव॥तदाकात्यायनातंत्रमतेविश्वेश्वरीमि
तिश्लोकात्पूर्वंब्रह्मावाचेत्यस्यापाठाभावातदुत्तरमेवतत्याशंक्य॥त्वंस्वाहेत्यादि
रभ्येवस्तोत्रारंभः॥तस्यचयोगनिद्रात्मकरात्रिदेवत्यत्वात्मरात्रितंत्रेरात्रीसूक्तंज
नेनिदर्शनतिसामाधेयं॥परंत्वेतत्तंत्रमनुसातविश्वेश्वरीमितिश्लोकोगहोमदर्श
यांनहोतव्यः॥स्तोत्रांतिमश्लोकस्यैवाविद्यागोपनकार्यः॥देवीसूक्तेपित्रेधा
नभांगोगहोमेनविधयः॥प्रधानविधिशेषस्यागविधावनचयेप्रतिऋचमिति
पदलक्षणाकत्यनमानाभावादित्यवधेयं॥तर्पणमार्जनेतुवृत्ताचूते॥एवपुरश्च

यांकृत्वादशाशंहवनंचरेत्॥ ब्राह्मणान्भोजयेद्धीमद्दशांशेनसुरेश्वरि॥विप्रसंतोषणेनैवसर्वसिध्यतिनान्यथा॥महाकालमस्तम्बेतुकुर्यात्तर्पणमार्जने॥इतिशक्तिसंगमतंत्रोक्तःकात्यायनीतंत्रेतूक्तः॥एतत्स्तोत्रस्यघोरश्चरणिकेजपेप्रतिमंत्रंप्रणवेनसपुटीकारपूर्वकंतांतेछ्रींसिध्यिः॥एवंप्रतिमंत्रेणव्याहृतित्रयाभ्यामनुलोमरीत्यासंपुटीकृत्यशतवारंस्तोत्रमावर्त्यवनछ्रींप्रतराम्सिध्यिरिति॥एवंसिध्यिमंत्रस्यकोऽनेत्रा॥प्रत्येकावर्त्तनंदेवीहयमेधेनसमितं॥त्रिरावृत्यालभेत्कामांस्तंचारधारिपूजंजपेत्॥काम्येतुप्रयोगेविशेषः॥कात्यायनीमनीतेएकाहत्याशताहंपठमानहंणा॥संकल्पपूर्वंसंपूर्वैज्यंन्यस्यांगेषुमनूत्सृजेत्॥पश्चाद्बलिप्रदानेनफलंप्राप्नोतिमानवः॥बलश्चब्राह्मणादिष्टेदेनव्यवस्थयोक्तःकालिकापुराणेद्रष्टव्यः॥तत्राशक्तानामपितंचैवाकृष्णंचैघमांसंवमेचएबलिमांसःप्रोक्तास्मैसोछागसमाःसदाछागमाः॥पंचविंशतिवर्षावस्थापितृप्तिजनकाः॥अजाविकानांरुधिरैःपंचाविंशतिवार्षिकी॥तृप्तिर्मानुषतयरमांसादूर्ध्वरुधिरैस्तथेतितंत्रोक्तः॥यस्तुनस्तुनहिंस्यादितिनिषेधस्यसंकोचमंतरेणवछागसमानतृप्तिसंभवसंभवेछागबलिब्राह्मणेनैकार्यएवा॥श्रीभलेबलिदानंतुविप्राणान्यदृष्यते॥हिंसयाबलिदानंतुक्षत्रविट्शूद्रजन्मनामितितत्रैवात्॥कालिकापुराणेपि॥ब्राह्मणस्यबलिर्यत्रतत्रायंविहितःक्रमः॥कृत्वाधेनमयंसिंहंनरंव्याघ्रंचभैरवं॥अथवापूर्ववद्भूतंयवक्षोदमयंचवा॥धारयेच्छेदहासेनविधिरेवंनलुप्यतइति॥एवमष्टोत्तरंशतमपिदेयं॥वरंब्राह्मणःप्रगृह्णातुब्राह्मणोनापयेत्करामितिब्राह्मणोमदिरांदत्वाब्राह्मण्यादेवहीयतइतिवह्निसंगमतंत्रेवचनात्॥अतएवतत्रनिधिरपिकालिकापुराणेस्मर्यते॥अवश्यंविहितंयत्रमध्यंतत्रद्विजःपुनः॥नारिकेलजनैर्लंकास्थेतामंत्रावसेज्जन्मधिति॥कात्यायनीतंत्रएवाउपसर्गोपशांत्यर्थंत्रिरावृत्तंपठेन्नरः॥ग्रहदोषोपशांत्यर्थंपंचावृत्तंवरानने॥महाभयेसमुत्पन्नेसप्तवृत्तमुदीरयेत्॥इत्यादिनाफलभेदेनसंख्याभेदोऽप्येकानुल्लोपसंहृतः॥अथवाबहुनोक्तेनकिमन्येनवरानने॥चेउयाःशताद्यन्नपात्सर्वाःसिध्यंतिसिध्ययुतात्॥इतिअष्टाधिकाःसहस्रचंडयादयोमंत्रेद्रष्टव्याःप्रतिमंत्रमोदोजानवेदसकृन्नवामसोमइत्यृचोयोजनेनस्तोत्रशतावृत्तिपाठा

सर्वकामसिद्धिः॥ कोसौस्मिन्ना हिरण्यप्राकारमित्येवोयोजनयानथापोऽलक्ष्मी
प्राग्निः-अनृणाअस्मिन्नृणाःपरस्मिन्नित्येवोयोगनतथाचेदृणपरिहारः॥ अंब
कंयजामहइत्यस्यास्तथाचेदमत्कृपरिहारः॥ अथप्रतिमंत्रंकामबीजसं
पुटीकारेणैकविंशतिदिनपर्यंतंप्रत्यहंदशवृत्तिर्वशीकारः॥ तथैवैकचत्वारिं
शद्दिनपर्यंतंप्रत्यहंद्वात्रिंशद्वृत्तिभिरुच्चाटनं॥ मायाबीजेनसंपुटीकृत्यक
ठितपल्लवंचप्रतिमंत्रंमायोज्यप्रत्यहंसप्तदशवृत्तिभिःसप्ताहादुच्चाटनं॥ दिन
चतुष्टयंमीदृशीभिरेवसहस्रैकदशवृत्तिभिःसर्वोपद्रवनाशः॥ एकोनषंचाश
द्दिनपर्यंतंप्रत्यहंरमाबीजंसंपुटीकारेणपंचदशवृत्तिभिर्लक्ष्मीप्राप्तिः॥ प्र
तिमंत्रंवह्निबीजेनसंपुटीत्यशतावृत्तिभिर्विधाग्निः॥ इत्यादयःप्रयोगाःकात्याय
नीतंत्रेद्रष्टव्याः॥ शक्तिसंगमतंत्रे॥ गजाननंसमारुह्यजपेत्सप्तशतीस्तवं॥ सर्वबं
धविनिर्मुक्तःपक्षादेवनयोगवित्॥ तत्रैवचरासनाभिप्रक्ष्यएतेषांतुकुशलेनप्र
कृतिंकारयेच्छिवे॥ तत्रछित्वाजपेत्कुर्यादेतद्दशफलंभवेत्॥ मल्लिकाप्रकृतिंकृत्वाप्रा
णस्थापनमाचरेत्॥ तत्रस्थित्वाजपेद्बीजंफलमष्टगुणंवदेत्॥ हरेगोरतनोर्वापि
स्त्रीकामःपुत्रकामोवासृष्टिमार्गक्रमेणतु॥ जपेच्छक्तिमारभ्यप्रभेदेत्यनधावधि॥

आदिमारभ्यप्रजपेत्पश्चाच्छेषंसमापयेत्॥ शांत्यादिकामःसर्वत्रस्थितिमार्गक्रमेण
तु॥ सावर्णिसूर्यतनयःसावर्णिर्मनिताम्नुः॥ सेपुटेचादिमारभ्यपश्चादादिसमाप
येत्॥ इत्यादिकस्यकामनाभेदेनयाङ्गवैगुण्यस्यकृतिपयश्लोकाभ्रपोऽनत
स्त्रयोगेनैवाशक्तस्यविस्तरोऽयमादितस्त्रोग्रथांतरेभ्यएववगंतव्यंगकेरलास्त्र
एकैकस्मिन्दिनेसएकैकमेवचरित्रंपठेदितिदिनत्रयेनैकचरित्रमित्येकःपक्षः॥ चं
द्रक्षिभूवेदकरेदुदस्रसंख्यानध्यायाक्रमेणदिनभेदेनयष्ठेनादितिसप्तभिर्दिनैरे
कचरित्रमित्यन्यःपक्षः॥ इत्याहुः॥ अत्रादृतायमेवपक्षेपाठोयंदुःप्रकारस्तिसप्ताक्ष
र्यासंगृह्णंतोबहवस्तदनुयायिनोनुगंतव्यंतिच॥ कदयवर्गभेनतिरहयिङौयेरवरे
रिकोः॥ नैनेभून्यंतेयंतथास्वरेकेवलेकथितेरतिश्रसिधपरिभावयापकारयकार
ककारएकस्मिन्दुष्टग्रेरफादूयाद्दीर्घस्वश्चतुर्थसंकेतितरुतिः॥ तंत्रमूलंत्राणिए
वजानेता॥ होमस्वाहांतिमाएतेयूजायांतुनमोंतिमाः॥ तर्पणेतर्पयाम्येतादूहनी
यानुधेमंतारुतिवचनात्सप्तशतश्लोकभोजनेप्रतिश्लोकंमंत्रेणकांडानुसमेय
नेषोडशोपचाराणांपदार्थानुसारेणवापंचोपचाराणांवाकर्तुमशक्यतयास्वेच्छ
याभेदेनवानेकरिनसंध्येकप्रयोगप्रसक्तवचनेनैर्भजननियमोविधीयतइति

अन्यद्वापि स्तोत्रकरणकाम्यप्रयोगेषु कस्मिन्नेवदिने संपूर्णस्तवं पठितुमसमर्थ
स्त्रिभिः सप्तभिर्वा दिनैरुक्तया ध्यायसंख्यया व्यवस्थया पाठोऽयं ज्यतरत्याप्यु
अत्रत्वयं पठितुमसमर्थस्य वा प्रभोर्वा ब्रह्मणद्वारापि प्रयोगदृष्टः॥तत्यक्षदृक्षि
णानियमस्तत्रेषु पंचत्वर्णाः शतावृत्तेः पक्षावृत्तस्तृतत्रयं॥पंचावृत्तेस्त्वर्णमेकं
त्रिरावृत्तेतदर्धकं॥एकावृत्तोपादमेकंदद्याद्वाशक्तितो बुधस्तिसर्वशिवं॥ऊ
र्तीश्रीमद्धारत्कपालयगंभीरराजदीक्षतसूरिसूनिना भास्कररायदीक्षितमहा
ग्निचितारचितायांसप्तशतीव्याख्यायांगुप्तवतीसमाख्यायांभुवोदुद्धातप्रकर्णं॥ऊ
सत्संप्रदायप्रधानतिष्येशिष्येश्चतुर्भिःसहभावतीर्णः॥उल्कोवहत्संगमतंत्रराजश्री
शंकराचार्यगुरुंतमीडे॥९॥यद्धातपेवेदांतमूर्धिन्येर्गेड्यादोर्यैःसर्वमिदंनिर्वे
शेषचिन्मात्रपादकशास्त्रत्वेनैवव्याख्यातं॥अस्तिचतादृशमेवोपबृंहणरुद्र
यामलेऽस्तिगुप्ततमंदेव्यामहात्म्यंसर्वसिद्धिदं॥वाक्यरथैश्चपदैश्चसप्तसप्ता
मकंपुनः॥सविशेषपरंसाक्षंपरब्रह्मस्वरूपिणीमहिमाश्रयंतत्पदार्थगत्यातत्कल्पनि
र्विशेषचिदाश्रयमिति॥तथापितंत्रबलात्पदार्थगत्यातिपदत्वारस्यनवाच्यलक्ष्या २९
र्थपरस्यापिवेदैकमर्कांडस्यपरंपरयापरमम्बरपर्यवसानवदत्रापितदुपपत्ति

मभिप्रेत्यप्रकटार्थपरत्वेनैवव्याख्यास्यामः॥अतएवसाक्षादितिपदंशास्त्रलक्षण
परमेवतिवेद्यं॥ब्रह्मभार्कंडेयस्तुकोष्टुकिंभागुरिंप्रतिवक्ष्यंतिपक्षिरूपेमुनिपु
त्रजैमिनिंप्रत्यच्यतरतिसंवादस्थितः॥तत्रकवचादौब्रह्मणंप्रतिमार्कंडेयस्यप्र
श्नमाहायंदनुघमिति॥सर्वस्मिन्सर्वावयवावच्छेदेनरक्षकंकवचमित्यर्थः॥
लोकेवर्मणिःसर्वतनुत्रत्वदर्शनात्॥२२४५॥अग्निनेतायोनयनामाग्नि
पंचदृतिशेषशपठेतमेकमविबहोभ्येयशरणगतास्तेषांतस्यचानिष्टनिघ्नति
रितिश्लोकद्वयार्थः॥६७॥अत्रैभक्तिफलमुक्ताजिज्ञासुभक्तेःफलमाहायेत्वि
ति॥सिध्यंतीनेअर्तानिष्टानिरसानुगुणएवसप्तमातृणांसार्वदिकउद्योगइति
आहाप्रेतसंस्थेत्यादिना॥८९१०११२१३॥रतअरभ्यभक्तःप्रार्थयतेम
हाबलाइत्यनया॥९॥आन्यारक्षतुभीमेडित्यादेर्योयत्रसंबध्यतेनामध्यमपुरुष
स्तत्रनिर्धारणेषष्ठ्यन्वयक्रमः॥तत्तदुत्तरचरणेयथायोग्यंतत्रक्रियापदयो
रन्वयोक्तिश्च॥९५९६॥यत्रतूर्ध्वेब्रह्माणिमेरक्षेदित्यत्रसंबुद्धिःप्रथमपुरुषश्च
स्तत्रभवतीत्यस्याध्याहारः॥तुल्यन्यायेनप्रथमांतमध्यमपुरुषयोसत्वध्या
हृतस्त्वमित्यस्यविशेषणत्वेनप्रथमांतपदंयोजनीयं॥९७॥स्वस्तातुतिष्ठतु २८

शिरवामिति। घ्राननीनामिकोर्ध्वीमममशिरवायांस्थिसतीमस्तिकारक्षोदितिरी
त्याप्रसवयवंयोजनायोएमुभयविधस्यमध्येववयत्रोच्यतेतदत्यत्रत्रा
ध्याहार्यंयथात्रेवप्रथमचरणेवस्थापनस्यद्वितीयचरणरक्षणस्याध्याह
रःएवंसर्वत्र॥९॥ललिकोकंठनाले॥२॥जंघेइतिप्रोक्तःआगमादिषुप्र
सिद्धत्यादिविशेषणद्वयंमहाबलायाः॥३॥पादाष्टथरतिभिन्नंपदांतलथा
सिनीपातालवासिनी॥४॥पंचमेहृदयादिरूपमेवकोशनिवासस्थानंयस्य
स्यासस्यातस्मिन्वासस्थितातंतीवातंरक्षत्वितियावत्॥५॥अहंकारमिति॥
अत्रमनःशब्दश्चित्तपरःअंतःकरणस्यमनसासहचतुर्विधत्वात्तेनमन
शोकविनाशनीत्यनेनमनोगतार्थता॥अथवामनुतःशोकंविनाशयतीतिव्य
त्पत्त्यास्तनोरक्षमहादेवीत्यस्यतदेवविशेषणत्वेनयोज्या॥ध्यानसमानो
दनमितिसमाहारेद्वितीयांतं॥६॥कवचधारणस्यफलमाहापदमित्या
सकमित्यादिना॥अथतत्कवचंइतिविशेषणं॥७॥स्तंबरवत्सनाभादिजंग
मांसंपादिकृत्रमंपरस्परयोगजन्यंयथातुल्यंपरिमाणंयोमधंसर्षिर्षोयी
गादिजं॥८॥कुलजादयोदुष्टदेवताजातिभेदाः॥९॥जयेदितिअत्रकवचं

पुराकृत्वासप्तरात्रंजपेदितिविधीकृत्वेतिसप्तरात्र्यंगत्वस्यानुवादःकवच
समाख्यायावचनांतरेश्वकवचस्यचंडीपाठांगत्वसिद्धेःपूर्वफलाप्तर
कथनत्वेवेष्टिन्यायेनबहिःप्रयोगांतरस्वीकारान्दुष्यतिःयोतद्भूमंडल
मित्यादिस्तूपर्णतापफलंश्रुतिवदर्थवादःपुरोतपूर्वकालभाव्यविधिः।त
स्यचव्यवधानंरात्र्यात्रकव्यनाकृतपुरितत्वस्यतुरात्रिसूक्तपठेदा
नित्यनेनविधरणादाद्ध्या॥तपदैःक्रमपदैनचविद्धतस्यश्रोतक्रम
स्यैत्यनतद्व्याधायोगाद्रात्रिसूक्तापूर्वमेवकवचस्यनिवेशः।येषांतुमते
नंवार्णजपसंपुटीकारोप्यंगतेषामपिमतेव्यवधानेनपाठेविसंपुटी
वाविधानाद्रात्रिसूक्तात्पूर्वमेवनवार्णस्यनिवेशः।एवमर्गलास्तो
त्रपाठेनूरइत्यनेनागामिभावभाप्रबोधनदयभुक्त्वाश्वोत्र
जेतीतित्वाप्रत्यस्यैयेव्यवधानेनापिप्रयोगादुक्तश्रोतक्रमावरोनध्य
वधानेपितदुपपत्तेःकवचार्गलयोस्तुपाठादेवक्रमबोधानादृशहोतृव्य
हृतिहंकारसामिधोनानोदृशहोतारंवेदत्युरस्तात्सामिधोनानांसमी

समिधेनीरनुवक्ष्यन्याहृतीः पुनस्ताभिरेधाति। हिरण्यसमिधेनीरग्नौहुत्फलानि
मिवसकर्षेत्कृत्रमन्यायेनकवचार्गलानवार्णरात्रिसूक्तंचंडीस्तवानांक्रमेणत्रयः।
स्तवजपसंख्या। त्रैरम्बिकेदेवीसूक्तनवार्णरहस्यानांक्रमेणत्रयं॥२॥अत्रकेचि
त्वंतिा अर्गलांकालकंचोद्दीजपित्वाकवचंपठंतिा जपस्तुसप्तशतीयथाक्रमेण
वोदितः॥ अर्गलादुरितंहंतिफलंहंतेतुकालकंा रक्षेत्कवचंनित्यंचंडिकाभिश्रितंतु
सारत्यादिा तस्यसमूलकत्वेविप्रतिपद्यंतबहवःा तत्रश्रीभुवनेश्वर्योक्तवचाध्यायः
जयंतीतिा मंगलेतिमत्यधीयोचा॥१॥मधुकैटभेतिा विद्राविणीचसाविधातवरदाचे
तिविग्रहेा रूपंा स्तोत्रायानामोहनंद्वेषोभिषणंलणं॥२॥महिषेतिा निर्वाणवि
धात्रीत्येकपदंा ४॥रक्तबीजस्यवधोयस्याःसकालीतिविग्रहेा॥५॥ध्येत्वामच
र्चयेत्तीतिभ्यस्तिशेषः॥६॥जनोभक्तजनमा॥२॥रुंद्राण्यापतिसद्भावस्यपतिसाक्षा
त्तानार्थंपजितेा रुद्रेणकालवंरोधेनिलोयत्रचित्सरसिकमलवंसांतश्चारंतंस्त्रि
नेत्रादेव्याराधनेनपोलोभ्यात्तत्तल्लंलभ्यमितिपुराणेषुप्रसिद्धेः॥ रुंद्राणीप्रतिनाम
सकृद्वेनपूजितंतृप्तिवा॥९॥भक्तजनेषुयेउदामास्तिभ्योदत्तंध्यानंदोदयोमोक्षो
यया॥२॥तोरणीमार्कंडेयपुराणप्रसिद्धयामदालुसयावसिष्ठरामायप्रसिद्धय

मदालुसयावसिष्ठरामायप्रसिद्धयाचूडालयाचनुत्यो॥ आद्यापुत्रस्तारिणीत्य
त्यापतिरचतारिनरतितत्राख्यानोक्तं॥ महास्तोत्रंएतत्प्रधानभूतदोमध्योक्तं
तिस्तोत्रंा सप्तशतीसंख्यावरंा तज्ज्यपुण्यपत्तंख्यावरंमानंत्यरूपंतदेवसंप
दांमध्येप्राप्तिरित्यर्थः॥२३॥इतिश्रीभुवनेश्वर्यामर्गलाध्यायः॥ विरूपेति॥ अथेच
श्लोकस्तत्रैकचरणमिमांसावार्त्तिकंत्रयमः॥ अत्रापिबहुभिःपठ्यतेा शिवस्यसाम
ग्यागस्यचश्लोकः॥ विष्णुध्यानंविषयकं॥ अध्ययनसिद्धंचा ज्ञानंचेतन्यंवेदा
र्थस्यवा॥ त्रिवेदीवेदत्रयमेष्टिकपाशुकंसोमिकंवैदिकत्रयं॥ श्रेयोमोक्षः स्वर्गश्च
सोमार्घ्यंचंडीभिषुतसोमरमश्च॥ सर्वमेतत्ा कर्मकांडोब्रह्मकांडोस्तत्राणिवेद्य
कानिदीकालश्चकालकं॥ दानप्रतिग्रहाख्यकर्मशोषादिरूपंचवना॥ जाप्यंचंडी
स्तवमात्रजपेतत्परः क्षेमं॥ नानाविधप्रत्यवायानांरोगाणांचपरिहारं॥ ऐहिकामु
ष्मिकफलसमूहंचा॥२॥एतदेवविवृणोतिा सिध्यंतीतिा॥ एतेनचंडीस्तवनमित्या
दिभिन्नंवाक्यं॥ परब्रह्मापिस्तोत्रमात्रेणैवसिध्यतीत्यर्थः॥३॥तस्माद्भुषा
यालकचंडीस्तवनमित्यादिरकांप्रयाससाध्यांसर्वमिथोनोवेप्यर्थंप्रस
क्तमित्याहा नमंत्रमितिा विद्यतेा॥ स्त्रीक्लीस्तासामनादरेणोच्चत्वादितिभावः॥वि

नितिमंत्राद्यन्वयि॥४॥लोकशंको॥लोकेविद्यमानविद्याजातेवैव्यर्थशंकानिमंत्रया
मास॥विचारयामास॥विचारममनिनादर्शयतिसर्वमितिरवकीलकंनिर्मणेस
तिसति॥सर्वमिदं॥विद्याजातं॥कीलंसामर्थकंस्यादिति॥चंडीस्तवमात्रपाठेनकृत
र्थाःसंतोलोकाःसर्वाणिधर्मार्थकाममोक्षशास्त्राण्यत्यजन्॥अतःकीलनिर्मणे
नवस्तुनमाजन्यंनांसिद्धीनांप्रतिबंधुःशिवेनेतरविद्यासामर्थ्यार्थंकृतइतिश्लो
कचतुष्कारायः॥५॥स्तोत्रमिति॥चंडिकायाःस्तोत्रंगुप्तंअप्रचरदवस्तुचकार॥क
चित्प्रचारमात्रेणयत्लातल्लाभेपितस्यपुण्यस्यतज्जन्यफलातिशयानसमाप्तिरनंत
ता॥तामपिनियंतिता॥निरगूढोपायोचकार॥६॥नद्येतावतासर्वथास्तोत्रासिद्धि
हानिर्मंतव्या॥गुरुमुखात्तादृशीत्कीलनोपायज्ञानशीलस्यतथानुष्ठितवतोयथा
पूर्वमितरविद्योनरपक्षेणवसिद्धिसंभवादित्याहासोपीति॥तदुपायमेवप्रदर्शय
ति॥कृष्णायामिति॥यस्मिंन्मासितून्नार्जनंतस्मिंन्मासेरविशेषण॥७॥दृष्टानीति
थातुद्वयेनमालत्वादानप्रतिग्रहनामकस्यैकस्यैवकर्मणोविधिः॥तत्स्वरूपंगुप्त
कीलकव्यक्तीभविष्यति॥८ ९ १०॥शनारंभात्यागरूपंकर्महात्वेति॥कुर्वंत
त्यजेत्॥अकुर्वाणः॥त्यजन्॥विनश्यति॥सिद्धिहीनोभवति॥११ १२॥शनैरि

तिअत्वरयेत्यर्थः॥ननपांशुत्वस्वरेणमनसावा॥वाचकस्यष्टाजपस्यैवावश्यक
त्वोक्तः॥१३ १४॥ इतीश्रीभगवत्यांलघुकीलकाध्यायः॥६॥अथरहस्य
तंत्रस्थोगुरुकीलकपटलोलिख्यते॥ शिवउवाच॥ पुरासनत्कुमारायदत्त
मेतन्मयानघ॥संवर्त्तायददौतत्रसचान्येभ्यददौचतत्॥१॥सर्वत्रचंडीस्तोत्रस्य
प्राचुर्येणमहीतलेभवेन्मंत्रकांडःकर्मकांडस्तंत्रकांडश्चसर्वथा॥२॥अभूत्प्रति
हतोनेनशीघ्रसिद्धिप्रदायनी॥ततोतेषांचसार्थक्यंकर्तुकामेनभूतले॥३॥दा
नप्रतिग्रहाख्येनमंत्रोयंकीलितोमया॥दानप्रतिग्रहाख्यंयत्तत्कीलकमुदाह
तं॥४॥तदास्यमंत्रोयंकीलकेनासकीलितः॥नसर्वेषांभवेत्सिध्येयकीलकभ
यामुखाः॥५॥येनराःकीलकेनेमंजपंतिपरयामुदा॥तेषांदेवीप्रसन्नास्यात्ततः
सर्वासमृध्यायाः॥६॥त्वत्तस्तूक्तंतदात्तत्वात्त्वद्दासस्त्वत्परायणः॥त्वन्नामचिंतन
परस्त्वदर्थेहंतियोजितः॥७॥मयार्जितमिदंसर्वंतवत्वंपरमेश्वरी॥राष्ट्रबल
कोशगृहसैन्यमन्यच्चधोसनं॥८॥त्वदधीनंकरिष्यामियत्रार्थेत्वंनियोक्ष्य
सि॥तत्रदेविसदावर्त्तेतवाज्ञामवपालयन्॥९॥इतिसंचित्यमनसास्वार्जित

निधनायच॥ कृष्णायांवाचतुर्दश्यांअष्टम्यांवासमाहितः॥९॥समर्पयेमहादेव्यै
स्वार्जितंसकलंधनं॥ राज्यंबलंकोशगृहंनवंयच्चपरार्जितं॥१०॥अस्मिन्मासिम
यादेवीतुष्यतेतत्समर्पितं॥ इतिध्यात्वाततोदेव्याःअसादात्प्रतिगृह्यताम्॥११॥व
भज्यपंचधासर्वंश्रेष्ठान्स्वार्थंप्रकल्पयेत्॥ देवपित्रतिथीनांचक्रियार्थंचैकमांश
मेकम्॥१२॥एकांशंगुरवेदद्यात्तेनदेवीप्रसीदति॥ तस्याराज्यबलंसैन्यंकोशःसाधु
विवर्धते॥१४॥नानारत्नकरश्रीमान्यथापर्वणिवार्णवः॥ स्तोत्रंवाक्षरमंत्रंच
चंडसमाश्रयं॥१५॥तत्वमस्यादिवाक्यानांसारंसंसारभेषजं॥ सप्तशत्याख्यमंत्र
स्यनजीवमहंजपे॥१६॥कुर्वंस्ततोनप्रमादंप्राप्नुयामितिनिश्चयं॥ स्तुवाप्रारभ्य
कुर्वंस्तद्यकुर्वाणोविनश्यति॥१७॥नाहंब्रह्मनिराकुर्यांमामाब्रह्मनिराकरो
न्मांब्रह्मनिराकरोत्॥ अनिराकरणंमेस्तुअनिराकरणंमम॥१८॥इतिवेदांतमूर्ध्वभ्येछंदोग्यस्यप्रपंचना
मारभ्यतत्परित्यागोनतस्यश्रेयसेमतः॥१९॥नाब्रह्मवित्कुलेतस्यजायतेहिक
दाचना॥ नदारारिद्र्यकुलेतस्यास्यास्यतिमेदिनी॥२०॥अतिसंवत्सरंकुर्याछं
दश्चंडीकंतथातेनसर्वमवाप्नोतिसुरासुरदुर्लभं॥२१॥अत्रयद्यत्कल्पा

णंजायतेतत्क्षणेक्षणे॥ सत्यंसत्यमिदंसत्यंगोपनीयंप्रयत्नतः॥१॥पुत्रायब्रह्मनि
ष्ठायपित्रोर्दद्यंमहाप्रभो॥ अन्यथादेवतातिस्मेशापंदद्यान्नसंशयं॥२॥ अत्रायंभा
वः॥ पित्रार्जितंविनास्वेनैवमंत्रंप्राप्नुयंयत्नूतनमर्जितंतदर्जनमासंबधिकृष्णा
चतुर्दश्यष्टम्यन्यतरदिवसेदेवीनिकटेस्थित्वादेवाकोलेसंकीर्त्यदानप्रतिग्रहा
ख्यंनकर्मदेवीप्रणम्यइतिसंत्यज्यमंत्रसूतरत्यादिश्लोकत्रयमर्थानुसंधानपूर्वं
जपित्वाराज्यंबलंकोशगृहमितिश्लोकमंत्रेणदेवीचरणयोर्दत्तमिवानुसंधायप्रसं
न्नयादेव्याप्रसन्नरवपुनःप्रतिगृह्यविभाज्यतन्मध्येपंचमंभागंगुरवेतत्पुत्रादिभ्योवा
दत्वाविशिष्टचतुर्थांशंस्वेनक्रियमाणपंचयज्ञादिधर्मव्ययार्थंनिक्षास्यतरत्वार्थं
यथेछंविनियोजयेत्॥ अत्रमातश्चंडिकासाद्याः॥ अथायामर्जितस्यतुतरम
सिदानंमंत्रपूर्वंमासेत्यूह्यंयद्यन्यायेनतत्रेणदानादावप्यूह्यः॥ इतिदानप्रतिग्र
हएकः॥ सर्वेमंत्रसाधारण्यनमंत्रस्वीकारादित्यावदायुषोभागत्रयेप्रथमाद्य
कैकभागेघोरोत्पत्रसन्नयतिशयाउपासकास्त्रिविधाअमाध्यमोत्तमत्वेन
मंत्रेषुगणिताःतद्दीक्षास्पर्धागत्रकृतेतरपवादमाहात्म्यात्॥ नवार्णमंत्र

स्वाकृत्यमहावाक्यसंवादिनंकतदर्थगुरोर्बुधाधिकृतःसंन्यासविधियावज्जी
नंसप्तशतीस्तवपाठंप्रमोदनसकृदपिनत्यक्षरंतिष्ठंसंकल्प्यतथैवानुनिष्ठत
श्रयंज्ञानरंभाव्योगोद्वितीयःतत्रछंदोन्यवाक्यंप्रमाणयति।।नाहमित्यादिना।।अ
ग्निनरूक्षप्रतिपदीचेत्रभुक्षप्रतिपदिचसंकल्प्यनवम्यंततन्नत्वाकविधिना
पूजामहोत्सवोवायथाशक्तिवाकर्त्तव्यंश्रुतिचदृश्यतेएवंचत्वारिकर्माणिप्रमादेनकु
र्वतश्चंडिकोपासकस्येवसर्वोसिध्यः।।अत्रेषदप्यन्यतत्वेहानिरेवेति।।छ।।
इतीश्रीउत्तरचर्यारहस्यतंत्रस्यकीलकविवरणेपटलः२।।छ।।अथायंसप्तशती
मंत्रःश्लोकसंख्याभेदेनत्रिविधोपिध्यवस्थितंत्रैरवलंबितोपिनसिध्य
ति।शारदानराधिकरणंन्यायेनकर्णएवसर्ववेदांतप्रत्ययन्यायेनविद्यायाश्च
मंत्रस्यैक्यात्।ऋषेर्लक्षण्यस्यात्रोजकत्वात्।मनुचंडादिस्त्रीविद्यासेदानीं
मंत्रभेदेनावलक्ष्यतेयाध्रुतानामप्येक्यस्यमंत्रविदांसंमततायाःसेतुवधेऽ
स्माभिर्वर्णनाचाअनुष्ठानपरमेछिकोयंकल्पः।प्रमाण्याविशेषात्।।तथा
पियामलादितंत्रावलंबितपाठयोर्मध्येसप्तशतसंख्यापूर्त्यर्थमेतत्रयोविंश

द्वारंनवार्णःशरणीत्रियतेअन्यत्रश्वेतानेनेत्यादिनामषोडशार्कंद्विःशरणीक्रिय
तइतियांसकारादनुकांतःसप्तशत्यभिधोमनुरितिगोप्यास्तुष्टिन्यायेन
व्यपदेशोमुदुर्वारः।कात्यायनीतंत्रोक्तपाठावलंबेलेतुमुख्यएवा।एतदनंतर
तंत्रांतरेमेलनात्।उग्रातारेश्वरतंत्रेलासंवादेत्रित्यादिविशेषमध्यत्रस्यवक्तृभि
श्शिष्टैरयमेवप्रेक्षंश्रादृशःसकारादिरितितुमार्कंडेयपरादिमकोशपलक्षणं।
प्रधानमंत्राभिप्रायेणवारवाचयदीक्षितमंत्राणांतृतीयपटलेपंचकेमिथिभाग
संख्यापिंडकनावसेरंगमंत्राश्चेतनवेतिव्यवहारदर्शनात्।मकारादिरित्येववा
तंत्रःपाठःयद्यपिवामकेश्वरतंत्रेश्लोकानांनवशतीवर्णिता।तदनुसारेणयंत्र
मंत्रेशादौक्वचित्तथापाठोपिदृश्यते।।तथापिबहुषुदेशेषुसांप्रतंनादृशपाठउ
च्छिन्नएवायदपितदनुसारिभिःसप्तशतीनिर्देशश्चनोल्लिख्यते।।शतानिस
प्तजगज्जेवामागमरत्नानां।।महेशोमरतंत्रेविनोदायमहेश्वरानि।।तदुदि
तानुदितहोमनिंदाश्रुतिवंनहिनिंदानयेनवशतीप्रशंसामात्रमितिदक्षिणा
चाराणामपिसप्तशत्यादरोनिराबाधः।एतेननशतीप्रक्रम्यैषांवामागमा

नीतिस्तेषांपाठोऽस्तित्वेवेष्टार्थगीतवचनमपिव्याख्यातं॥ अतएवोत्तरत्रात्यशास्त्रे
वस्मर्यते॥ नवार्णानवचंडीचनवावरणदेवताः॥ नवश्लोकशतान्यत्रानवोक्षरं
मनुरुत्तथा॥ एतद्गोप्यंमहाराजनदेयंयस्यकस्यचित्॥ राज्यंदेयंशिरोदेयं
यानवशतीनचेत्यादि॥ परंतुतंत्रोदितमंत्रविभागाशयन्यायगर्भितमज्ञानान
कश्चित्कश्चिद्विरुद्धमर्थमपिविभागोवर्णितस्तितदर्थनोदायतंत्रार्थनिष्कर्षेमं
त्रविभागसंग्रहपूर्वकंव्याख्यास्यामःतत्रकात्यायनीतंत्रेसप्तविंशतितम
द्याश्चत्वारःपटलाःषष्टिश्लोकास्तेषादेप्रथमाध्यायस्थेमंत्रविसज्जनपरेपटल
त्रयोदशश्लोकाः॥ द्वितीयरुद्रवाचा॥ द्वितीयभाकीडेयउवाचाद्यामंत्रःश्लोकात्मक
स्ततः॥ व्योमादिवर्णेमारभ्यद्वितीयस्वरसंयुतं॥ नृपनित्यंतिमामंत्रभवत्यष्ट
दशाक्षरिये॥ व्योमहाकारान्तःस्यादवर्णःसकारःसंद्वितीयेनआकारस्वरेणसंयु
तं॥ सार्धर्णिपदस्थामारभ्यप्रश्नयावनतोनृपनित्यंतिमोयंतेमंत्रोऽष्टादशभ
र्णंतं॥ प्रियेरतिशिरुतंदेवीसंबोधयंतं॥ यद्यपितेसार्धएवसप्तदशश्लोकभवंति २७
नपूर्णाअष्टादशतथापितेषांकोर्धश्लोकात्मकोमंत्रोस्तीतिध्वनेननमंत्रसंख्या

याअविरोधः॥ मध्येमश्लोकमंत्राश्चतुर्विंशतिरीरितारुतिपटलोनिर्दशाश्च
त्वारःश्लोकात्मकाअष्टादशार्धयुक्तसार्धसप्तदशकस्तेषुरुद्रधातानवत्व
श्लोनेयाः॥ श्लोकशब्दस्यचरणचतुष्टयघटितएवपद्यरूढत्वात्॥ द्विचरणादे
रर्थाध्यवहारस्यमुखत्वेपिश्लोकव्यवहारस्यतावतेनवयरस्यशब्दितेकार्थप्रति
पादकत्वनिबंधनस्यतादृशस्थलेसंतेपिगौणत्वात्॥ अतएवश्लोत्तरंदंडप्रया
गः॥ बहुनात्रकिमुक्तेनश्लोकार्धेनवदाम्यहं॥ त्रैलोक्यात्यासतंवापिशिवपूजाविधा
नायपरंस्मृतं॥ देवीभागवतेपि॥ वटपत्रशयानायविष्णवेबालरूपिणे॥ श्लोकार्धे
नतदाप्नोतिभगवत्याखिलंफलं॥ मत्यकंप्यसर्वस्वमिदमेवाहंनान्यदस्तिसनातनं
स्तुतिसंक्षिप्तभागवस्योक्तिः॥ अतएवतत्पुराणेदमयंत्रिचरणात्मकंसर्वचेतन
रूपोतामाद्यांविद्यांचयोमहे॥ बुधियानःप्रचोदयादित्यकारकेपिगायत्यात्मकश्लो
कस्तनिव्यवहारोपिगौणएव॥ अतएवभास्यादावस्यश्लोकस्यगायत्र्याचसमारंभ
स्तेदूभागवतंविदुः॥ यत्राधिकृत्यगायत्रीवर्ण्यतेधर्मविस्तरस्तत्रादिरेवव्यवहारो
नश्लोकत्वेनाश्लोकत्वोपायेपिचतुर्विंशत्यक्षरात्मकतयागायत्रीत्वानपायात्॥

तस्माच्चतुरूनाधिकचरणासूगाथास्त्रश्लोगत्वाभावादष्टदशश्लोकारतिप्रकृत
व्यवहारःसृष्टिन्यायेनैवनिर्वाह्यः।२ दंतुविचार्यो।तेषुकृतेमामंत्रोर्धश्लोकात्मक
रति।।तत्रकश्चिदाह।सावर्ण्योद्योःसप्तश्लोकमंत्रोःतदंतर्विद्यमानःप्रत्यक्षवाच
सतंवेश्यःप्रश्रयावनतानपनित्यर्धश्लोकात्मकोमंत्ररति।।सत्रष्टव्यः।सर्वादौवि
द्यमानःसावर्णिसूर्यतनयोयोमनुःकथ्यतेष्टमरति।अर्धश्लोकएवकृतोनमंत्र
रति।।परिशेष्यन्यायादेत्यएवेतिचेत्।।प्रथमोस्थितन्यायसूचीकटाहन्याया
भ्यामाद्यएवास्तु।।ननुयोमनुयोमनुयोरितियच्छब्दस्यतदुभन्निमितंतच्छब्दस
दक्षत्वेनतदुभयघटितश्लोकएववाक्यं।।मंत्रत्वस्यपरिपूर्णवाक्यत्वव्याप्यतया
सावर्णिरित्यर्धस्यसाकांक्षत्वेनिराकांक्षरूपपूर्णत्वाभावान्नमंत्रत्वं।।अतएवय
जुःश्रुतिरावसोनश्चनियतावसानेषुचैकैकमंत्रत्वनिर्णयोर्थैकत्वादेकंवाक्यं
साकांक्षंचेद्विभागेस्यादितिजैमिन्युक्तलक्षणानुसारेणेष्टः।।एकमुख्यविशेष्य
कबोधजननत्वेसतिविभागेसाकांक्षत्वमितितदर्थः।।तत्तत्त्वयोमनुस्तदुभन्नि २९
मित्यनयोर्विभजनेपरस्यराकांक्षानयायादुभयघटितमेकंवाक्यमेवैकोमंत्र

त्वव्यास्थेयइतिचेत्।।तर्हियैर्भिरस्तोभवानूनुध्वेःपुत्रदारादिभिर्धनैः।।तेषुकिंभव
न्तस्तेहमनुबध्नातिमानसमितिश्लोकस्यार्धमंत्रद्वयांतर्गतानापत्तिः।।किंचात्वम
नमामेवरिवशंयातंत्रोक्तरार्धस्यैवमामनुगतानित्यप्रसादधनभोजनेरित्यस्या
नुःस्तुतिश्चकर्वतेत्यकुर्वत्यन्यमहीभृतामित्यन्तरमंत्रपूर्वार्धेनसाकांक्षतयातयो
रर्धयोरेकमंत्रत्वापत्तिः।।अथकारकाणांस्वाभाविकपरस्यराकांक्षयापत्रैका
क्यान्वयेनपरिपूर्णतानंतरमेकंवाक्यं।।तादृशवाक्ययोरपिपुनराकांक्ष
तरेणात्थंपितेनैककवायंतायत्रकल्पेतेतन्महावाक्यं।।एवंमहामहावाक्यादीन्यु
न्नेयानि।।एकमंत्रत्वेत्वुभयसाधारणैकवाक्यत्वमात्रव्याप्तौ।।भागोवाविभजन्तु
पूषावाविभजत्वित्यादीनामवांतरवाक्यानांभिन्नमंत्रत्वस्य।।मामग्रेवचोविदं
वस्रुचयंत्वयानारत्नधांसुषमं।।मद्यंनमंतांप्रदिशश्चतस्रस्तस्त्रस्त्वयाध्यक्षेणप्रत
नाजयेमेत्यपांतरवाक्यचतुष्कात्मकैःप्रत्येकंपरिपूर्णैःऋत्विग्भिःपादैरेकमंत्रस्य
वेचदर्शनात्।।अस्तुतयच्छब्दयोःपरिपूर्णस्यापिवाक्यस्यवाक्यांतरैकवाक्यता
नियामकाकांक्षांतरं।।दृषत्कत्वेनतदाकांक्षापरिपूर्त्यभावेपिनावांतरवाक्य

वाहानिशायत्तच्छन्दमात्रनिरासेनैराकांक्ष्यानुभवात्॥अतएवतस्मिन्नीदृगृते
अतिनिष्टश्री।हीणांमेधसूमनस्यमानेकवाक्यतायाअनावश्यकत्वान्मंत्रभे
दःस्वीकृतोमीमांसकैः॥अतएवचमहाभाष्यानुभावेनयथामन्वंतरार्धिपइ
तिदृन्नीयश्लोकस्ययथेतियच्छन्दघटितस्यतथेत्यध्याहारेणनिशामयेति
पूर्वश्लोकेनैवैकवाक्यत्वेपितस्यात्रयोजकत्वाच्छलोकाधिकस्यमंत्रत्वकल्प
नेतंत्रविरोधाच्चतावतएवभिन्नमंत्रतास्वीकारः॥तेननन्यायेनयेनिरस्तरत्यर्धी
यारपिभिन्नमंत्रत्वंफल्गुन्यते॥अतएवयेःसमितितच्छलोकारिमांतिमांक्षररू
पप्रतीकदृयग्रहणेनहोमंत्रावितिकंठरवेणतंत्रोक्तीरुपपद्यतइतिचेन्न॥त
र्हिसावणिरित्यत्रापियच्छब्दाध्याहारेणैराकांक्षानुभवेनोक्तापत्तिरनिवार्या॥
नचावनिगमनाविरहः॥न्यायदृयेस्यनियामकत्वोक्तेः॥नचायमस्तिनियमः
पूर्णानांनिवेशोत्तरमेवार्धस्यनिवेशइति॥षष्टिश्चार्धंचश्चेतिसार्धषष्टिसं
ख्यिगणनेयत्रचिक्रुःइत्यार्धंचस्यचचामशीतिःपादश्चेतियावद्दृग्वेदमंत्रपार
णलक्षणेभङ्गनइतिपादस्यचमध्यएवनिवेशस्यैष्टत्वात्॥अथैवंसतित्वपक्ष

तिशामयेत्यारभ्यसप्तदशश्लोकानांसप्तदशमंत्रत्वमनिवार्यं॥पुनरर्धोत्तरस्यमंत्र
त्वकल्पनेतंत्रोक्तसंख्याविरोधापत्तेः॥तश्चनिशामयेत्यर्धयोःसबभूवेत्यर्धयो
श्चयथाकथंचिदेकवाक्यताकल्पनेनश्लोकमंत्रत्वसंभवेपिस्करथानामरोज
भूरितिश्लोकोत्तरार्धस्थस्यपालयतइतिषतस्यतत्रानन्वितस्यतदुत्तरश्लोक
स्थशत्रुपदेनैवान्वितस्यतयावाक्यान्तरवाक्यत्वस्यैवभंगेनकथमेकमंत्रत्वं॥
एवंबहुरित्यादिश्लोकंयस्यकथंचित्संभवेपिकोशबलेचेतिश्लोकस्थस्यमृगया
व्याजेनेत्यस्यतन्नेदुरश्लोकस्थनजगानेनैवान्वययोग्यत्वात्तत्रापिमंत्रत्वभंगः॥
तस्मान्नदनुरोधायमाभोग्रवीरित्यत्रैवप्रथममंत्रश्लोकएवमहावाक्यात्मकेकमंत्र
त्वस्वीकारोयुक्तइतिचेत्॥अयंकिमेतावत्यैवदूरेतद्दृशष्टिर्धावति॥त्वत्पक्षे
तेतापिपरतेरुभद्रेत्येस्तेरसचेत्यित्यादिषुबहुषुश्लोकेषुकथंनमंत्रत्वभंगः
अथतस्यानवगतिकत्वेनततदुचितपदोत्तराध्याहारानुषंगादनावाक्यप
रिपूर्तिराश्रयणीया॥इषेत्वेत्योदोषिन्नग्नीत्यस्याध्याहारेणावांतरवाक्यत्वस्वी
कारदर्शनात्॥अतएवहृदरोध्यायपरुष्यार्धंधूपेत्यृतिश्लोकदृयस्यारण्येत्रो

नरवापातिश्लोकचतुष्टयस्याप्येकान्वयित्वेनावांतरवाक्यात्मकमंत्रद्वयात्मक
त्वेकेपिप्रतिश्लोकंभिन्नमंत्रतात्वयास्वीक्रियमाणेनयेवरीत्यानिर्वाह्यांग
त्यंतराभावइतिचेत्सत्यं॥ किंतुरथोनामकोशबलंचेतिश्लोकयोरध्याहा
रादिकल्पनामद्वयेसोत्रित्यादिश्लोकेषुचेतिविनिगमनाविरहः॥ अथसप्तदश
श्लोक्याआद्यंतेवार्धश्लोकांगीकारेतयक्षद्वयेपिकश्चिन्मात्रत्वभंगस्यापतती
ध्याहारादिनामिश्रसस्याश्यकत्वेनयुक्तितोत्याद्यकल्पस्तुचेत्॥ श्रोतोसि
नध्यवसायप्रयुक्तविकल्पान्तेन्यपिनभिन्नतापिशुनत्वात्॥ ननुनस्येतरभव
द्युधमित्यादीनांबहूनांस्वस्वघटकपदैरेवनिराकांक्षणामवांतरवाक्यत्वात्ते
षांन्यतमस्यमंत्रत्वकल्पनेपिविनिगमनाविरहोदुर्वारइतिचेत्॥ कस्यायंभार
स्तेषुतादृशमेवार्धमन्वेष्टव्यं॥ यत्रमंत्रत्वपर्याप्तिस्वीकारसतिनकस्यापिमं
त्रत्वंभज्येत॥ प्रत्युतचरमार्धस्यमंत्रत्वेचदुपश्लोकेषुनाकयत्वभंगः॥ प्रथमा
र्धस्यतथात्वेतुरूयोरवाध्याहारकल्पनादिस्वीकारइत्यस्त्येवनियामकं॥ अ
शुरपिविशेषाध्यवसायकरइतिन्यायात्॥ नहिप्रतीकविशेषमुपादायाय

मर्धमंत्रस्तेत्वेनिर्दिष्टयःयेनकिंहिवचनंनकुर्यादितिन्यायेनबहुष्यवकुसृष्टि
रंगीकार्यानात्ययोरितिस्यात्॥ तदभावेत्वेतदेवनियामकमापद्यतइति
अथकोयमंत्रार्धश्लोकमंत्रइतिसंदेहेदृष्ट्वाथमीतिचेत्॥ हंहोसोचिंतय
तुरात्तत्रममत्वारूढमानसइत्यवेहि॥ अतएवपदलांतमध्येचतुर्विंशतिरित्य
कोमध्यपदंखंडस्यमुपपद्यतेअस्यैवमंत्रत्वपर्याप्त्यधिकरणतांगीकारएत्व
मूर्वपलश्लोकांनांसर्वेषांपूर्णताभवति॥ अथप्रतीतेत्रप्रतीकग्रहणनि
र्देशभावपरिशिष्यक्रमप्राप्तमपिपरित्यज्यस्वेच्छयाकस्याप्यर्धंमंत्रत्वस्वीका
रेकथमाश्वासइतिचेत्॥ नरेदृशसंकटस्थलेन्यायानामवतिर्णयोकर्त्वात्
तेषांचजैमिनिप्रभृतिभिःपरिष्कृतत्वेनचिंतितत्वात्॥ दृष्टीमास्तिकतांस्व
स्मिन्प्रकटयतात्रयापित्रयोदशोध्यायसप्तनामवार्थानांतंत्रेकथनेपिसमु
दितसंख्याविरोधादिन्यायमनुसंधायैवनानामार्थानामंगीकारात्॥ त
त्रैवेकारणानामर्थानामन्येष्वप्यंगीकाराच्च॥ वस्तुतस्तुत्रयथातंत्रसप्तवि
र्धश्लोकारूतिवश्यतेतंस्माभिःतस्मान्न्यायेनिर्णीतार्थानाश्वासेसतिश्लोक

निर्णयाकथैवान्विष्यतेतिबहूक्तीस्यात्॥ननुसर्वमिदंमंत्रलक्षणेएकवाक्यत्व
निवेशसत्त्वाच्चापद्यपपद्यतेतत्रैवचमानंनपश्यामः॥तत्रोदकेषुमंत्राख्यातिसूत्र
मंत्रप्रसिद्धिविषयत्वेस्यैवमंत्रलक्षणस्यनेमिनिनाकथानात्॥नपिमंत्रत्ववा
क्यत्वयोर्व्याप्यव्यापकभावः॥ब्राह्मणादिष्ववाक्येषुवाक्यत्वाभावाच्चेतिचेत्॥सत्यं
मंत्रत्ववाक्यत्वयोरुत्वर्गतःसिध्यस्यसामानाधिकरण्यस्यसाकांक्षपदमात्रेमंत्रत्व
पर्याप्यधिकरणतोवेदकप्रकरणमंतरेणबाधायोगात्॥तादृशापवादकप्रमाण
भावसहकृतमंत्रत्वस्यवाक्यत्वव्याप्यतानपायात्॥अन्यथामंत्रांतरगतपदेषु
लक्षणांगीकारोनस्यात्मंत्रैरेवमंत्रार्थःस्मर्त्तव्यइतिनियमस्यपदवाक्यंव्यर्थं
स्मरणमात्रेणजपंमंत्रादाविवसर्वोपपत्तेः॥सनुतितात्पर्यविषयीभूतवाक्या
र्थपरत्वेतदन्यथात्वुपपद्यत्रिप्रस्तुतलक्षणावतारात्॥नचयेयजुष्मिर्वपं
तीत्यंशस्यवभार्कंडेयवुवावस्वाहेतिमंत्रेस्वाहापदस्यानुष्टार्थप्रकाशकत्वं
ननेषांपरस्परान्वितैकार्थपरत्वाभावेपिनमंत्रत्वस्यनवातदृष्टार्थत्वस्यचभग
इतिचेत्॥नसवित्रादिपदार्थप्रकाशनस्यदृष्टार्थत्वेपिसहितुरित्यादेर्निर्वपप

तिनासहैकवाक्यतयैवकर्मांगतायावाक्यप्रमाणादवगतत्वेनतदंशेनदृष्टार्थ
तानपायात्॥अन्यथाग्निरिदंहविरजुषतेत्यादाविदंहविरित्याद्यंशस्यापिदेव
तायाहविःस्वीकारांशेनादृष्टमात्रार्थतत्प्रकाशकत्वेनानेकदेवत्यकेतोमा
रुतसप्तकपालादेरचोदनापत्तेः॥तस्मात्भार्कंडेयोयंयस्यामहात्म्यमुवाच
तस्येहरिदंदत्तमितिरित्याभासमानुवाक्यार्थानुगुण्येनैवतन्नदुचितसंबंध
बोधकैपदाध्याहारेणप्रकृतकर्मचयस्यसर्वत्रनिर्वाहोयुक्तोनपुनर्भासमानेक
वाक्यत्वस्यापवादकबलवत्प्रमाणमंतरेणस्वेच्छयैवभंगेनमंत्रत्वकल्पनेनरुचि
यामुचितमित्यलंविस्तरेण॥वेदव्यासवाक्यंतत्श्लोकाद्याद्यमंत्रमंत्रार्कोः॥नच
स्यात्किमितिवर्णाद्वादशस्वरसंयुक्तान्॥सकारोविंदुसंयुक्तोतमंत्रोद्वादशार्ण
तोन्योमहाकारःतदद्यात्॥सकारमारभ्यतेचश्लोकाश्चत्वारएवपंचीकार्यः
अर्धश्लोकात्मकोद्वौमंत्रौश्लोकास्त्रयइत्यर्थः॥यद्यपिवेदव्यासेनेमेमंत्रानेनेयंसंख्या
तिसृकवचंतथापिपूर्वंमार्कंडेयोक्तिमंतरेणवसंख्याकथनायायोगात्पदलोपे
र्धश्लोकेसंख्यानवचनस्यतत्पर्यश्लोकस्यपूर्वोत्तरार्धरणेकाण्वोक्तौ॥पुत्रदारे

निरस्तश्चनिचकारस्वारस्थनपूर्वार्धश्लोत्पन्नपदेनान्वयभोनात्॥उत्तरार्धोन
न्वयेरारेः पुत्रेरित्येननपोनरूक्त्यापतेश्चानृपस्यान्निः॥राजोवाचेतिमंत्रः॥मा
तोयाकोरादरानेकास्वरेणसंयस्तस्तस्मान्नमरभ्यासंहतिसबिंदुकमक्ष
रंयावद्दोमंत्रो॥अर्धश्लोकात्मकाविनियावत्यांतोवैश्यउवाचेतिस्वरेकाद
शआदितः॥वह्निबीजंबिंदुयुक्तमंतस्यान्मनुपंचकं॥स्वरेषेकादशएकार
संधिरेकादशोभट्टापद्मनाभःकुलाचलरतिनंदनकोणाच्च॥वह्निबीजर
फः॥अत्रापिचतुर्थश्लोकेपत्योद्वावर्धश्लोकमंत्रौनित्याद्येत्यो॥येःसत्यस्यपू
र्वेणसहान्वयायोगान्॥उत्तरार्धस्थतच्छब्दस्यहीदृचेतिकर्मणाश्चानेन
वान्वेतुयोग्यत्वात्च॥एवमुत्तरश्लोकेप्यन्यत्यदर्थोदृष्ट्यं॥माकेश्वयउव
चिकस्तुतोमंत्रत्रयंभवेत्॥नादिवार्णेचभुवनस्वरफग्वारूणातिमेश्च॥भु
वनानिचतुर्दश॥वारुणंवकारः॥अत्राद्यावेवद्वावर्धश्लोकौ॥उत्तरश्लो
कस्तुत्वित्यस्यसमानकर्तृकोत्तरकालिककक्रियाकोक्षंत्वेनतस्यापिव
ष्टाविनिपदेनोत्तरार्धएवसमर्पणात्॥तिनोत्यर्धस्यमंत्रांतरत्वेनादृत्तौ

यं॥राजोवाचेतिषण्मंत्राभादितांताःशुभानने॥अथोवाचऋषिर्नोयोनभस्तात्परम्य
वार्वती॥६॥सर्वेश्वरेश्वरत्यंतामंत्राद्वादशकीर्तिताः॥भगवत्स्वामिनिपंचश्लोक्यामा
द्यांत्ययोरर्धयोःप्रत्यंकपरिपूर्णत्वेप्ययंचनिकृतत्वादीनामुत्तरार्धेनैवासाकांक्ष
त्वातदभंगाद्ययोश्लोकद्वावर्धश्लोकौमंत्रौ॥तयोर्यत्तच्छब्दकृतसाकांक्षतायाअवांत
रवाक्यत्वाविरोधित्वात्॥ज्ञानमस्तीत्येकादशश्लोक्यांतुचरमश्लोकार्धद्वयमेवमंत्र
द्वयं॥नतुप्रथमश्लोकार्धंज्ञानेपिसतीत्यादेरुत्तरार्धस्थकर्णमोक्षादिनान्वयात्
अन्यत्रापितथैवस्वारस्यात्च॥उषानश्लोकस्यमंत्रद्वयात्मत्वसंभवेप्युवाचसामीपेने
वार्धश्लोकद्वयास्यान्यत्रदृष्टस्यार्थिकस्याप्यत्रसंभवतस्त्यागेमानाभावाच्च॥सवनीयप
शुलंभस्नानिष्टस्यार्थिदीक्षानूबंध्यसामीप्यस्यप्रकृतावाथर्वकस्यापिसाद्यस्कृत
त्वादरणनिर्णायकत्वदर्शनात्॥किंच॥ज्ञानिनामपिचतोसितिश्लोकमंत्रस्यपरमा
दनफलकःप्रयोगस्तंत्रेषुपलभ्यते॥सत्वमंतेविरुध्यतेज्ञातिनामपिबलादाकृष्यत्य
र्धद्वयस्यत्वमनरात्यापूर्वोत्तरामंत्रचमप्रथमावयवत्वापत्यातस्यैकमंत्रत्वाभावात्
राजोवाचाथभगवन्नारदवंदितःशिवः॥७॥मंत्रत्रयमिदंख्यातंपश्चाद्दृष्टिरुवाचह॥

नित्यवस्य जगन्नाथो प्रभुरंतेष्मंक्रमाः॥६॥भगवन्निति श्लोकद्वयेचरमोवेवार्धश्लोकेन
मंत्रौनत्वार्थौभगवानित्यस्यत्रवीतित्यनेनैवान्वयात्॥नित्येवंसतिसप्तश्लोक्यांत
प्रथमश्लोक्यांतुप्रथमश्लोकपूर्वोत्तरार्धयोरेवपार्थक्येनवैरमश्लोकोत्तरार्धस्यैव
गविद्मित्यस्याभजादितिपरेणैवान्वयात्॥सनाभिकमलइत्यस्यत्वर्धत्रयात्मकस्य
मंत्रासंभवादेवदृष्टइत्यस्यस्थितइत्यनेनैवान्वयः॥यत्नांतरमन्यःसंन्निधियावात्
अत्रेत्यभिनिर्भगवतीविष्णोरतुलतेजसइत्यर्धपाठःक्वचिद्दृश्यतेसतुतेजोत
रस्यानुगुणएव॥विश्वैश्वर्यादिकंसूक्तंदृष्टंतद्भूयणापुरितिवचनाज्ज्ञापकात्॥वि
श्वरीतःप्रागेवब्रह्मोवाचेत्यस्ययाद्यत्रा॥तथाप्येतन्नानुसारेणसनादरणीयः॥अपि
तुनिर्भगवतीविष्णोरतुलंतेजसःप्रभरित्येवंतुप्रभरंतइत्यनेनैवनिर्दिष्टंप्रभ
वइनंतेजसःप्रभरित्यवयवामर्शेनभगवान्प्रभरित्यस्यौ॥तदुत्तरंब्रह्मवाक्यीभावा
त्॥तावदंतेषुसंख्यायाअसंवाच्च॥अथोब्रह्मोवाचततस्त्वंह्यहोत्वंसधादमाः॥
नहास्करांतिमामंत्रामताःपंचादशप्रियतः॥त्वंस्त्रीहत्यादिचतुर्दशश्लोक्यामंत्या
वेवार्धश्लोकोमंत्रोनावेद्यनसहा॥स्तुतिरूपेषुश्लोकेषुसर्वेषामर्थानांप्रत्यक्षंपूर्ण

त्वसंभवेपियत्रकिंचित्कचिदित्यादिश्लोकेषुस्वस्वोत्तरार्धेखन्वयस्वारस्यात्॥अव्य
वस्थितस्यशास्त्रार्थत्वायोगाच्च॥उवाचात्मकमंत्रयोर्मध्यवर्तिनार्धश्लोकात्मक
मंत्रद्वयस्यास्मिन्नध्यायेकपित्र्यवधानादर्शनाच्च॥तादृशस्थलेआद्यांत्ययोरेवव्य
वहितान्यव्यवहितसाधारण्येनमंत्रत्वमितिनियमस्यकाण्वनावलंबितास्यनिर्मलत्वं
च॥प्रथमश्लोकोत्तरार्धेपिपूर्वार्धीयस्यत्वंकारस्यानुवृत्तिदर्शनमात्रेणपूर्वार्धस्व
यित्वस्वीकारात्॥तेनप्रथमश्लोकएववान्यत्रैववान्यत्रैववायच्चेतिश्लोकाविरोधेने
वार्धद्वयकल्पनाचोद्यानावकाशः॥अणावपिविशेषस्याध्यवसायनिमित्तत्वात्
यैर्निरस्तइत्यस्यभवेतामद्येत्यस्यचोवाचद्वयमध्यवर्तित्वेनतत्रादर्शनेपियोरर्थ
योरेवमंत्रत्वस्यस्फुटत्वेकत्रनिर्णीतःशास्त्रार्थोसतिबाधकन्यत्रापीतिन्यायस्य
वमूलमितिचेन्न॥तत्रांत्योपांसयोराद्योपाद्ययोरव्यवधानेनमंत्रद्वयत्वस्फुटेरपि
सूक्तवत्त्वेनान्यत्रव्यवधानापादकस्यादर्शनेपिभयत्वस्यस्फुटंतावच्छेदकतानि
र्णीतत्वात्॥ऋषिरेवंस्तुतेत्याद्याःसप्तस्यःकेशवेतिमाः॥ततोभगवदुक्तिःस्याद्वेदे
तामित्यंभोमनूद्यः॥अथर्षिर्वेचिताभ्यामित्येतन्मंत्रद्वयंशिवोऋष्यक्तिश्चतथे

त्यक्तेत्यादिमंत्रद्वयंभवेत्।।२५।।एवंस्तुत्वेतिश्लोकषट्केचरमश्लोक एवार्धात्मकमं
त्रोऽतत्रतावपीतिप्रथमोर्धजातावित्यस्याध्याहरणपूर्णत्वसंभवात्।।एवंस्तुते
त्यस्यार्धमंत्रत्वेउत्तरार्धस्थितस्यनिहंतुमित्यस्यपूर्वेणवान्वययोग्यत्वातदुत्तरान्व
ययोग्यत्वाच्चमंत्रत्वभंगापत्तिः।।एवंनिर्गम्येत्यादेरपिनेयं।।वंचिताभ्यामितिश्लो
कोत्तरप्रीतोस्वस्तवयेनश्लाघ्यस्त्वमत्यएवंयोरित्यर्धमधिकंक्वचिद्दृश्यतेतद
धिकमेवावक्ष्यमाणायाअध्यायश्लोकानामर्धश्लोकामंत्राणांचसमुदितसंख्य
याविरोधापत्तेस्तोपकात्।।अतआवांजहात्यर्धश्लोकएवमंत्रः।।सार्धास्त्रयःसा
र्धाश्चत्वारइत्याद्योत्रिचतुरष्टापूर्णानांपरतएवार्धनिवेशस्यलोकसिद्धत्वात्
अपवादकाभावेतुउत्सर्गसिद्धस्यत्यागायोगात्।।विलोक्यत्यर्धस्यपूर्वोर्धक्रि
यांशवसाकांक्षत्वाच्च।काण्वस्तूवाचद्वयमध्यवर्तिषट्कस्यवार्धश्लोकस्यसत्व
त्यएवयाद्यइतिनियमंलोकःतःसिद्धेनपूर्वमवलंबितमपीहावस्तुत्ववोवच
नाभ्यामित्यर्धस्यैवमंत्रत्वमुक्तयात्।।अतएवकाण्वानांबुधिरापातयाहिणीति
जनप्रथांनाकथावितथामन्ववतेथाःकथमन्यथा।।अतोमिदंमुच्यतांनि

र्मूलस्यनियमस्यावलंबनेनसतांयुत्सर्गस्यविनापवादंस्वेच्छयेवत्यागेनचमंत्र
विभाजकान्यायगंधस्याप्यनाघ्रणनचस्वेच्छयेवविभागविशेषप्रवृत्ता
कारकानिर्मितवातत्वयिवश्वासेनाद्यावदनुतिष्ठतामस्तिकनामहद्धर्मविप्लवः
तंत्रोक्तप्रयोगविषेषुकतिपयश्लोकानामकमंत्रत्वविप्लवश्चकिंवर्ण्यतांनीय
तेसत्यहोगुरुदेवताभक्तिवैधुर्यमात्मनोनुमाययसीतिदिक्।।सर्वेश्लोकाद्ध्या
ध्यायेत्वष्टकसप्ततिर्मंत्राः।।मध्येर्धश्लोकमंत्राश्चतुर्विंशतिरीरिताः।।२५।।
उवाचतांस्तत्रबोध्यामंत्रानुवनसंख्यकाःसंहत्यादुतयाज्ञेयाश्चतुर्भिरधिकैरा
तः।।२६।।अष्टसप्ततावर्धश्लोकद्वयात्मकद्वादशश्लोक्यपनयषट्षष्टिरवश्लोक्य
शंशःब्रह्माःभगवानेकैकोवरयमार्केउयोद्वौद्वौराजत्रयमृषिपंचकंचतुर्दश
संख्याउवाचमंत्राइत्यर्थः।।ॐइतिगुप्तवत्यांकात्यायनीतंत्रेवंशस्यपटलस्य
व्याख्यायां।।ॐ।।ॐ।।अथैतत्संग्रहश्लोकाएकोनविंशतिः।।कथंमिष्टमदत्वं
त्वंत्रामजपतांमम।।शिवेकथमपर्णेतिरुद्रिर्भारायतेनतः।।श्रीचंडीस्तवमंत्रा
णांविभागःसप्तभिःशतैः।।कात्यायन्यादितंत्रेषुत्रिषुत्रेयाप्रकीर्तितः।।गुप्तव

त्यांप्रकारास्तन्यायेःसंशोध्यदर्शितः॥तत्रयंभास्करेणेहशतंश्लोक्यानिबध्य
तेमार्कंडेयउवाचेतिमंत्रःप्रथमिकस्तनः॥सावर्ण्योद्यामुनिवराश्चमांताःश्लो
ककादश॥सोचिंतयेत्तदात्रत्यर्धश्लोकात्मकोमनुः॥तत्पूर्वैरित्यपक्रम्यससप्त
श्लोकांस्तृपांतिमाःशुभाः॥अथवैवस्वतःसमाध्याद्याःसंच्छिन्नातास्ततत्रयः॥किंस्तुत
षोकथंतेकिमित्यर्धश्लोकेकेमनू॥राजोवाचततोयेस्तुक्षित्यर्धश्लोकमंत्रतो
वेद्याः॥क्रिरेवमित्याद्याःबंधुष्टतास्तवस्त्रयः तेषांकृतंकरोमीतिद्वावर्धश्लोक
मंत्रकौ॥मार्कंडेयस्ततस्तोसमाधिश्लोकार्धमंत्रकः॥टी॥कृत्वातुताविमश्लो
कारात्रोक्तिर्भगवंस्त्विति॥दुरवायेतिचमंत्रोद्वावर्धश्लोकात्मकौमतौ ममत्वा
द्यामूढानीताश्चत्वारोद्यैकेषवचैः॥ज्ञानमस्तीत्यपक्रम्यमुन्नयेतास्तुतादृश
स्विद्यातिचसंसारेत्यर्धश्लोकेकोमनू राजोक्तिर्भगवन्कृतिश्लोकोयतादृ
तिदृश्यो॥अर्धश्लोकात्मकमृषिर्नसंवत्सरतथापितत्॥द्वावर्धश्लोकमंत्रौस्तादृ
वानांकार्यमादृतः॥२५॥नेजसःप्रभुरित्यंताःश्लोकाःषट्ब्रह्मणोथवाकः॥त्व
स्वाहातंस्वधेत्याद्याःश्लोकमंत्राःस्त्रयादृताः॥अवाघंचतिबोधश्चत्यर्धश्लोका

मनुदृश्यो॥भगवांश्चभवतांकिमन्यन्नेत्यर्धयुग्मकः॥ऋषिवाक्यंवचिंताभ्यामि
त्येकःश्लोकमंत्रकः॥आवांजहीत्यर्धमृषिस्तथेतिश्लोकयोर्यगः॥इत्यष्टसप्त
तिश्लोकैरध्यायप्रथमात्मनः॥प्रथमस्यचरित्रस्यसर्वेमंत्राश्चतुःशताः॥२७॥
तेषुवाचांकिताश्चीद्यैकद्यैकत्रिपंचभिः॥मृकंडुपुत्रभगवेदृश्यत्रह्मन्नपर्श
भिः॥चतुर्दशस्युःश्लोकार्धाश्चतुर्विंशतिरीरिताः॥अवशिष्टास्तुषट्षष्टिःश्लो
कमंत्राइतिस्थितिः॥२९॥अथमंत्राणांतत्रतत्रापेक्षितांशमात्रव्याख्या॥सप्त
काव्यायनीतंत्रसंमतानामवसंमतानामवश्लोकानांनदृश्यते॥येतुतत्रतत्राधि
कास्तेपिश्लोकाःक्वचित्क्वचिदुपलभ्यादृताअस्माभिःकतिचिद्यत्रदर्शदृश्यंते॥तत्र
कृततंत्रानुसारिभिर्नोपेदृयाःनूनंराज्ञातत्तत्तंत्रनिवेशाःस्यादितिध्येयं॥मार्कंडे
यति॥भागुरिरत्रितिशेषइतिचेत्॥क्वचित्पुस्तकेषुतुतपस्यंतंमहात्मानंमा
र्कंडेयंमहामुनिं॥व्यासशिष्यामहातेजसंजैमिनिःपर्यपृच्छत॥मार्कंडेयःमहा
त्मासर्वशास्त्रविशास्त्रविशारदः॥श्रोतुमिच्छाम्यशेषेणदेवीमाहात्म्यमुत्तमं
दृत्याद्यापूर्वयोटिकादृश्यतासार्वणिरिति॥अष्टमःउत्तमतामसेरवतादि

नाम्नाचतुर्दशानांमध्ये।विस्तरात्।यथंवदुत्यनाकोलाविध्वंसिनरति।
क्षत्रियाणांकुलविशेषरतिकेचित्।कोलेतिसूकरघस्येवराजधान्यंतरमित्य
न्ये।मेधसः।सूकमेधोनामकमुनिविशेषस्य।लक्ष्मीतेजसा।जन्मनिचारितेः सा
र्थस्तोत्रेवेदवादिना।।कथितानिपुराशक्रवसिष्ठेनमहात्मना।स्वरोचिषंतरस
म्भूसूकरघायमहात्मने।समाधायेवैरेयायप्रणतायावसीदतस्कन्धे।।अन
योरेकमन्यस्यविशेषणंवाद्योरपनामत्वेकल्पनेदंनवासमाधानंकुर्वेत्यन्य
महीरतांमित्यस्यानंतरंकश्चिदेकःश्लोकोधिकःपठ्यते।।ममभारावारोह
सुवश्चातीवशोभनः। सम्मानिस्वर्गसदृशाःन्यूरुःप्रातमास्त्रियरति।।अव
स्रं।रतांतंदुःखायेति।स्वचितजयाभावसहकारिकंमनसिदुःखंवाकं
वस्तुकिमित्यर्थः।।राज्यांगेषु।।स्वाम्यमात्यसुहृत्कोशराष्ट्रदुर्गबलेषुसप्तस्व
नित्यतः।।वंचिता।।अतिहर्षी।।स्नेहातिशयवान्।।विवेकांधस्यविवेकचक्षु
र्हीनस्यवा।।ज्ञानज्ञानयोःसमानाधिकरणंकथमितिप्रश्नार्थः।।तत्रज्ञान
मात्रंभूत्वाभाव्यापिज्ञानविशेषोवा।।नाघरतीत्याह।।ज्ञानमस्तीति।।विषया

गोचररतिपरत्वयस्यसप्तम्याश्चैकएवार्थः।।तथापि।।शब्दस्पर्शादिरूपोविशेषस्त
त्समान्यो।तन्निष्ठोविषयस्तासंबंधश्चेतित्रयपरत्वान्नपौनरुक्त्यं।।ज्ञानंशब्दादि
विषयसंबंधंभवत्येवेत्यर्थः।।विषयश्चायातिज्ञानेनसंबंधोभवत्येवा।।दृवा
धरतिउलूकचटकविडालादयःक्रमातविहांतिनस्तु।।ज्ञानिसर्वभूतानांत
स्यांजागर्तिसंयमीत्यादिगीतार्थपरत्वेनयोजयंति।।मनुष्यज्ञानमूढत्वाभाव
व्याप्यमितिचेतन्नाहा।।ज्ञानिनरतिकेवलंज्ञानिनोनाह।।अज्ञानसमानाधि
करणज्ञानवंतएवेत्यर्थः।।ज्ञानस्याव्याप्यरत्तित्वेनस्वभावसामानाधिकरण्यं
भावस्यवासिध्येतितार्किकाःवस्तुतस्तुज्ञानादमुक्तस्तुकेवलीनुशिवसूत्रेयो
गेविशेषानष्टज्ञानविशेषस्यकेवलमितिसंज्ञयाव्यवहारात्स्याज्ञानंतिक्ति
यांविशेषणत्वान्नस्यैवमूढत्वाभाव्याप्यत्वान्नादृशज्ञानिनोभवादृशाःस
र्वेविनभवंतीत्यर्थः।।यशवोगवाश्वादयः।।मृगाहरिणादयः।।सर्वेषांतदभावा
दृत्याहतथापीति।।ज्ञानिनामपि।।केवलिनामपि।।अन्येषांकिमुतेतितात्पर्ये
अस्यश्लोकस्यस्वाध्यापुरुषस्यमहत्वात्यत्वानुसारेणलक्षंमयतंवाज

पेनसद्योमोहनंभवति।सप्तशतमंत्राणांप्रत्येकमंतेपठ्यवयास्ययोजनेनस्तो
त्रपाठेतु॥कतिपयावृत्तिभिरेवमोहनसिद्धिः॥इतआरभ्यतत्तत्रवक्ष्यमाणे ३७
षुप्रतिमंत्रपठ्यीभूतश्लोकयोजनेवत्सप्रयोगेषुसर्वेषुयथोक्तसप्तशतीपा
ठेर्यथाफललाभस्तथातत्तोपिशाद्यफलेच्छोश्चेदेकवारमनुलोमेनसप्तवान्व
ाऽन्यथाऽत्वाप्रातर्लोम्नैनतानेवद्वितीयवारपुनरानुलोम्येनतृतीयवारंता
नेवपठेदित्येकावृत्तिः॥एवमारृत्तयः॥शीघ्रतरफलेच्छायांतुरूपयंत्रोदो
देवीभावाद्यपंचोपचारैरभ्यर्चप्रातर्मंत्रसाष्टांगंनमस्कारंकुर्यात्।वक्ष्यमाणे
षुप्रयोगेषुमूलार्गलोकीलकात्यायनीतंत्रमेवमूलंद्रष्टव्यं॥वस्तरभयात्तुवचनानि
लिख्यंते॥३७॥भगवंनिति॥काकथंकिमितिस्वरूपेद्रव्यप्रभावाणांप्रश्नः॥त
न्तदेवपुनःपृच्छतिकथमभावेत्यादिरर्थः॥नित्येवसेत्यादिनास्वरूपंदेवानामि
त्यादिनोत्पत्तेरोपचारिकत्वंचोक्त्वाप्रभावंवक्तुमारभतेयोगनिद्रामित्यादि
ना॥विष्णोरय्येषमोहकेतिप्रदर्शनार्थोवक्ष्यदनाविशिष्यानर्दशः॥तेनप ३७
रिकारांकुरोलंकारइतिचविदः॥शेषंसर्वविशेषं॥कत्यानेसर्वनाशसमर्थ

आत्मरक्षणार्थंतावन्मात्रस्यैवावशिष्टत्वंचनेनायशेषपदेननिर्दशः॥ययच
योगविद्वथमचरित्रदेवतामहाकाल्यावा॥तमोगुणप्रधानत्वात्॥एव
मुक्तेत्यनेनतामसीप्रस्तुतस्तुतेरूपसंहाराच्च॥एकेवशक्तिःपरमस्य
रस्यभिन्नाचतुर्दशविनियोगकाले॥भोमेभवानीपुरुषेषुविष्णुःकोपे
षुकालीसमयेषुदृगीतवचनादिभिर्विष्णुकल्किकयोरकमूर्तित्वाश्चंड
केटभहननमपितेषुकाल्किकयेवकार्यमित्याशयेनतामेवस्तौतित्वंस्वा
हात्यादिना॥स्वाहा॥देवगणोनांतृप्तिकरी॥स्वधापितृगणानां॥स्वान
मिहीतिस्वानूयत्रवृत्तिकृतिरपिसंभवतिनप्रव्ययमात्रस्यमोक्षनमः॥स्व
धायेस्वाहायेवृत्तिप्रयोगेष्वपपन्नवृत्तिर्वेषाकरणः॥वषट्कारः॥वषडिति
शब्दःवोषडितिआदेवाश्रावयेत्यादिसप्तदशाक्षरोवोपलक्षणं॥तेनस
र्वयज्ञात्मकेत्यर्थः॥सप्तदशःप्रजापतिर्यज्ञोन्वायतवृत्तिश्छंदः॥स्वरात्मि
का॥स्वर्गात्मिका॥सकर्मफलोपलक्षणमेतत्॥अकारादिस्वरूपंतुबहु
वः॥सुधामोक्षोज्ञानमपित्वमेवत्यर्थः॥अक्षरप्रणवो।नित्यवृत्तिसंबुद्धिः॥

अक्षेसरब्रह्मणीत्योपनिषदाः॥अक्षरंब्रह्मपरमितिगीतासुअक्षरंब
रांतधत्तेरित्यधिकरणेचतथादर्शनादितिभावः॥त्रिधा॥अकारोका
रमकारोत्मवः॥मात्राधीमात्रेतरीयांजूयंजनकोलो॥अनुचार्या॥अथ
चंद्रोधिन्यादिध्वन्यष्टकरूपा॥तत्त्वरूपंचयोगिनीहृदयव्याख्यायांवि
वेचितमस्माभिः॥सावित्री॥सवितादेवत्यागायत्री॥काकरात्रिरिति॥दे
नंदिनप्रलयाब्रह्मप्रलयमहाप्रलयरूपतिराद्यंतपदत्रयार्थइत्याहः॥व
स्तुतस्तु॥शक्तिसंगमंतत्रराजतिथिविशेषरात्राणांदेवतानि
ततंमंत्राणांचेमानिनामान्यकानि॥शुक्लाष्टमीचाश्विनस्यनवरात्रंतुत
स्यैवा॥महारात्रिर्महेशानिशद्यमावास्ययायुता॥दीपोत्सवचतुर्दश्याः का
लरात्रिस्तुपर्वसा॥जन्माष्टमीमहेशानिशद्यमावास्ययायुता॥दीपोत्सवचतु
र्दश्याः कालरात्रिस्तुपर्वसा॥जन्माष्टमीमहेशानिमाहरात्रिरितिस्मृतेति
दारुणाघोररात्रिः॥घोरचरित्रमार्गशिरःकृष्णपक्षाष्टमीमतेतंत्रेवाक्ते
कुलर्क्षवारयोगाक्षय्यतृतीयादारुणेचतदुक्तवा॥कुलनक्षत्रकुलवारवि

वचनंसमारसारादिषुदृष्टव्यं॥दंडवीरात्रिक्रोधरात्रिदिव्यरात्रिशिवरा
त्रिनररात्रिसिद्धरात्रिप्रभृतीनांमुपलक्षणं॥तंलक्षणानिवस्तुरभिधानं
येतोसौनाग्यचंद्रोदयेत्मभिर्दृष्टतत्वात्॥तद्देवतासमष्टिरूपयोगनिद्रा
प्रतिपादकत्वेनरात्रीसूक्तंबहुचेषुप्रसिद्धं॥सामविधित्रहरणेअग्नयःकाम
येतपुत्रेत्याजायेयमित्यधिकेत्यरात्रित्रपपद्यइत्यादिरूपामंत्रोप्यनुसं
धेयत्वेनप्रातःसचेदवीरंडकुलास्तवचरमश्लोकेदीक्षितेमरणकालेत्व
मक्षोभयफलकत्वेनव्याख्यातः हरिवंशेप्यस्याविस्तरः॥एतद्देवताक
त्वादेवरात्रिसूक्तमितितंत्रेप्यस्यव्यवहारः॥बुधिकरणेतुनोधाव्यव
स्तायांमकोलक्षणं॥फलंयस्याःसादशभुजत्वेनमालतीति॥खड्गीनीति
पराब्रह्मादयः॥अपराःशाकादयःउघुक्षिप्राः॥बोधश्चेतिभावश्चेत
क्वचित्पठ्यः॥एवंस्तुतेति॥अत्रेदंरहस्यंचरित्रत्रयदेवतामहाका
लीमहालक्ष्मीमहासरस्वत्यः क्रमेणवैष्णवंराजसंसात्विकादयदेनवासांक्रमेणव्यपदेशः॥

दित्यसंहारवपकर्त्वमपिसात्विकादिरूपेणेवा॥अतएवचंडिकायामाहिष
कारहननकालेमधुपानेनारक्ततांचंडमुंडादिहननेमषीवर्णतांचवक्ष्य
तीतियारित्यमधुकैटभहननायतामस्यपियोगनिद्रांखांतःस्थितस्तत्व
मात्रस्यस्वस्यैवरूपांतरस्यावशेषायबहिर्व्यापितमोरूपनिःसारस्वती
त्याहुःनित्रास्येति॥एतेनदेव्यैवतत्रेषुमधुकैटभहंतृत्वव्यवहारउपप
द्यतेपुरुषांसहबाहुकथंयोग्यनयारूपरूपेणवदेवीतिहतवतीतिस्थि
तः॥७०॥अथकृतकर्मानुगुणंविशेष्यमाहजनार्दनइति॥मधुकैटभावत्य
काक्षराधिवसंतुयत्रचंद्रोदयेस्मिन्विबुद्धिधास्मिन्समाहितंबाहुजाह
रणाधिपुरित्येस्यात्तरंद्वोश्लोकोक्वचित्पठ्यतेनचतावितथेवेमुरंयाम
वाप्युपप्लुतुः॥निजविद्यामुरवालोकसमक्षकृतमहोत्सवंगाहरुचन्न
शमतोयकवाभ्यांप्रयतामितिविशेष्यतद्बोधकंवाक्यमवलोक्यपरस्पर
आपोमयंजलमयं॥आपोशमित्यादौत्रसिद्धआपःशब्दोपिजल
वाचकोस्ति॥छंदसमेवेतितुवैयाकरणाः॥जघनेतत्रजलंभवा

इतिभावः॥एतदुत्तरंक्वचिदधिकंपठ्यते॥ततस्त्वातुभगवान्विष्णुस्ताउभौम
धुकैटभौ॥तयारक्तमूरसाराजन्महामेतामकल्पयत्॥निदानीतितदारभ्य
संग्रामापवसंधरा॥ततोवीतभयाब्रह्मससर्जविविधाःप्रजाइत्यादिसंसा
राभ्योतमज्ञतीत्येतत्॥तत्पश्चादेवमेषासमुत्पन्नेतिश्लोकापुराणांतरस्थेत
दुत्तरंकथाशेषाःस्मर्यते॥विष्णोश्चकृतवचनजन्यपातकनिरासाय
स्थानंवक्तिनाभंगीकृतवतोदैत्ययोरुधारायचवनवासेनतपःकृत्वावर
दानान्म्यानेत्यास्मरेमधुकैटभेश्वरकैटभेश्वरनामलिंगद्वयंप्रातष्ठत्तद्वा
नवाप्तिकानामकंक्षेत्रंप्रथितमूषवादत्यादि॥अस्यदेव्याइति॥इमेयधिक
रणेषष्ठ्या॥अस्यास्तामस्यायादेव्यलक्ष्मीचंडिका॥स्तस्यादित्यर्थः॥अथात्रो
क्तांकितामंत्रावियोतिचोपक्षानपक्षाभ्यांसदसद्भावाभ्यांचचतुर्वि
धाःतत्रसावर्णिरित्यादिःकस्याक्तिरित्याकांक्षयाःसत्वादेवामार्कंडेयउ
वाचेतिमंत्रोपक्षितोस्तिचा॥सचवक्ष्यमाणसदृशसदित्येतमनुवर्त्तयति॥त
दुत्तरश्लोकस्यराजन्नित्वेपिराजोवाचेत्यस्यनोपक्षा॥सदृष्टस्तेनात्यन्

निवृत्तेर्थस्यनिबध्नत्वात्तारवंराजोक्त्याव्यवधानात्तदुत्तरश्लोकारंभेपुनरपि
नार्केऽयऽउवाचेत्यस्यापेक्षायासत्यामपीष्यैत्याकर्णेतिश्लोकस्थेनतत्र
स्थेनराजोक्तऽओंकारपूर्वप्रक्रांतसन्निहितानुवृत्तभार्केऽयेत्यक्तिमध्य
वर्तिसंभवेननंतस्यपुनरुच्छेदवशादित्याकर्ण्येतिश्लोकएववैश्यःप्रत्युवाचे
त्यस्यनिबध्नतयातदुत्तरग्रंथारंभेवैश्यऽउवाचेतिमंत्रोनापेक्षितएवतथा
प्यपेक्षितोऽतएवाननुगत्यातत्सार्थक्यायतेनैवसार्थःस्मर्त्तव्यानुविद्धमा
नेनाप्युपायांतरेणतिनीयमःकल्पनीयःपूर्वश्लोकमंत्रार्थदृशायामवनुश्र
व्यार्थस्यपुनर्बोधस्यवाच्यात्तत्रांतरंतुब्रह्मोचभगवान्यश्यएककइतिगण
नंदर्शनादिहवैश्यऽउवाचेतिमंत्रोनास्त्यावर्तिवक्ष्यमाणत्वान्नतत्पेक्षान
यमादृष्टादिकुत्सितोराजाकवाचदृकमपेक्षितंतथास्थानभस्यव
तोऽत्रोक्तावाचेतिनातीवापेक्षितंनतोऽप्यादरत्रयमापेक्षितमवश्यं
ततश्रावोजहीत्यर्थारंभेमधुकैटभाऽऊचतुरित्यपेक्षितापिकेश्चित्यद्यम
नोपितास्त्यांगादरत्वेननगतार्थत्वान्नदर्शितादुत्तरमृषिरुवाचेतितुना

नोक्तापेक्षितंऋषिवाक्यस्यातीवसन्निहितत्वेतिगादरत्वन्यूनत्वेनतुशब्देनत
त्कोऽओंकारसंभवात्।अतएवयामलेयाठ्यंमंत्रोनास्तीतिकृ।। इतीश्री
सप्तशत्यांमंत्रव्याख्यानेप्रथमोध्यायः।।१।।अथतंत्रेनवभिःश्लोकैर्द्वितीया
ध्यायत्रयमंत्रविन्नजनयेद्द्वितीयःपटलः।।२।।ईश्वरऽउवाच।। द्वि
तीयेऋषिवाग्दृष्टिःश्लोकाऽतिकमः।ततस्तृतीयेध्यायेतुऋषिप्रोवाचऋ
षिकेः।२४।।पंचविंशतितःश्लोकामंत्राःतेयाःसनंदनादिदेवकवाचेततःश्लोका
मंत्रएकोमहेश्वरी।।२५।।ऋषिरुक्तिःपुनःश्लोकमंत्राःपंचसनातनाःएवमा
हुतयस्तत्रचत्वारिंशच्चतुर्थेताः।।२६।।द्वितीयेध्यायेऋषिरुवाचेत्येकोमं
त्रःदिवाकरमित्यादिमोदृष्टिश्लोकमंत्राऽत्येकोनसप्ततिः।तृतीये
तुऋषिवाक्यद्वयंदेव्युवाचेत्येकंएकचत्वारिंशश्लोकमंत्राऽतिचतुश्चत्वारिं
शत्।ऋषिकेऽतिदेव्याएवगुरुत्वेनसंबोधनात्।चतुर्थेऋषिवऽमंत्रःश्लोकाः
षट्त्रिंशतिस्ततःपुनस्तृतीयवऽऋष्यक्तिःश्लोकोद्वौमंत्ररूपिणौ।।२७।।एवंस्फु
टोतमंत्रोयमातगुह्यतिपावनः।।देव्यक्तिर्विद्यतांमंत्र-----कथितः।।२९।।

देवाऽऊचुरितिप्रोच्यभगवत्याकृतंवदेत्॥ मंत्रोयंशतवर्णोऽयोद्वादशोत्तरएकयु
नः॥२९॥ अथोचुर्ऋषयोवेतिमंत्रश्चेतिप्रशंसितः॥ इतिश्लोकाश्चत्वारोमंत्रा
स्तावतएवतो॥२७॥श्लोकोद्वावित्यक्तयोर्मध्येप्रथमस्यप्रशंसामात्रमेवंस्तुतेवि॥
त्रयतमित्यर्धश्लोकमंत्रोत्तरंददाम्यहमितिश्रीत्यात्तवरर्षिःसुपूजितः॥ कर्तव्य
मपरंयत्रदुष्करंतंनिवेद्यतामितिश्लोकःऋषित्यज्यते॥ सत्रकृततेत्रानुसारमि
तीदर्तव्यइतिभूनायनाह॥ देवाऽऊचुरिति॥ भगवत्याकृतंसर्वमित्यारभ्यावि
कृत्यतोध्यष्टश्लोकात्मकएकएवंमंत्रोवेदरातास्तरइत्यक्त्वामंत्रोयमित्येक
वचनंचप्रतीयतेऽआर्षत्वाद्रूपार्थैक्यलक्षणतापिरुच्यतेसर्वापत्तिनिवारणफ
लकप्रयोगेतावतोविनियोगस्तत्रातरापिदृश्यतएवा॥ यस्तुपटलांतवक्ष्यमा
णाभ्यांमंतरद्ध्यायस्तुमंत्रावतातद्विवृत्तनाभ्यांसहविरोधापत्येकत्वमविरोधाप
त्येकत्वमविक्षित्तं॥ तावंत एवंत एवंतइत्यत्रयच्छब्देनषष्ठ्यवधानेनाकानध्य
ष्टश्लोकाननुद्यतावंतएवत्यनेनचतुर्मंत्रात्मकतांबोधयतेऽअन्यथातस्यवैय्य ४१
र्थापत्तेः॥ अतश्चैकोर्धश्लोकमंत्रस्यत्रयःश्लोकमंत्राऽइतिसिध्यति॥ सचयद्यपि

काण्वाक्षरीत्याद्यर्थमात्रस्यापिनिराकांक्षत्वात्सएवेतिस्तवचो॥ तथाचत्रयश्लो
कमंत्रद्वयेननिराकांक्ष्यसामंजस्यं॥ अतश्चरमेस्यवार्धस्यपूर्वोक्तनात्मिं
कयायेनमंत्रत्वमास्थेयंतपश्चभत्यैतिमंत्रस्यतुसार्धश्लोकत्वेसत्येवंकवाक्य
स्वभावस्थतदसंभवादेवागत्याध्याहारादिभिःपूर्णेतास्वाकार्या॥ अथवाविं
शतिर्धीभवैरित्यत्रैकपदंकिंतुविंशतिश्लोकधातिपदद्वयेभिन्नं॥ तत्संबंधिन्ना
नाविषयीकृतासत्रीसंपदांविभवेकृधिसमर्थयेत्यर्थः॥ रक्षोत्याद्यर्धंकरणत्व
त्पदःछादसः॥ एतैर्नधिभविसपदयोःयोनरुत्यमपिसमाहितंभवतिवस्तु
तस्तुमंत्रचतुष्टयस्यैकसेस्यावशाकारणेवाधस्यकथनादेतावतोमंत्रा
धीतैत्रपरस्पराक्षांक्षानिष्यान्नएकएवानुसंधेयः आकृतिमात्रेतुभिद्यत
इत्यन्यत्रोत्सर्गसिद्धस्यैकार्थबोधकत्वैकाकृतिकरणत्वपर्यायाधिकरणा
नयोःस्थानाधिकरण्यस्यापवादकृतिनकोपिदोषः॥ श्लोकश्चतुर्थेध्याये
तुषष्टत्रिशत्परमेश्वरी॥ धर्ममंत्रद्वयेनैवचत्वारिंशदितिक्वचनुः॥२७॥ दो वा
नांदेव्याश्चैकोक्तिः ऋषिवाक्यत्रयंद्वावर्धश्लोकोपंचविंशश्लोकमंत्राऽइतिऽ

द्विचत्वारिंशन्मात्रात्यर्थः॥एवं मध्यचरित्रस्यपंचाशदुत्तराःशतमंत्रास्तथापंचयक
तंमंत्रमहालक्ष्म्यविभेदतः॥१॥२॥महालक्ष्मीरितिद्वितीयचरित्रदेवतो
एवमुत्तरत्रसरस्वत्यादिदेवतानामुध्यायभेदेनतत्रतत्रकथनात्पूर्वाध्यायम
हाकल्पेवरिशेषादेवता॥द्वादशत्रयोदशाध्याययोरिहतत्रदेवतयाअक
थनाच्चामुंडेवसामान्यप्राप्तदेवतातृतीयचरित्रेविशेषान्महासरस्वत्येववा
देवतेतिध्येयं॥ॐ॥इतीश्रीमुन्नवत्यांकायनीतंत्रेसप्तशतिकविंशपटलस्यव्याख्या
ख्या॥अतैःतत्संग्रहश्लोकाःसप्त॥ऋषिवागष्टषष्टिःस्यःश्लोकादशसप्तरा
त्रयः॥एवंद्वितीयकेध्यायेमंत्राएकोनसप्ततिः॥२॥ऋषिर्निहन्यमानाद्याःपं
चत्रिंशन्मंत्रकाः॥दिव्यकिर्गजंगर्जतिश्लोकएकऋषिर्वच॥पंचश्लोकाद्व
तिचतुश्चत्वारिंशत्तृतीयके॥ऋषिःशक्रादयःश्लोकाःषट्त्रिंशत्तिस्रथर्षिवाक्
श्लोकद्वयमधोदेवीश्लोकार्धंधृतामिति॥देव्यावुचुःस्त्रयःश्लोकाभगव
त्याऋतादिकाः॥वधयेस्मात्रसंनात्रमित्यर्धश्लोकोमनुः॥ऋषिर्वच॥ ४२
तुःश्लोकीसत्यध्यायेतुचतुर्थके॥मंत्राद्विरंत्रिंशत्स्युरध्यायत्रितयात्मनः

मध्यमस्यचरित्रस्यपंचपंचाशदुत्तराःशतमंत्रास्तेषुदेव्यावचसाद्वऋषेस्तुषट्
देवानामेकमर्थंद्वअन्यश्लोकारतिस्तिति॥३॥अथमंत्रव्याख्या॥त्रिचि
तेरित्यस्यपुत्रामाहिषतीनाम्नीसिंधद्वीपाख्यऋषीतमस्यतंमहिषोवेषेण
सीषयात्॥ततस्तेनमहिष्यवशंवेता॥सप्तशतीतस्यवाऋषेःशुंभदैत्यकन्यादर्श
नस्तत्रंपीत्वामहिषासुराख्यंदैत्यप्रसूततिकथावराहपुराणेदेवीभागवतेचवि
स्तरेणवर्णितातत्रवावगंतव्या॥देवासुरंतद्युभयसमाहाररूपंतद्वृत्तिबहु
वचनंहरिहरोसशक्तिकोलक्ष्मीरित्यादिभुकुटीमवुवोकोत्यो॥तेनकुटिलेषु
आननेननयेत्तो॥भद्दीलाःशक्तिलेशायेतन्नद्वशरीरगाइतिलक्ष्मीतंत्रादवच
नादवावधार्यमेषुचविद्यमानःशक्तिभागःसर्वकोनूनाष्टादशभुजात्मकोनारीश
क्तिरूपेणपरिणतोभूदित्याह॥ततोतिकोपत्याहदनो॥सोम्येनेतिसोम्यशब्द
इणसामन्छांदसाद्वाण॥अंधोरूपंरतिभिन्नंपदं॥निवंतःक्षिपश्चाङ्गा
गः॥प्राजापत्येनादक्षप्रजापतिसंबंधिना॥संध्ययोःसयंप्रातस्त्रिवर्णकवंद
नीयदेवतयोःतेजःसूर्यतेगंडेभकोजत्तेभ्रूयुगात्मनापरिणतातेजसासं

भवः एकशरीरात्मनापरिणामएवशिवः। शूलंशूलादित्यतः प्राक्ततोदेवतादु
स्तस्यस्थानस्थान्यायधानिचेत्यर्थमधिकंकचित्पठ्यते। दशधर्मवस्त्राकल्पकं
बंधायकूर्धरेत्यर्थमुत्तरश्लोकेनपुरुक्तंकेचिदपठ्यमानपारत्यन्या
ध्यायपाटतुशेषश्चसर्वनागराडित्यादिश्लोकेषुमंत्रत्वसामंजस्यसपद्यतइ
तिदृष्टव्यं। चैकतंतिचकाराद्दामपि वेत्रतिकरहस्थंगदयेवसहाष्टादशा
कल्पसंस्थापूतःस्मरणात्। रिपुधी। तूणीरा। अभेद्यवर्शनंकवचं। अमा
यता। अपर्याप्ताधिकरणेकेना समतांद्याप्यसंस्थितामित्यस्यान्तरमष्टा
शतां। सहस्रेणसरथाभिःपरिवारितामित्यर्थमधिकं। एवंगच्छंजवाजिस
हस्रैर्धारयंत्रानेकरूपादर्शनः। उग्रश्चादूरवीर्यश्चमिनेत्रश्चमहाबल
रूपता। चरणत्रयमधिकं। अयुतंदशसहस्राणि। नियुतंदशलक्षाणि। वि
शालाक्षरूपिपाक्षएवमुख्यः। वामनादिपुराणेषुदुर्धरोदुर्मुखश्चेवविशाल
नयनस्तथेत्यादिदर्शनात्। आरेव्यतिपाठानामेकदेशपरतयाव्याख्ययः। ४३
वेविशालस्यासिनाकायादित्यत्तराध्यायप्रयोगोपि। अयुतानापवादशयुत

निपंचाशत्कोटिपंचकेनेतियावत्। कोटिकोटिसहस्रंपरार्धमवा
न्तरख्यातिकथनेकरथादिभिःप्रत्येकंकक्षामहिषासुरः। अनायस्तंआयास
जन्यविकारमप्राप्तमाननंयस्याः। धृताःकंपिताःसटाःकेसराणियानाके
शायस्यांतयावत्। विपाथिथाः। आद्यंतेनाधःपातिताःशरंतदीर्घनिद्रा
यां। वेभुरित्यादिछांदसंशब्दनिर्णयोवेष्याकरणशातनवादटीकातोवसेय
सेनामनुयश्चाङ्गेकुर्वंतितेसेनानुकारिणोग्रसराइतियावत्। तूर्याणांल
यंकालक्रियामानरूपतालावरामसाम्यमाश्रिताः। कबंधानिःशिरस्केदहाः
वीरावेशेनक्षतांतराणांमिवशिरःछेदस्यानिष्यभानेनाभयत्रयासज्यच
क्रिजीवनसत्वात्पतितेनमुखेनभाषणेचलताकबंधेनप्रहारश्चाभवद्वि
त्याशयः। अस्तनिवनिचन्नतां। प्राणेनवर्विचनीतिदेव्यागेतेः कर्मणि
रक्तैरःसहतथायंकृतंयथादेवास्तुतुषुः। अथपूर्वाध्यायांत्यश्लोकांत
स्थुक्तेरनुवृत्तेपिपुनरेतदध्यायारंभेऋषिरुवाचेतिकथनमध्यायस
मातिबोधकवाक्यस्यसूताद्युक्तिरूपस्यव्यवधायकतयातस्याउत्तरत्रा

ननुच त्यभिप्रायेण [illegible]तएवयामंलादितंत्रेसमाप्तिवाक्यस्यापिस्वातंत्र्येण
मंत्रांतरत्वेनकथनमुपपद्यते।ततस्त्रिदृशाःकथयामासुरित्यनेनैवगतार्थ
त्वात्सूर्यद्वारस्यनिलदृनामितिश्लोकत्रयारंभेदेवाऊचुरित्यनपेक्षितत्वादे
वनासीत्।ततस्तत्रमहर्षिरुवाचेत्यपेक्षितमपिनतत्रेसमंतमितिमंत्रकथ
त्यवाध्यायारंभस्तस्यासमाप्त्यनुवर्षंतंत्रांतरंतुसप्तश्लोकांतरमृषि
तिपठ्यतएवंएवमष्टमेभक्ष्यमाणास्त्वयाचोद्यंत्यर्थांतरंदशमश्लो
कत्रयोत्तरंचापेक्षितस्यतंत्रांतरेसतापृषिमंत्रस्यप्रकृततंत्रेभावादय
मेवतत्रगतिरितिगतः॥२॥ इतीश्रीगुप्तवत्यांमंत्रव्याख्यानेद्वितीयोध्या
यः॥२॥ सव्या।वामे।पफाल्गु।विशीर्णः।तेनातिदेवीमुक्तनक्षत्रभक्षेण
सचिक्षुरश्वशतधानीतरतिलिंगविपरिणामेनान्वयः॥कथंधातरतिभक्ष
तवदृश्यावःछंदसोमुष्टिभिस्तथैश्वयष्टाभिश्चातंतःक्रुद्धोतातुरीयाप
ंउकाप्रधानहननरूपकृत्यायरजागुणाविभोवाधिक्येनस्वस्यामहा
लक्ष्मीत्वमापादितवतीनिधनायमध्येपानमाह।अतएवारुणलोचन

त्वंमुखरागादिश्वयज्यते।लक्ष्म्याःरुरायाश्चमाधकत्वेसाम्याच्च।मेहत्यवा
एतद्देवतायरूपंयन्मधुःश्रुतश्चामदना।रुराजन्येनाउधृतःअतशषि
तामुख्यस्यरागारक्तिमाश्रकुलान्यस्यशन्यक्षराणिचयस्मिन्कर्मलिंगतत्
मधुयावत्पिबामि।लक्ष्म्यावेशविशिष्टायावद्वामि।मयालक्ष्म्या।इदरा
लोकमातामेतिकोशात्।अथएवमिति।अस्यश्लोकस्यसप्तानामपिम
पिमंत्रशतानात्रत्येकमेतपछवतथायोजनेनस्तोत्रपाठेशत्रुमारणसि
द्धिःतथादेव्याःयामधुपोनेनपारणतारजसीलक्ष्मीस्तथानिपातततृत्य
थंशिरःछेदोत्तरमपियूथशेषःपुराणातरेषुदृष्ट्वा।नानाशपलायते।
अत्रऋषिदृयंयथास्थानमपेक्षितमवाक्यंकिरनपेक्षितवास्तीदृक्
इतीश्रीगुप्तवत्यांमंत्रभागव्याख्यानेतृतीयोध्यायः॥३॥ शकारय
इतिमहर्षिणामुपलक्षणंउभयेषामध्यदृष्ट्वाःमहिषातकरोस्त्र
कंदृष्ट्वेयमहर्षिभिरितितंत्रांतरात्।तस्मिन्महिषासुरेतामहालक्ष्मी
प्रणतिभिन्नमस्त्राशिरोधरायोवायंसोचएषांते।पुलकोद्गमनरोमांचो

विर्भावेण चारवः कंटकिता रवदहायेषां ॥ कृतधियां ॥ पंडितेषूत्तमानां विद्वत्सु कृत नुश्च यद्भारतात् कुलजनत्रात्रा वास्य महाकुलात्यन्त्र कुलवधूसमूहस्य ॥ स्मृतावसंगलोपाद्यर्थं वा ॥ किंवर्णयामि ॥ रूपवीर्यचारित्राणि ॥ वाचामगोचरादत्यर्थः ॥ दोषैश्च बुद्धिवांधादिभिः ॥ अशेषतस्तद्वीतदोषः ॥ पादास्पर्शाभ्यां तानीतिकृतेः ॥ अव्याकृता ॥ नामरूपव्याकियातः पूर्वकालिकी ॥ अतएवाद्य ॥ स्मरता ॥ देवान्तलितदेवशब्दार्थपरः ॥ यद्वा स्मरसमूहः ॥ सोमापोष्णात्रेतमालभेतेतिवाक्यत्रयाणांयत्फलानांसमूहोयेतातत्रभवस्त्रेतत्रयत्रयप्रकृतपितृनिर्वाहायगृहसहायास्यांचेतिवार्तिककचकारादत्रापीतिकृव्याख्यत्वात् ॥ समस्तस्मरणशक्तिरूपात्वयित्यन्वयो वा ॥ तृप्तिप्रयाता ॥ दृगणदृष्टदोषः ॥ अस्तसमस्तदोषः ॥ तंभरातत्र प्रस्तुतयोगस्त्रोक्तः ॥ सत्यविषयकत्वादोषाविरहितबुद्धिभिः ॥ परमाविद्यासिनिर्विकल्पकवृत्तिरूपा ॥ त्यमेवासि ॥ शब्दात्मिका ॥ नादब्रह्म ॥ ऋग्यजुषातस

मासांतोनाह ॥ अनित्यत्वात् ॥ उद्दीथः ॥ पंचभक्तिकस्यसान्नोद्वितीयाभक्तिरुत्तमत्वात्सैकवनिर्दिष्टारभ्यपरपाठादवतापरस्तोभेः कालपूरणभवभावनाया ॥ उत्पत्तिरूपाया ॥ वार्त्ता जीवनस्थितिरूपआर्तिस्त्री ॥ अनुग्रहरूपेवतीतेनपंचरूपयारायणेतियावत् ॥ अत्यद्भुतमिति ॥ दृष्टश्रवश्लोकनेनारब्धदुर्गध्वंसपूर्वकचित्तशुद्ध्यापरतत्वावबोधस्यतद्योग्यंभावादितिभावः ॥ तेनपापाधिक्यंध्वनितं ॥ पुण्याधिक्यंचास्त्रीत्याह ॥ दृष्ट्वेति ॥ उद्यदत्यारब्धा ॥ धनायशशोकविशेषणं ॥ मान्यभाग्यमिति ॥ श्रीधियावैभवयेति ॥ उत्यद्भुतवत् ॥ परउत्कृष्टोभक्तलभ्येतियस्मात्सपरमाप्तःअसाद्यः तद्भक्तीत्वेचेद्वायंकुलात्तिदृश्यभक्तिमानकेवलमेकमेवांकंतुकुलानां ॥ अतोस्मासुप्रसीदेवा ॥ कोपफलंदर्शयता ॥ विज्ञानमेतदिति ॥ प्रसादफलमाह ॥ तेसमंतादृतत्रिभिः ॥ धन्याः ॥ धनलाभवंतः ॥ धनगणेलब्धेतियः ॥ धर्म्याणि ॥ धर्मेणप्राप्यायेणि नोवयोधर्मेत्यादिनायः दुर्गेस्मेतेति ॥ अस्यश्लोकस्यकार्यलाघवेगार

वानुसारेण रातसहस्रमयुतं लक्षं वा जपेन सर्वापत्तिनाशः ॥ अथवा ॥ चित्रत्र
यं प्रतिमंत्रमंतपल्लवं वेत्तेनास्ययाजननपाठ्यापानरासः ॥ अथवा ॥ दुर्गे स्मृत
त्यर्शोन्नरंयदंतयत्रदूरकरत्यंनिक्षिप्यतदंतदारंग्रदुःखत्यर्थंयाजननल
क्षादिजपायतदवफलं ॥ १६ ॥ अत्रोक्तेषुवक्ष्यमाणेषुत्रयोगुप्तद्व्यारत्नसमा
नकांतिमूर्त्तयाध्यानं ॥ तत्रापिवश्यरक्तामारणेकृष्णत्वादयाध्यानादि भे
दस्तंत्रांतरेभ्यावधेयः ॥ इषत्सहासमितिश्लोकद्वयेनोक्तामाश्चर्यपीठरा
ढ्यांएणिरातिहतूदंबपरिक्रमाणांदत्यानाहतवीर्यमित्यन्वयः ॥ अति
हारि ॥ अतिसुंदरं ॥ वरदावरान्ददासीतिरूपा ॥ वरान्दत्यान्घसिरंडय
सीतिनष्टरताच्चः ॥ भ्रामणेनत्यनेनवरक्षधनुर्धरक्षेतिध्वनितं ॥ रथयुर
ता ॥ स्मृतिनिमित्तपंचमी ॥ प्रसन्नासातसर्वदासर्वपुरुषार्थप्रदाभव
त्याः ॥ मत्यैस्यापराधान्निमित्तीकृत्यतत्समाक्रुधूक्तभावः ॥ भगवत्यत्या
दिरध्यष्टश्लोकरुद्रोद्दशाधिकशताक्षरोमंत्रोजपात्सर्वकामप्रदः स
र्वारिष्टहरश्चास्यैषमन्यतः ॥ अत्रचंडीस्तवदेवतंत्रास्त्रयस्तवास्तत्रदारं

भेदवाऽचुरित्यपेक्षितंयथादेवकृतवरप्रार्थनाद्वयमितियोरारंभपि
दवारमितिपंचवारंतत्रांतरेदेवोक्तिरस्तिपरंतुस्तवारंभप्राक्श्लोकषु
नियमनतदर्थस्योपनिबध्नत्वेनयोनरुक्त्यापत्यस्तवारंभएवहिवारंदेवो
क्तिरादृता ॥ अकृततंत्रेत्यधंजरतीयमनप्रकृतस्तवस्यचमरस्तवस्यचार
भपारंभेत्येतदुत्तरस्तवारंभप्रार्थनाद्वयारंभचोक्तिरेवोक्तेरंगीकारादि
तिद्रष्टव्यं ॥ अतःप्रथमोत्तरंदेवाऊचुरितिनवक्त्यांइतरद्यथास्थानंफ
कमेवोत्तरंकार्यं ॥ सूर्योध्यायमध्यश्लोक्यानराण्यत्रफलंक्रतोश्चनवरात्रा
नुपयुक्तानिसोक्तानिबहुत्वान्नप्रदर्शितानि ॥ ॐ इतीश्रीगुप्तवत्यां
नंत्रव्याख्यानेचतुर्थोध्यायः ॥ ४ ॥ अथतंत्रेसार्धद्वाविंशत्यश्लोकैः पंच
माध्यायषट्कगतमंत्रस्तवजनपरस्तृतीयःपटलः ॥ ईश्वरउवाच ॥ ऋ
षेवाक्यंपुरेत्याद्यविष्णुर्मायांप्रतुष्टुवुः ॥ इत्यंताःश्लोकमंत्राःषट्देवा
ऊचुःस्ततःपरं ॥ नमोदेव्यादितिंशश्लोक्यंता ॥ नमोस्तुते ॥ विष्णुमायादि
कास्तुत्यात्यंतारकावंशतिः ॥ २४ ॥ अवंतारत्रयश्लोकास्त्रिषष्ट्यादुत

यस्कृताः। चित्तिरूपेणमंत्रेणप्याहुतित्रयमाचरेत्। एवंमंत्राअशीतिस्यु
र्घोरषिडवाचहा। नमोदेव्यैमहादेव्यैइत्यारभ्यैत्रिंशद्वाक्यैर्वर्त्तेतातदं
तिमश्वरणैःसर्वोपदाभक्तिरेवनघमतःसिरतिपठ्यतेतेषांत्रिंशता
मध्येविष्णुमायेतिशक्तिताइत्यारभ्यचितिरूपेणसंस्थितेत्यंताद्दता
चरणैवंतैःश्लोकाएकत्रिंशातःसंताद्दतरचरणत्रयस्यसर्वपुसाधा
रण्यादसाधारणमध्यमप्रतीकहणातिएकरूपाएवभासमानाअपि
महाकालीमहालक्ष्मीमहासरस्वतीरूपचंडिकाचेतारंत्रिभिःप्रातपा
थैरर्थभेदात्प्रथगवमंत्राःमंतव्याः।प्रत्येकंत्रित्रिमंत्ररूपाद्दतियावत्
ततश्चैतैःपुनःपुनरुच्चरितैःसप्तत्रआहुतयःकार्याद्दतिसंहत्यत्रिषष्टिः
एकत्रिंशतित्रिषष्टिरितिचकथनंततोतिरहस्याउपरिध्यातस्कंद
रुपारिपुष्टिश्चेतिमंत्रद्वयमधिकंस्यादितिमेधाद्दयुभाषपठ्यमानमतं
श्रानुसारभिन्नोयंसंग्रहन्नेव्यमितिध्वनिता।चितिरूपेणेतिमंत्रस्यापि
त्रिरावृत्तिरितिषट्षष्टिः।त्रिंशत्यनशिष्टाःश्लोकाःश्रेष्ठपुराणध्ये

मत्याद्दयःपूर्वोक्ताःषडित्यंचतुर्दशाहुतयइतिशेषोमंत्राज्ञातादित्यर्थः।हृषिद
वचसारंगमंत्रमध्यपार्थक्यनिर्द्दश्यमाणत्वादित्यादिनाभ्रमःमध्यसं
ख्यापिंडकथनंतुश्लोकसंख्यातोमंत्रसंख्यायाश्चत्यतिप्रकर्षेणगणकबु
द्धिभ्रमनिरासार्थं।हृषिदवचसारगणनमध्यायसमाप्तिभ्रमनिरासार्थं।
श्रेत्रैकैकश्लोकोद्दनमंत्रत्रयस्यानेनत्रयरूपप्रतिपाद्यत्वेनदेवेनवेतदंवदतां
त्राणांशब्दानुपूर्व्यामिथोवैलक्षण्यात्रावसंचितः।प्राप्यश्चेनमस्तस्यादित्यक्ष
रचतुष्टयस्यैकरूपंवेपितुब्दार्थोनामश्लोकाद्यादिरूपाणांभेदात्।सत्रैत्रस
हस्रनामस्तुनान्नापुनरुक्त्यासहस्रसंख्यान्यूनतात्रसत्रःपुनरुक्तनामभ्य
स्तदवर्णनेनवभगवत्याद्दभिर्भाष्यकोरःपोरुहयमाणतयादर्शनात्।मंत्रा
णामर्थानुसंधानार्थत्वेनतद्दाभेदस्यैकत्वाच्च।पूर्वार्धस्यतुप्रतिमंत्रपूर्वभा
गानुषंगः।चरमाक्षरचतुष्टयस्यतुप्रतिमंत्रमेतपुनुषंगः।यातेअग्रअयाशाय
रआशायाहराशायातनूर्वसिष्ठागस्त्यरिष्टाग्नेवाअग्रापावधीस्तंवाअपावधी
तिमंत्रेस्वयाशायादित्रयस्यप्रत्येकंपूर्वभागेयातेअग्रेरत्यस्यांतनूरित्यादे

स्वयोगेनमंत्रत्रयस्वरूपस्यानुषंगोवाक्यसमाप्तेःसेवंपुनस्त्र्यंबकत्वादित्यधिक
रणनिर्णयदर्शनात्तेनैवन्यायेननमकचरमंत्रस्यैकत्वेनयष्ठस्यापिहा
निरिभ्यंमंत्रत्रयकल्पनायक्षायायेरथिव्यामित्यादित्रयेननमारुड्भ्यरीतः
पूर्वभागस्यैवबस्तभ्यरित्यादक्षायायेरथिव्यामित्यादित्रयेनउत्तरभागस्यच
पूर्वोत्तरस्त्रीनप्रत्येकमनुषंगेणमंत्रत्रयस्यसर्वसमंतत्वात्रीतनयादेवी
सर्वभूतपुरिष्णामायीतशब्दिता।।नमस्तस्यनमानमरितिचतुर्थेशत्यक्षरा
ष्टाक्षरैस्त्रिभिःपादैरेकागायत्रीछंदस्कामंत्रसिद्धिः।।अनमन्वात्रिःपठनीयः
इयंतानुमिन्त्रानुसंधपातीतश्चे।।एवंसातयस्काण्वानात्रंप्रथमानेशत्यक्षरा
दितीयश्चतुरक्षरस्त्रितीयोष्टाक्षररीतत्रिभजनेकेनन्यायेनकेनवाक्यत्व
मसिधतीतिसएवप्रश्न्यः।।कात्यायनीतंत्रेगौउमारश्वरतंत्रेपिसमुच्चाक
रणेवात्रैथाभिभागकथनात्।।रक्षणमायादिवर्त्मेतिरूपातिरात्रुतित्रयं
चित्तिमंत्रेणापिदृयमाहुतीनांत्रयंक्रियतइति।।ननुनमस्तस्यैत्यंतत्रयमवश्य
त्यैकपरिपूर्णवाक्यत्वान्मंत्रत्रयं।।तस्मिन्सीदामृतस्यैवनच्छंदप्रयुक्तोक्तो

क्षायाःपूर्णत्वेघटकत्वाभावादितित्वयेवोक्तः।।तेनैवन्यायेनयादवीत्यर्थस्य
प्रत्येकमंत्रत्वप्राप्तौत्रयएवप्रतिश्लोकंमंत्राइतिवचनाधिक्यासंभवाद्यत्रक्वचि
दकवाक्यतयान्यतरक्षायात्रयेणयागसिध्यत्वाव्यवहितेनैवपरेणयागःकर्त्यते
तावतैवनिराकांक्षत्वात्।।एवंनमोनमस्योपरित्येसाव्यवहितपूर्वेणैतिमध्यस्थ
स्यनकेनापियोगः।।अयाशायेरथोदयेत्यत्रेरथिव्यामित्यादिभिर्निराकांक्षत्वाभा
दुभयाकांक्षयाकल्प्यमानायोगोसिनगमनाविरहात्रिष्वपिसंध्यमीतिवेष
म्यांयत्वदर्थभेदमात्रेणमंत्रभेददृतिः।।तेनानार्थकशब्दमात्रोच्छेदायत्यादिना
लक्षितासहस्रनामव्याख्यानबोधायनीयसहस्रभोजनवदुव्याख्यानत्वेय
मनिरुक्तमितिनतत्सादृंक्।।अतएव।।अनुत्तमाधृतधामभिर्गधर्वस्तस्यायु
र्योभिरसूर्जानामसरदंड्रेयक्षत्रंपातुतारुत्रेयक्षत्रंपातुतोमःस्वाहातामः
स्वाहेत्यत्रतास्यःस्वाहेत्यतावंमात्रस्यपरिपूर्णतयातारुदत्रेत्यंशस्ययाग्यस्यो
त्यनुषंगपरिहृत्यैवमंत्रत्वंस्वीकृतंसंकर्षइतिचतुर्थेवाक्यशेषशेषिणोरा
नंतर्यस्याप्रयोजकत्वात्।।विदुशेषस्याप्येकत्रैवलाघवायपठनीयत्वेनयत्रक्वापि

पाठंतस्यावर्जनीयत्वादेव। अतएवोक्तं नेमिनिना। आनंतर्यमचोदनेति। अन्यथा
चित्यनिस्तापुनातुवाक्यंतिस्तापुनातुदेवस्तासवितापुनातुरात्रावक्यत्रयस्यापि
प्रत्येकंपरिपूर्णत्वेनाच्छिद्रेणापत्त्रेणवसोःसूर्यस्यरश्मिभिरितिशेषस्यस्वाकांक्षा
मात्रेणैकत्वंमानयोगएवैकेनैवकल्पनीयस्यात्। इदंश्चतस्यात्रनिरपेक्षयोगाभा
व्यकारादेः। कथमन्यथाशतरुद्रियेदानंहृदयेत्यत्रत्यस्यनमोवःकिरिकेभ्यइत्थं
रहितपूर्वेणैवयमात्रेणविश्रोताकांक्षास्यनमोवःक्षिणिकेभ्यइत्यादौनानुप
स्यस्यादितिवत्पूर्णानामस्याकांक्षोत्थापनंनतस्यःपुनःपुनराकर्षणेमहतिश्रम
पातेननहिशपतोपादनंसवेसमंतंयज्यताइतस्मादन्यत्राकांक्षायाप्यत्थाप्य
नमापरस्याकांक्षायानगम्नारिरहाभ्रयाणामपिषोत्वयाग्नामुत्थाप्यंतत्
तत्रिभिरित्यादृत्याशेषस्यान्वयोवाच्यःतान्यःस्वाहेत्यस्यवतारइतिमत्यस्यापिय
रिपूर्णत्वेनान्यतरांक्षेकोयाअप्यभावेनवाक्यांतरेणसंदंशपाठेतत्तयाचना
नुषंगत्वसंक्रथात्यंतरमतानुसारेणतस्यप्रसंक्रावातयवरीत्यास्याहत्यस्याप्य
नुषंगेणवसिध्येद्दिःपाठेवैयर्थ्यापत्तिः। तदशारदवचनावन्मांचेस्यवर्षिन्नमंत्रत्वंना

पनात्रदोषः। अथापियदित्यंदंयाइदमितियच्छब्दयोगेनपच्छनतरानुषंगोब्रह्मणा
पिमवार्यतेतच्छब्दंपाठांतुद्वयारपिनेराकांक्षान्नातुषंगइतितुसकर्षस्तेजमिनि
थधिकरणाशयः एतेनतत्रस्वाहाशब्दस्यवप्रकृतनमःशब्दस्यप्रत्यक्षपाठान्ना
नुमात्रस्यवमंत्रत्वसंभवइत्यपास्तं। शेषस्ययादेवीतियच्छब्दघटितत्वेनवचन
बलेनस्वतंत्रमंत्रत्वोयोगनचत्रिषध्याकांक्षायाउत्थापनीयत्वात्पूजायातुनमो
नाइतिवचनेनोत्पभागएवयाजनीयस्यलौकिकनमःशब्दस्यानुषंगेनमोनमःश
ब्दस्यवापूजार्थकत्वंस्वाहाकृतस्यसमुतृत्प्युतभुवःस्वाहेतिमंत्रनभ्यघटित्वास्वाहा
कृतस्यहविस्त्यागाकृतयाइदंताइदंनमःशब्दस्यापित्तरोभावनतत्पुनःपाठमात्रेणते
नमात्रस्यमंत्रत्वासिध्यच्च। अतोन्यायाभासंमूलकृत्वबलत्कल्पितविभागश्रुता
इदंशस्याप्युपादेयतायोगिहवाव्यवस्थापनिश्चयथापूर्वोधर्मकोमंत्रः। उत्तरार्धं
तुसमंस्यादितिन्यायादोयोदोमंत्रः। अथवाद्वाविंशत्यक्षरश्चतुरक्षरःषडक्षरो
इतित्रिपदः। अथवाविंशत्यक्षरःषडक्षरोद्वावितात्रभ्यमंत्रस्यनमोहिरण्य
बाहवइत्यस्यावाभयतानमस्कारत्वसंभवात्। अथवाद्वितीयतृतीयनमःशब्द

याः पूर्वत्रपरत्रापिवारद्वयमन्वयः।नमोभवाचरुद्रायचनमःशर्वायचेत्यादौद्वौद्वौवा
दिनमः शब्दानाकाक्षीवदुभयत्रावृत्तिस्वीकारेणतेषामप्युभयतोनमस्कारान्व
कत्वपक्षस्यापिस्वीकारात्।तेनद्वाविंशत्यक्षराष्टाक्षरषडक्षराद्येत्रयोमंत्राभवं
तितान्मानमस्त्येववानमस्त्यववाभिन्नोमंत्रथाऽभ्यमःषडक्षराऽष्टाक्षरावाद
शाक्षरावाचतुरक्षरोवा।इतरांशएकः।वसिष्ठस्मृताभ्रूद्भवमंत्रकरणस्याभ्यनु
ज्ञातोनमस्कारामंत्रइतिवाक्यस्यनमइतिशब्दमात्रंद्व्यक्षरोमंत्रइतिव्याख्यान
दर्शनात्।अतएवनमःशब्दोद्वयेनापिवाभिन्नोमंत्रोऽन्यःसवैएकइत्यादिबहु
लंस्यात्।।यद्यप्यर्थभेदेनमंत्रभेदेनिरस्तइतिचेत्।तदपिनाम्नांसहस्रतामध्येपुनरुक्ततायाएवसंभवप्रदर्शनायतंनिरासात्।सहस्रभोजनेप्येकस्य
यशालिएस्यादिनभेदेनद्विर्भोजननिरासार्थंतथोक्तेः।अलंभवतुतस्याप्यंगीकरात्।किथमन्यथाविष्णुसहस्रनामादौगतिः।।नामशब्दस्यप्रातिपादिकपरत्वेनार्थवच्छब्दरूपस्यावशिष्टस्यार्थेकपिशब्दभेदमात्रेणवाशब्देनप्यर्थभेदमात्रेणवाभेदस्यविशेष्याभावादिप्रयुक्तविशिष्यभावरूपस्यापपत्तो

दुर्निवारतायास्तेचेवास्माभिःसमर्थितत्वाच्च।अतोरुद्रमंत्राःइतिवचनेनवा
र्थभेदस्यवप्रकृतमंत्रभेदकत्वनस्यादेवमंत्राणांसाजात्येधननाऽऽएकस्य
वाक्तिरात्मानेनाभ्यासादपिमंत्रभेदसिध्यर्थाकथमन्यथाचचोदशसहस्रालि
त्यादिनाऽग्वेदमंत्राणांसमुदितसंख्यापिदृष्टाकथमानायज्ञतावाकतिपया
नांतिचरमचरणस्यसकृदाम्नातस्यापित्वभ्यासरीत्याद्विरुच्चारणेनभानमात्रेण
मंत्रांतरत्वस्वीकारेणकजातीयस्यवक्तिरात्मानेमंत्रत्रयत्वस्यैकमुक्तिकृत्य
र्थेनवसिद्धौशब्दभेदानावश्यकत्वाच्चावसृतस्तुत्रयोदशाध्यायेतिमश्लोक
द्वयस्यवपुनरुच्चारणेनधीयतेनचरमचरणमात्रस्यातवक्ष्यतेतेनभेदेनो
क्तिपिवातयमनवृत्तिदृशाक्षरस्यादृगतरावयंत्वपार्थगत्याभ्यांमंत्रभेद
स्यवसाविणिरांतिचरणयूवेश्लोकशेषत्वस्मात्आभ्यांद्वैविध्यस्यस्वीकार
णादृष्टांतासिद्धावपनक्षतिः।चरमश्लोकद्वयस्यबहुशांतत्वसंभवात्।तस्मा
त्रयत्रिछंदस्कएकैकएवमंत्रावतारभेदानुसंधानेनत्रिस्त्रिःपठनीयइतिक
तमतयोमात्सर्यमुत्सार्यविदांकुर्वंतु।।आदिवंस्तवादिस्यादेतेकस्मान्

यद्येना॥२५॥इति सप्तदशश्लोका मंत्रा अथ ऋषर्वच॥निशम्येत्यादयः श्लोका
गिरित्यंतास्ततस्त्रयः॥२७॥अथ दूत उवाचेति देवदेत्येश्वरादयः॥त्रिजगता
नवमंत्रास्त्रयोऽपि रथोऽपि रुवाचहा॥२८॥इत्येकोनसप्ततिश्लोका मंत्रः स
रस्वती॥दिव्यवाचुथ चत्वारः श्लोकाः सप्तादयोल्॥२९॥दूतोक्तिरवलप्ता
सि भवमित्यादयस्त्रयः श्लोका गमीष्यसीत्येताश्चत्वारो दिव्यवाचहि॥३०॥ए
वमेतल्लोत्पादेया सचयक्तेकरोतियत्॥इत्येतौ द्वौ मनुश्लोकावेगमंत्राश्च
तेनवा॥३१॥इत्येतान्त्रिंशदधिकाः शतमंत्राः प्रकीर्तिताः॥अत्रलघितिपद
स्यलघुंतादित्यर्थः॥सरस्वतीशब्दविशेषणंतृतीयचरित्रेतस्याएवदे
वतात्वद्योतनार्थं॥सरव्याविंडकथनमध्यायसमाप्तिद्योतकमिति॥ऋष्यक्षित्या
कृतीतिश्लोकाश्चत्वारईरिताः॥३२॥पुनरृषिरुवाचेतितेनशुंभइतित्रयः॥
श्लोकात्मकास्तेमंत्राः दिव्यवाचततः परं॥३३॥दित्यश्वरणप्रहितइत्येक
श्लोकमंत्रकः॥अथर्षिवाक्यमित्येकः सोन्याश्चवदितिह्यमी॥३४॥श्लोका
ष्टादशमंत्रास्यःषष्ठाध्यायेतुसंहताः॥चतुर्विंशतिसंख्याकादेवताकृतयः

कमाताः॥३५॥ऋष्यक्षिरात्तेत्योत्त्रयोविंशतिमातरः॥ऋषिवाक्यंततस्ता
वानीतोद्दोमातराविति॥३६॥सप्तविंशतिसंख्याकाभवंत्याकृतयःस्त्रियः॥अ
ध्यायद्वयेदेवीधूम्राक्षीतिप्रकीर्तिताः॥३७॥देवतामंत्रयोरभेदान्मातृप
देनमंत्राएवोच्यंते॥ऋषिश्चउच्चनिहतेत्यध्यायावसानकाः॥त्रिषष्ट्याहु
तयःप्रोक्ताएकात्रार्धाहुतिर्मता॥३८॥एकाक्षीदेवताष्टाचमहाशक्त्याःप्रकी
र्तिताः॥ऋष्याध्याअध्यायसमाप्तिपर्यंतात्रिषष्टिर्मंत्राःस्तवकोर्धश्लोक
मंत्रएकोऋषिवाचेतिमंत्रएकषष्टिश्लोकमंत्राः॥अस्याध्यायस्यनवदेवता
तेषकारक्काक्षीयाचंडिकायालेलाटफलकान्निष्पन्नाः॥अन्याश्चेशमुहवि
ष्णुवराहनरसिंहशक्रचंडिकानाशक्तयोद्वात्रित्यर्थः॥किंचकोचसंज्ञायामि
तिशक्तेःकिंचिल्लोपिकारादितिऊषिशक्त्यृतिरूपा॥सचार्धश्लोकोमुखेन
कालीजग्रहेरक्तबीजस्यशोणितमितिततोसावाजघानाथेत्यादुत्तरश्लो
कषट्कंसामंजस्यस्यतदभावेनुपपत्तेश्च॥एतेनमंत्रार्थगंधानभिज्ञेनोक्तस्ते
षांमातृगणइत्ययमंत्रयमर्धत्वेननोपादेयः॥सजावित्रमित्यादिश्लोक

द्वयमथो ऋषिः विकारकोपमतुलमित्याद्याः श्लोकरूपकाः सप्तत्रिंशच्चरित्रे
या देवतामंत्ररूपकाः इत्येकचत्वारिंशत्स्युर्नवमाद्भुतयः शिवः देवतामेरवी
तारा कृष्णयोग्यवरानने ऋषिर्निशुंभनिर्हतमित्यष्टश्लोकानुभौमनः ततो दे
वीवचः प्राक्तोमेकेवाहमित्यष्टौ दिव्यावाचस्ततश्चाहं बिभर्त्येत्येकोमनुः
ऋषिस्ततः प्रवर्तेतसार्धा द्वाविंशतिर्मताः द्वाविंशन्मनवः सर्वेष्वेकोर्धमनु
र्मतः तदेसिंहमारूढाश्चतुष्पाशविधारिणी मुख्याचतुर्भुजाबाणचापह
स्तारूढेक्षणा एकएकः तत्राविसानिराधारायकर्धतेनचैकेस्यर्ध
श्लोकोमंत्रोनतुसर्वोक्तिभरतपरोक्त्याभ्रमितव्यं निरुध्यैवतदत्याद्यो
मसामंजस्यापत्तेश्च छ इतीश्रीगुप्तवतीकात्यायनीतंत्रस्थद्वाविंशपट
लस्यव्याख्या छ अथैतत्संग्रहश्लोकाः सार्धत्रयोविंशतिः अथषड्भु
जाकरालाक्षेत्याद्याः श्लोकाकात्यायनीवाक्यरूपाः दिव्यावाचोमहेत्याद्यश्लो
कपंचकं ततः श्लोकेकविंशत्याप्रतिश्लोकंत्रिंशत्त्रिंशः विभागा
दनुषंगाभ्यांत्रिषष्यादुतयोयथा नामश्लोकाख्याद्यर्धभेदात्रमस्तस्य

रातत्रयश्च मंत्राः पूर्वोक्तैरेवशेषोयादेव्यर्थेनमोनमः तेषामाद्यंतयोर्यो
ज्यो प्रतिमंत्रंक्रमेणतु तेनपंचवसंत्रस्यादेकोमंत्रर्षिरुच्यते यादेवीत्यर्ध
तुर्य्यो नमस्तस्यैनमोनमः इत्यंतरात्रिपाद्यायाव्याप्त्यर्धावसानिको
ऽन्तपूर्वार्धतुर्य्योध्रियोगात्स्यादेकविंशतिः भूयंतिविष्णुमायादिशब्दांत्यतत्पद
गर्भिताः त्रयोत्रथमाविष्णुमायोक्तादुतीयाचेतनातत्तृ बुधिर्निद्राक्षुधा
छायाशक्तिःकृष्णातथाष्टमी तृप्तिर्भ्रांतिस्तथालज्जाशांतिः अथात्रयोदश
कोतिर्लक्ष्मीस्तुष्टिरुत्तिः स्मृतिरूपेणसंस्थिता दयानुष्टिस्तुतामाता भ्रां
तिरित्येकविंशतिः स्वस्वनर्थ्याविःप्रोक्तात्रिषष्टिर्मनवः स्मृताः रक्त
बीजाणामितिश्लोकारक्तबीजस्तदुत्तरः तितिरूपेणयत्येषाप्राग्बंधमंत्रत्रया
त्मकः शुंभस्यतासुरेतिश्लोकारिषिरवस्त्ववादृतः श्लोकाः सप्तदशार्ध
र्षिनिशुंभेतिमनुत्रयः देवीत्वंतोक्तिदेवीति तिस्रश्लोकाश्चषेवचः इत्युक्ता
सातदेत्याद्यश्लोकेदेवीवचस्ततः सत्यमुक्तामितिश्लोकचतुष्कमथदूतवा
क्य अवलेपेतिचत्वारःश्लोकादेव्यास्तुतावचः एवमेतदितिद्वावित्ये

कोनत्रिंशदुत्तरंशतमंत्राः पंचमषट्सप्तमश्लोकमंत्रिताः ४ । अथर्षिरित्यादि
र्ण्यंतिचतुःश्लोकी ऋषयश्चेतिनारसत्तइतिश्लोकश्चयद्देवीश्चःस्तवः ४ । दित्यश्च
रेणत्येकोथऋषिरित्यृक्सूक्तमी । द्वादशांतिमताःषष्ठचतुर्विंशतिमंकाथ । अ
थर्षिवाक्यमात्तप्राइत्याद्यास्त्राट्यावंशतिथ । ऋषिस्तारित्यृक्सावित्रं सप्तद
सप्तविंशतिश्च ४२ । अथर्षिवाणीचंडेयेवात्यारुण्याभिजघाननं । इत्यंताः प
ंचाशच्छ्लोकामंत्राः स्तुतःपरा ५ । मुखेनकालीजगृहइत्यर्धश्लोकमंत्रक
तंतासावितिषट्छ्लोकात्रिषष्टिश्चेत्थमष्टमः ४ । राजानाचंत्रमित्यादि
श्लोकद्वयमथोऋषिश्चकारकोपमित्याद्याः सप्तविंशदुत्तराः ४ । इत्ये
कंचत्वारिंशत्यनवमाध्यायमंत्रकाथ । ऋषिर्नशुंभंनिहतमातद्वावधि
कावचः ४ । एकैवत्वमित्यादेवीतनएकोहमित्युषिथ । ततःप्रवर्तेयथा
मितिश्लोकास्त्रयोदशा ४ । तत्रापिसानिराधारित्यर्धश्लोकात्मकोमनुः ।
निरुंभंवरेवतदोदित्यृत्याद्यामनवोनवा ४ । दीत्येवंदशमध्याय द्वात्रिंशा
मनवोमताः । अथमंत्रव्याख्या । सुरुचिरित्यस्यपाठचोउत्तन्नोनमुचेर्ज

शोशिवदत्तवरोरुंभनिशुंभावितिपुराणांतरेस्तुतौ । क्वचिद्दृश्यंतेहाध्यायश्चादि
तएवश्लोकत्रयमधिकंपठ्यतेसुरारुंभनिशुंभाभ्यांवरुरोधारदशनो । अप्राप्त
यज्ञाभागंवैवस्वतेंतरे तुस्तपउत्तमं । वर्षाणामयुतंदिव्यं राज्ञेत्रिस्मापनंददौ । निराहोरोय
तात्मानोपुष्करेलोकपावने । ततःप्रसन्नोभगवान्ब्रह्मलोकपितामहः । मनोभिल
षितान्कामान्तयोःप्रादादनुत्तमान् । ततःशुंभनिशुंभाभ्यामसुराभ्यांशचीपतेरित्या
दि । अन्यत्रशिवरोवेद्यनयोयुक्तः । यतुरुंभशब्दस्थाताल्व्यादिबहवःपठंतित
त्रित्यं । दक्षिणामूर्तिसंहिता विरोधात् । तत्राहिच्यालामालीनीत्याद्युक्तेरेव । जा
नेवदंसुनवामसोमामित्यृग्यक्षरादिदेवतानामकथनावसेना । राष्ट्रीतपिनीवेद
गर्भादहनरूपिणी । सेदुखेत्यादुरुंभद्रीनभश्चारण्यनंतरमितिपाठात् । अतएवदं
त्यादिनेवद्यादिदेशेपाठःसंगच्छते । मलबलाश्रियादितिसमाहारः । अ
नुचिताहरणंभवेद्धेतुः । सचविद्यामेधोधनमदङ्गत्यादिरित्यावहुविधः । बलंसै
न्यंशारीरंतपसश्चातदुःसाधारणेहेतुः । आश्रयः । शिवदत्तवरोरुपोदुर्गेस्तुतौ
दृष्टैरुपश्चेत्यत्रसूर्यतांसूर्यधर्मीकालादिरूपरिच्छेदमधिकारंत्रैलोक्यपदनस्व
र्गस्यापिकोटीकारादितरादक्षालत्रयमेवाहोकोवेरमितिदैत्यदानवराक्षसा

मेकयूथ्यत्वेननिर्देशे वरदातृत्वेनोपजीव्यत्वादृशानस्यपत्यागेनविदिक्पालद्व
यमेवाहेतावेवपचनद्विचेताश्चकारद्वयेनवाद्वयार्थहरणश्चतुर्थश्लोकोत्तरार्ध
स्थानेश्लोकचतुष्टयमधिकंपरेपठंतितेषुतेषुग्रंथेषुशिष्येषुलोकेषुचमहीयतां
स्वभृत्याःप्रथितोदैत्याश्चधिकोरनियोजितोगततोदेवासेहेइणविभ्राणामानुषं
तनुंविचेरुरवनौराजन्मनुजेःसंगताःकृताशाःएवंतुवसनांतत्रदेवानामपि
तोजसांगतमासीमहाराजाचत्वारंशच्चतुर्युगंततोदेवाःसेहेइणब्रह्मणाच
समत्वेवादुर्गाभगवंतीभक्त्यासंस्मरतांपराजितामितातयास्माकंमितायं
थाशब्दरतिशब्दपर्यायःप्रकारार्थकत्वात्तान्मोदेव्यादृत्यर्वशीर्षस्कामंत्रयं
स्मित्यव्ययंप्रार्थनायांलोट्यौरौडोरसविशेशस्तूतीरौडाभवथश्चयोच्चधोच्च
योषकत्वादुपमात्रास्रुस्वोयेअभेदनस्रुस्रवत्योशोभनेडियोयेवाप्रणताच
ग्रेप्रणतानामाहशिरुपाप्रणतोसत्यामशिरुपातियद्वयंवाकूर्मस्यविष्णो
स्त्रीकरणंकुःपृथ्वीतद्रूपाउर्व्यावीर्व्यायस्यामितिवाकूर्मेरतिपोठेनप्रणताः
सतोवयंनमस्कुर्मइत्यन्वयइतिकेचित्भूस्तांगारीणांराज्ञांवादुर्गायारति

DR BHAU DAJI

चरणत्रयंवक्रचक्षस्यचतुर्थचरणःपाठ्यायाः पठ्यायुजोजुतिपिंगलसूत्रेयुक्य
दृश्यजातिपक्षभेदेनद्वेधाहलायुधेनव्याख्यातस्यच्छंदोभाष्यराजेअस्माभि
समर्थनात् अतोनवृत्तभंगइतिभ्रमितव्यं सोम्यनितिरौद्रांश्चकोतेत्यतिसौम्याद्
रौद्ररूत्येयंतेरूपार्थभावनायेवेदोक्तधर्मरूपेतियावत् अतएवजगत्प्रतिष्ठेति
विशेषणं धर्मोविश्वस्यजगतःप्रतिष्ठेतिश्रुतेः विष्णुमायेति वराहपुराणेमे
धयृषिसस्योत्पत्त्यादीनिबहूनिकार्याणि विष्णुमायात्मकत्वेनमहताग्रंथेनप्र
दर्शितानि कालेपुराणेतु अव्यक्तव्यक्तरूपेणरजःसत्वतमोगुणैः विभज्य
यार्थकुरुतेविष्णुमायेतिसाव्यतरतिसंक्षिप्यसएवार्थःकथिताः इहलक्ष्याउ
त्तरभिरितिस्तुत्तरंपुष्पेतिहूयंतत्रं तरसंतं येतुकीर्तिप्रज्ञामेधाश्रुतिस्मृ
तिप्रभृतयोबहवोमंत्राःक्वचित्पठ्यंतेतुतंत्रत्रयस्यामंत्राःताः स्फूर्तिमेधसंमतेत
त्यत्रयंतत्रैकविंशतिरेवेतिवद्यं चेतनाजीवनाद्यं बुद्धिरध्यवसायः नि
द्राबाह्येंद्रियव्यापारोपरमानुकूलोमनोविकारः क्षुधाबुभुक्षोत्पादकोदर्याग्नि
विकारः छायाप्रतिबंधकविद्यमानातत्समानातपनाम्नी शक्तिःसामर्थ्यं त

ष्णलोभः क्षांतिःक्षमा जातिर्जन्माब्रह्मसत्तमा लज्जात्रपा शांतिःसमाः श्रद्धा
फलावश्यंभावनिश्चयः कांतिर्लावण्यमिच्छया लक्ष्मीःसंपत्तिः धृतिर्जीवकामो
नशीवास्मृतिः संस्कारजन्यंकानं दयातिरुपाधिकपरदुःखप्रहारणेच्छा माता
प्रमाताशांतिरप्रमा भूतानांपृथिव्यादीनां भूतेषुप्राणेषु चितिर्निर्विषयकसं
वित् मूर्खमहिषाशूकरकोलादिनेषु प्रतिदिनं एतेश्लोकस्योत्तरार्धमात्रकरातु
स्मृःशुभहेतुरित्यादि तस्ययासांप्रतंयाचस्मृतेत्यन्तरश्लोकार्धयोरुपपरतो
योजनेनाश्लोकद्वयमेवश्लोकत्रयीकृत्यतंत्रोद्दीपदानाख्यप्रयोगविशेषोविनि
योगोअस्ति प्रतिमंत्रमेतयोजनेनचरित्रत्रयस्यापिपाठेतुसर्वकामाप्तिः शरीर
कोशतश्चेति पुराकालपार्वत्याःसंबोधनंकालीतिपदेनशिवःकदाऽचित्कृ
तवान् तच्छ्रुत्वास्वीयनेत्रस्यधर्मत्वेनोद्घाटितमितिधिया भूयसीचतवाप्रीति
रगौरमितिभवपुः ब्रीडोक्तिरपिकालीतिघटतकथमन्यथेत्यादिकमुक्ता
कुपितापार्वतीशिवंनयथाकथंचित्समाहितापिस्वकीयनीलरूपकोशनि
रसनेच्छयाशिवोज्ञेयेगातमाश्रमंप्राप्यतत्रतपस्तप्त्वाभुजंगीकंचुकमिवकृ

ष्णवर्णकोशमुत्सृज्यगौरवर्णंचकारशरीरेणगौरीतिप्रसिद्धांप्राप्यपुनःशिवस
मीपंप्राप्ताउत्सृष्टाकोशादतिसुंदरीनीलवर्णाकाचित्सावैत्याभूतिरेवकन्यका
प्रादरभूत् सेयपार्वत्यासहैवसंचरंतीप्रत्यक्षंतत्रमाहेत्यर्थः ननुसांप्रत
मेवसाप्रादुर्भूतेतिमतव्यं शिवपुराणेवायुसंहितायामीदृशस्यैकथानकस्या
ज्ञानात् इत्योशुंभनिशुंभोरव्याख्यातोरासंबुभूवतुः ताभ्यांतत्रयोवराल्लब्धं
ब्रह्मणःपरमेष्ठिनः अवध्यत्वंजगत्यस्मिन्पुरुषैरखिलैरपि अथानिजातु
याकन्यास्यगकोशसमुद्भवा अजातपुंस्त्वशृंगारातिरविलंघ्यपराक्रमा तया
सुनोवधःसर्व्वतस्यांकामाभिभूतयोः इतिचोपपत्तिंतोब्रह्मतोप्याहतथा
हितीत्यादिना तथातत्रैवकोसाकौशिकीतिशिवप्रष्ठा इत्युवाच किंदेव
ननसादृशायास्त्वकौशिकीमया तादृशीकन्यकालोकेनभूतानभविष्य
ति तस्यावीर्यबलावधिनिलयंविजयंविजयंतथा शुंभस्यचनिशुंभस्यम
रणंचतयारणे प्रत्यक्षफलदातंचलोकायांभजतेसदा देवानारक्ष
णेचैवब्रह्मावित्तायिष्यतीत्याद्युक्तं ३८ ३९ ४ तस्याविनिर्गतेति तस्या

ड्यपेक्षितायछन्दःप्रथमांतःपरदेवतासकाशाद्या
रिपार्वत्यैवपरंतुकृष्णाभूदतः कालिकेत्याख्यानं
लदेवप्रार्थितस्छोनेत्यिष्टति नपुनस्छोनाद्यर्थतत्ती
स्तूवस्तूसक्तंतस्तवभंगकृत्याः कोशिक्यानुस्तोप
ारितिभावः परदेवतोतुतेनैवावस्छाप्यस्नानार्थग
ौरायसहितायां तत्कोशंसहस्तात्स्रज्यगारीसास
नोत्सृष्टाकौशीकीनामनामतः कालीकलांबुदश्
त्यादिना यदातुप्रकृतश्लोकेतस्यामितविनिर्ग
तम्यांतूमेवबहुपुस्तकेषुपलंभात्रामाणिकमित्या
परंपरदेवतापरस्त्वेगायोस्नातुंवास्नात्वाकेल
ायापार्वत्यभूसाहमाचलाश्रितासतीकालिकेत्या
यं शिवपुराणादिषुकोशिकीनिर्गमेश्वरंपरदेवता
तायाविरोधेनापरतदेवतापिकृष्णजातितिव्याख्या

यंपररूपंकौशिकीरूपं लावण्यातिशयंच स्छलंस्तू
तरूपेपरमंचश्लेषात् तत्यक्षेरूपमनोहरं सर्ववेद
ोक्तसर्वदेवतातादात्म्यवत् चेउद्भूतितुचंडीपतिपर
टार्थपरमेव अग्निशोचे सदेवाग्निवन्निर्मले अग्नि
तिचेतिचेतिरेवोक्तानुननयेपूर्ववचसाचसारभिनो
तीत्यनेनान्वेति तेनोत्कृष्टातिशयश्चानिः देवीति
स्त्रीतिसिध्यत्कारामिप्रायेणसबोधनं पृथक्पृथ
कारूपोपाधिकारभेदेन इत्यकोसीति अस्यश्लो
मंत्रपछेवतयायोजननसप्तशतीपाठेनवाविद्या
श्च ६८ अस्यबुद्धित्वात् स्वस्वरूपायेक्षयाम
भवस्यस्वाभाविकेत्यादेवा पुरुषत्वंप्राप्तायाःस्वस्वा
यति योमांजयतीति सृष्टिकृत्यापाधिकःपरेश
दाचरिष्यनूभविष्यंलोकेजनःशिवश्च तस्मिन्

इतिपंचमी यात्वितुतुतच्छब्दापेक्षितायछन्दःप्रथमांतःपरदेवतासकाशाद्या
तुविनिर्गताकौशिकीसापिपार्वत्येवपरनुकृष्णाभवतः कालिकेत्याख्याना
सतीहिमाचलस्थानखिलदेवप्रार्थितस्तोनतिष्ठति नपुनस्तोनाद्यर्थतो
निर्गत्यगतत्यर्थः देवपुरुषवस्तुसत्कृतंतत्तवभंगीकृत्याः कौशिक्यानुस्तोपु
रुषाच्यत्रगमनस्यानुचितादितिभावः परदेवतातुतत्रैवावस्थाप्यस्तानाथर्ग
तित्वर्थलभ्यते तदुक्तंवायुसंहितायां तत्कोशंसहस्तात्सज्यगौरीसार
नजायत ततकोशादात्मनोत्पन्नाकौशीकीनामनामतः कालीकलांबुदश्र
व्याकेत्यकासमपद्यतेत्यादिना यदातुप्रकृतश्लोकेतस्यामितिविनिर्ग
तायामितिचपदद्वयंसप्तम्यांतमेवबहुपुस्तकेषुपठ्यतेतदाप्रामाणिकमित्या
शयहस्तदातस्यामितिचपरंपरदेवतापरत्वेगायास्तातुवास्तात्याकेला
संवानिर्गतायासत्यांकृष्णायापार्वत्यभूत्साहमाचलाश्रितासतीकालिकेत्या
ख्याताभवतीतियोजनीयं शिवपुराणादिषुकौशिकीनिर्गमेश्वरंपरदेवता
योगोरवर्णग्रन्थैःकथितायाविरोधेनापरतदेवतापिकृष्णजातेतिव्याख्या

याश्रनुचितत्वादित्यवधेयंपररूपंकौशिकीरूपं लावण्यातिशयंच रूपलक्ष
णंपरंचेतिविधदेवतारूपेपरमंचश्रेष्ठात् तत्यक्षरूपमनोहरं सर्ववेदा
यत्रैकंभवतीतिश्रुतासिद्धंसर्वदेवतातादात्म्यवत् चेउइतितुचेउीपतिपर
मितरहस्यं इतरत्रकटार्थपरमेव अग्निशाचे सदग्निवन्निर्मले अग्नि
प्रक्षेपापनेयामलेवा इतिचेतिचेतरवाक्यानुनयेपूर्ववच्चसाचसारभिनी
यप्रदर्शनं लघुक्षिप्रमध्येतरत्यननाचेति तेनोत्कृष्टातिशयश्चानः देवीति
राजभट्टारकोदेवस्तस्यस्त्रीतिसिद्धवत्कारामाम्नायेणसंबोधनं पृथक्पृथ
क् एकोपितत्तद्देवाधिकाररूपाधिकारभेदेन इत्यकासीत अस्यश्लो
कस्यचतत्रजपेनप्रतिमंत्रपक्षेवतयायोजननसप्तशतीपाठेनवाविद्या
प्राप्तिर्वाग्विकारनाशश्च ६८ अल्पबुद्धित्वात् स्वस्वरूपायेक्षयाम
नाद्यतिरूपायाबुद्धेरल्पत्वस्यस्वाभाविकत्वादवा पुरुषत्वप्राप्तायाःस्वस्वा
एवंरूपंपदांतरेणवर्णयति योमांजयतीति सृष्टिरूत्यापाधिकःपरीक्ष
वोभवइत्यत्रचने तद्वदाचरिष्यतीभविष्यंलोकेजनःशिवएव तस्मिन्

तत्संगमध्ये असंख्याता सहस्रालियरुद्धारतत्क्रत्यातेषांबहुत्वात् तेषत्व
तेभानर्त्तीत्यर्थः संग्रामदर्पाद्दोर्ग्राम्याधर्मकदर्पध्वजेको ग्रामसम्ब
न्धिस्यतद्धर्मयोक्ल्यात्मकत्वात् ग्रामशब्दोयंबहुर्थरतिमहाभाष्यात्सोग्र
हणानिर्वपेद्ग्रामकामस्तवसीकारार्थप्रयोगात्तस्यचपरस्परसामरस्यएव
पर्यवसानात् कंदर्पोदर्पकोनंगरतिकोशात्प्रतिबलःप्रत्यगात्मा अथवा
जपतीत्यादलटोवर्त्तमाद्यंकृतयामेयोभर्त्ताजयादिकर्त्तोस्तिसएवभवि
ष्य त्कालेपीतिसत्तम्यांतयायोजनीय ६९ पालिंगृह्णातु मथस्तथेप
टोस्वीकरोत्विति धनिः लघुपदनहननोक्त्यातत्रायधनिः नचमाजि
तातपदद्वयेनैत्यकर्तृकदेवीकर्मकजपश्चेपदाप्रहरेतदुत्तरकालिकता
धतिद्वयमपिकथंवाछितंबाधितमितिवाच्यं तस्यान्यार्थकत्वात् भोल
म्येत्रैलोक्यश्चर्यंजित्वाजितवान् इतिदेत्यविशेषणेन जयातोरादंत
त्वाध्यम्योपिदृशतरतिकनिपू जित्वरीवदुपाचरेदितिमहाभाष्यप्र ५७
योगात् ७० अबलिमासि गर्वेणविवेकहीनासि शुंभनिशुंभश्चबली

उपहारयोग्यंछागोवेतितुश्लिष्टं मयातवोपहृतामिति सप्तमीकश्लोके
अस्यार्थस्यस्पष्टावदनात् षष्टत्वप्रयुक्ताभक्ष्यत्वेनबलिपूजानहेत्वस्यया नि
यहणायोग्यत्वस्यचनिरासोवश्यभेदनश्चनलतुमाह अतिवीर्यबलान्वित
धननार्थमेवत्वातिशौर्यवानतोक्तं पुरानालोचितासद्यश्चघृतः बलिम
क्षणस्यचतुच्छत्वेनपर्यालोचनानपेक्षत्वादतिभावः दृहकारिकोवाक्यान्त
त्यदादिवचनारंभोवृषवाचित्येपेक्षितमपेक्षमीपेतस्यसत्वोक्तं इतिच
ति-चेत्यस्यारंभकंभवतीचत्यस्याभावादेवपूर्वश्लोकउक्ताप्रथयामासेति
शेषरूपेण तत्रोत्तरश्लोकार्थकर्म अतएवतदुत्तरं पुनरप्यृषिरुवाचेति
नापेक्षितं तेनक्वचित्पुस्तकेदृश्यमानमपक्षेपवचनंतत्रत्रयप्यावाद
नवप्रमाणमेव तस्मादिहनवेतीवाचमंत्राथयास्तानंसत्यव ६ इती
श्रीगुप्तवत्यांभैत्र्याख्यानेपंचमोध्यायः ६ जगादोच्चैरित्यनेनानुना
भावोध्वनितः बलवान् रूपवान् बलसंवृतः कोकेरावृतः बलात्
शरीरस्थोत्यमात्रात् किंतेकरोम्यहं तवाहंकारंकुत्सितंकरोमि बलं

गंधरसरूपस्तंभनिस्तोत्यसेनयोः बलोहलायुधेदैत्यभेदबलिनिवायस
दृतिविश्वः धुतसटः कंपितकेसरः तत्रगच्छतः तकारोबिंदुलोपः छंदो
नुरोधात् सैनिकसहताभिप्रायकंबहुवचनंवा उत्तरश्लोकेवक्ष्यतदर्शन
तु उत्तराध्याये आज्ञाप्तास्तत्यत्रैकश्च अथांबिकामिति अथांबिकांजी
वंतीमिव बध्वागृहीत्वागम्यतामित्यर्थः अथहननानंतरंबध्वाशवमेववध्व
त्यर्थकेचित् दृहचत्वारउवाचमंत्राः ॐ दूतीगुप्तवत्यांमंत्रव्याख्यानेषष्ठो
ध्यायः ॐ खड्गंहस्तोरापितनरशिरस्कं खड्गापादएववा दीपीचर्मवेवा
यकृतिः उत्थायतेति उत्थाप्येत्यर्थः महासिं महाखड्गं हेदूतिकोयाति
एतच्छ्लोकोत्तरं छिन्नेशिरसिदैत्येदुश्चकेनादंसुभैरवं ननादेनमहताउ
सितुंभुवनत्रयमित्येकश्लोकोधिकः कचित्पठ्यते मयातवोक्तेति यथा
त्तावत्तेवनरूपबलाद्युद्धानूरुंभयोरापचंडमुंड्यार्श्वसमीपमुद्दिश्येत्यर्थो
दू हेदूततयोःपार्श्वप्रतिवंगच्छेतिवा शिवदूतिति शिवेनदूयतयातिसं
दशंप्राप्ययतीत्यर्थेगौरादेराकृतिगणत्वात्ङीषि बहुव्रीहौतुष्टापस्याद्

स्याहुः वस्कतस्कदुनोतेर्दुतनीभ्यांदीर्घश्चेतिनिष्टायादीर्घेसत्यत्यसंदेशप्राप
कत्वेववक्षायांतादृत्यारव्यायामितिबहुव्रीहावपिङीषूसंभवतीतिसमर्थितल
लितासहस्रनामभाष्येस्माभिः तस्यायंतरितवक्तव्यपादरूपणयाकारलो
पःसोचिलोपेचेदितितापकादितदर्थेदूतिकारः नेभुः पलाइताःरक्तबीजो
महासुरं इत्यस्यांतरमेकःश्लोकोधिकः भागिनीयोमहावीर्यःस्तंयोःभंडभं
डनरुंभयोः क्रोधवत्यासक्तोज्येष्ठोमहाबलपराक्रमइति मच्छस्त्रपातेति र
क्तबीजादितिपंचमी मच्छस्त्रपातेनरक्तबीजतःसंभूतानूरक्तबिंदोः एकवचना
देकेकबिंदुसंबंधिनोप्यनेकानित्यर्थः प्रतिच्छतिगृह्णाति अस्माभिरित्यत्रर
फलोपःछांदसः ॐ दूतिश्रीगुप्तवत्यांमंत्रव्याख्यानेसप्तमोध्यायः ॐ अथि
त्रवमेध्यायेतृतीयश्लोकोत्तरमुत्तातानूबहुनुक्तातानाहृत्येवंयथायनिर्ग
तावितिकथाबहुभिःश्लोकैःक्वचित्पठ्यते चिच्छेदेति अस्तान् क्षिप्तान्
जघ्राह गृहीत्वा विव्याध आविध्य शूलक्षेपोत्तरं आदायेतिवातदर्थे
अपातयत मूर्च्छांप्रापयेतियावत् ततःकालिति गगनेसमुत्पत्यक्षमा

ज्यदित्यन्वयः आकृस्वनाः शंखज्याघंटासिंहशब्दाः त्रसुः भयमापुः महोत्कया
तनुत्यया तंत्रोक्तया वाराह्यानिर्घातेति देवीशक्त्याशुंभशक्तेर्यः प्रतिघात
स्तज्जन्योनिस्वन एवशुंभस्यतसिंहनादापेक्षयाधिकलोकान्त्रासयत्यर्थः
चस्वादिति उग्राभिर्दंष्ट्राभिः क्षुण्णाश्चूर्णिकृताः शिरोधराग्रीवीयेषांतान्
विनेशुः मृताः नष्टाः पलायिताः इतिगुप्तोमंत्रव्याख्यानेनवमोध्यायः ॐ
एकैवाहमिति एकमेवाद्वितीयमितिश्रुतेरितिभावः पश्यैत्यस्यैतादृत्यवकर्म
वाक्यावेवावाकर्म तनोलयंजग्मुरित्यन्वयः स्तनावातिछेदोनुप्राप्तिशेषः
यत्प्राप्तिछेदः ओजोयशेरातचद्रमितिचर्म भानुमदितिविशेषणं
भानुंश्रीश्चपातयामासरथंसारथिनासहेतिअर्धकंचननपठंति तत्र
मादावेव २४ २५ २६ १७ १८ १९ २० उत्पत्याशुंभस्याकंचिदवयवंध
रित्वामस्तकादुपरिभागउत्पत्य अत्रजज्वेलुश्चाग्नयइतिअर्धकमधिकं
कंचननपठंति तद्यामलतंत्रगतं अत्रदेव्यवाचेति मंत्रद्वयस्याध्यवधानेनस्वी
करणंवचनबलान्नदुष्यति नपुनस्तदुपपत्तेऋषिरुवाचेतिपठनीयं ततः

समस्ताःस्तुत्यस्यवक्तृतऋषिर्वाक्येनैववतदुपपत्तेः ॐ इतिगुप्तवत्यं
मंत्रव्याख्यानेदशमोध्यायः ॐ अथतंत्रेसार्धैःपंचदशभिश्लोकैरेकाद
शाद्ध्यायत्रयगतमंत्रविभजनोर्थकथ्यतुर्थःपटलः ॐ ईश्वरउवाच ऋ
षेरुमेधसःख्यातंप्रोक्तंदेव्याहतेशृणु चतुस्त्रिंशतथाश्लोकामंत्रास्तंत्रस्य
काश्चये २ ततोदेव्यतिमंत्रेणवरदाहंसुरेश्वरि देवाऊचुःस्तथासर्वा
धात्रशमनंतथाश्लोकेनैकेनदेवेशिदेव्यवाचततःपरं वैवस्वतांतरेप्राप्ते
इतिसार्धंचतुर्दश ३ श्लोकाआहुतयःसर्वापंचाशत्पंचसंयुताः वैष्णवी
देवताद्यत्रमहोग्रुरुडवाहनी ४ ऋषेःप्रोक्तंचरित्रान्वयःशुंभइतिसंबुधिः मं
त्रेणश्लोकेनेतित्थंभूतलक्षणेस्तृतीय साधीशाकंभरीतिविख्यातेतदाया
स्यांम्यहंभुविरित्यर्धमंत्रेणसहिताः तंत्रेवचवधिष्यामित्यादीनश्लोकमंत्रा
णांतथात्वेवसामंजस्यात् काण्वसूक्तश्लोकानांसार्धपंचाशत्कत्तेयमेका
दशेस्फुटं पंचाशच्छ्लोकमंत्रस्तदेतेर्धश्लोकमंत्रकः इतिस्वकृतकारिकोप
लक्षाप यत्तुक्तं इत्थंयदाबाधेतिचरमश्लोकस्यमहामारीविनाशक

फलकरयप्रयोगकात्यायनीतंत्रोक्तस्यानवकाशपत्तेः तत्यक्षेपूर्वाध्रस्यमंत्रावयवत्वेनोत्तरार्धमात्रस्याभिन्नमंत्रत्वेनऋद्वयोरर्धयोश्चैकमंत्रत्वाभावात् भगवत्यारूतंसर्वमितिचातुर्थिकाध्युष्टश्लोकस्यप्रयोगविशेषएकमंत्रत्वेपिहोमाद्यंत्रचतुष्कात्मकत्वेनोभयात्मकत्वावेदकप्रमाणद्वयबलेनांगीकारेपिप्रकृतेतादृशप्रमाणद्वयादर्शनेनस्वेच्छयैवव्यवस्थाकल्पितायुक्तत्वात् अत्रएकादशाध्यायेदेव्यूवाचेतिचतएभिस्तेवश्चमामितिदूरेत्यर्धेनसहिताअष्टाविंशतिरुपकाः ततश्चर्षिरुवाचेतित्रयोदशश्लोकादिकैश्चतैः अर्धयुक्तैनवभिःश्लोकैःस्तुतंसंख्यामनवोमताः ५ एवंनुद्वादशैकचत्वारिंशन्मिताकृतिः एमित्यारभ्यदूरादेव्यत्यधोत्तरमृषिरुवाचेत्येतत्पर्यंतंसार्धाष्टाविंशतिश्लोकाःसंतिरदंचश्लोकसंख्यामात्रमितिरुपकारत्यनेनधनितं अथार्धस्याद्यप्रतीकग्रहणेत्यर्धस्यांत्यप्रतीकग्रहणप्यनिर्देशायकृपितराद्यप्रतीकएवगृहीतइत्यविशेषः षट्त्रिंशतिरित्यधस्तूयाहित्योर्मध्यप्रतीकग्रहणादर्शनात् ततश्चरत्यत्कात्सामगवतीत्यर्धंयत्कनवश्लोकैःस्तुतंपूर्वनिर्दिष्टैरर्धसहिताष्टा

विंशतिश्लोकैश्चतत्तत्संख्याएकोनचत्वारिंशत्संख्याभिर्निर्देशमात्राभिर्व्याश्चमनवोक्तेत्यार्थः तेनदूरादेवेतिप्रतीकग्रहणमपिश्लोकसंख्यानिर्देशमात्राभिप्रायकंनतुमंत्रत्वस्यबोधकं तत्संख्याश्रावयितृवाक्यांतरेणवपूर्वंनिर्दिष्टयारुभयोरपिश्लोकगणनयामंत्रत्वविधानात् अर्धमंत्रविशेषनिर्णयस्तुयथापूर्वंदिशेत्यारुभयोरपिलक्षणानुसारेणेतिभावः ततश्चसर्वमेतन्महात्म्यमसंविधिकारकमित्यर्धनिष्ठंभेचमहावीर्येशेषाः पातालमाययरित्यर्धंचमंत्रद्वयंकमेणद्वयेतेद्यपिनिरूभेचेत्यर्धस्येत्याश्चर्येत्येतत्पूर्वश्लोकस्यपरस्परसाकांक्षत्वादेकवाक्यत्वंभवतथापिसार्धश्लोकस्यैकमंत्रत्वोयोगादनारराय्यातदीयायेस्तिताइत्यस्यहतारित्यस्यवाध्याहारेणोभयोरप्यवांतरवाक्यत्वंप्रकल्प्ययत्तेपिरित्यप्यध्याहृत्यमहावाक्यतायथाकथंचित्कल्पनीया एवमेवपरुषुष्पार्धंधूपेश्चेतिश्लोकयाप्रीतिरित्यध्याहार्यंआरण्यप्रीतनेरवापीतिश्लोकत्रयेथः स्यादित्यध्याहार्यं पश्चात्तेषामुत्तरश्लोकेनमहावाक्यताकल्पनीयत्यादिमूहनीयं तत्रत्रयोदशाध्यायेऋषिर्वाचवाक्यतः ६ एतत्तेकथितंभू

त्यादिसार्धत्रयंमनुः अर्थनसहचत्वारोमनवइत्यर्थः मार्कंडेयउवाचेतिइ
तितस्यवचोमुद्रवं ७ श्लोकषट्कंततोदेवीवचनंपरमेश्वरी वचोमुखे वचाइ
त्यादिकं यत्प्रार्थ्यतेत्वयाभूपहयेतिश्लोकंएककः ८ मार्कंडेयउवाचेतिततोवइ
मनुदयं देव्यवाचपुनःस्वेत्यारभ्यश्लोकत्रयेणैव ९ अर्धोनामेवमंत्रत्वाभवंत्य
तुनयात्रषट् ततोमार्कंडेयउवाचइतिहत्वातयारिति १० द्वौमंत्रौपुनरुच्चार्यसा
वर्णिर्भवितोमनुः एकोनत्रिंशत्संख्याकामंत्रोक्तेयाइत्यर्थः ११ उत्तरत्रमंत्रो
तरभावद्योतनायचरमश्लोकचरमावयवएवैककंठरवेणपठितः तथाचसंकर्ष
तिमसूत्रं विद्यतेवान्यकालत्वाद्यथायाज्यासंप्रषायथायाज्यासंप्रषइति शास्त्र
समानमितितुतदर्थः एवमस्मिन्नध्यायेधर्ममंत्राःसप्तैव काण्वस्तु इतितस्यवचः
क्तेत्यर्धमंत्रस्तथास्मृतः श्लोकमंत्रास्ततोज्ञेयाश्चत्वारोथार्धपद्यकं इत्याद्युक्ता
तमार्कंडेयस्ततःपद्यद्वयमंत्रत्रयंस्मृतं आर्द्धत्याद्यधिकोमंत्रःसावर्णिर्भविता
मनुरितिस्वकृतकारिकाद्वयंप्रलापःतन्नुछे नंचेद्दौमंत्राविति प्रथमोतोपूर्वोक्त
यिनो सावर्णिर्भवितेतिषडक्षरप्रतीकेनचरमचरणमुपलक्ष्यइतिपुनरुच्चरि

तश्चेदेकोमनुर्भवतिइत्यर्धंइतिवाअष्टाक्षरमपिप्रतीकंछित्वाइतिपुनरुच्चार्ययोज
नएकत्रिंशच्छंख्याभवतीत्यर्थंइतिवाव्याख्यायथाकथंचित्चारश्लोकमंत्रत्वोपपाद
नसंभवेपीतिनस्यति श्लोकषट्कं प्रथमोपोत्यर्धंद्वयोरेवमंत्रत्वस्वीकारेप्र
माणाभावात् समुदितसंख्यायादौमंत्रोइत्यस्यहेतोर्यांतेत्वेनोच्चारणकर्मत्व
स्वीकारेमात्रेणोपपत्तेः अतएतच्छ्लोकवाक्यार्थभ्रममूलकेनार्थकल्पना एत
नचरमप्रतीकग्रहणेनचरमश्लोकस्यैवदुरुच्चारणपरमितिकेषांचिद्याज्ञानमप्य
स्तं कश्चित् एकादशार्धोक्तेयादशश्लोकमंत्रिकः उमाधवयजुःषड्
मंत्रास्त्रयोक्तसंख्यकाइति जघन्यांतेनसावर्णिरितमंत्रोक्तरस्मदुक्तमेवसा
र्थक्यमभिप्रेतस्यात्रकाप्येवोक्तं परंत्वर्धवर्धनेचप्रमाणाभावस्तुल्यएवतेन
किंचिदेतत् अथतत्रसमुदितसंख्यामाह एवंचयोदशाध्यायेहोमपूजनंतृद्धि
षु शतानिसप्तसंख्यानितवप्रोक्तानिशेलजे मकारादिर्नुकारांतेमनुःपरमदु
र्लभः ससंप्रदायविधिनाज्ञातव्योममवल्लभे अन्यथाविफलोमंत्रःसत्यंसत्यम
यादितं होमस्वाहेतिमोमंत्राःपूजायांतुनमोतिमाः तर्पणेतर्पयाम्यंतानउहनी

योनुधीरमे तृप्तिस्तर्पणं ब्राह्मणभोजनंवा मकारादिः मार्कंडेयउवाचेत्यार
भ्यनुकारांतः सावर्णिर्भवितामनुरित्येतत्पर्यंतः मकारपदेनव्यंजनमात्रेग्रा थ
मिकंविवक्षितं अकारस्तूच्चारणमात्रार्थोकारार्थवेतार्थंजनानामितितेनरा
त्रिशब्दस्यसूचसिधोवानविवक्षितः उकारइत्योकारविवक्षितएव तेनज
गामगृहनंवनमितिमंत्रांत्यनकारादर्नारासः तथैवचमहाहनुरित्यस्यनुमंत्रांते
शाभावादेवानरासः मंत्रांतिमनुस्वरत्यक्षरस्यान्यस्याभावादेवनातिप्रसंगः
तेनमनुरितिपदस्याक्षमालेत्यक्षपदस्यवप्रत्याहारपरत्वेनाप्ययमेवमंत्रोमनु
रत्यर्थइतिद्योतनायाह मनुरितसकारादारांतकेचित्पठंति तच्चित्यं न
र्थयामीतिपक्षेवेत्यंकामित्यादिपरेयोजयंति तथोमपूजनयोरप्येतुल्यन्या
यनचतुर्थ्यंतयोजनापत्यानयकं अतोयावद्वचनमेवमंत्रांपठतांनामथ्या
हारेणपक्षेत्यादाविपूरयतावाक्यार्थोतुसंधातव्यइत्यवयकं परंतुतर्पया
म्येताइत्यस्यनमस्तर्पयामिइत्येताइत्यर्थः होमेस्वाहाग्रयंजीत तर्पणेभोजे
नेचहृदितंत्रांतरात् हृदितनमः शब्दस्यसंज्ञा एवंरौद्रीयेइत्यादयोयेश्लो

कमंत्राः स्वतएवनमोतास्तेषामपिमार्जनपूजयोर्विनियोगः शब्दांतरयोज्यं स्वा
हांतुगणपत्यादिमंत्राणांहोमेविनियोगस्याहांतरमंत्रेणयोक्तय स्कंदरीतंत्रेत
थाविधानात् यथा मंत्रांतेयावन्हिज्वालासातुमंत्रस्वरूपिणी तदंतेन्यासयं
जीतसाहाभागतयामता तथैवेपतथैवस्यान्नमसांतेपुननमः एवंनकृतेयस्त
सहीनायुर्भवेज्जडे यंयंमंत्रंमहेशानिकुरुतेजपनित्वनते तत्रापिपक्षेत्वनपुन
र्दृयंमहेश्वरीति एषांतपक्षेवानांपुनःप्रयोगाभावमंत्रस्यकुन्नश्चांतक्षोभाख्य
होषाः क्रमेणभवतीतितंत्रोक्तिस्तरः एतेनवादकमंत्रेष्वंत्येषपिमंत्रेषुस्वाहा
द्यंतेषुस्वाहाद्यंतरंनप्रयोज्यमितिप्राचांमंत्रणास्त्रविदांलेखोनिर्मूलत्वादना
दृयः ॐ इतीश्रीमुक्तवत्यांकात्यायनीतंत्रेसप्तशत्र्याविंशतिपटलस्यव्याख्या ॥
अथेतत्संग्रहश्लोकाद्वाविंशतिः ऋषिर्व्याहृतंत्रेत्याद्यास्त्रिंशच्चतुर्युगाः ५०
देवीवाग्वरदेत्येकोदेवाः सर्वेतिचैककः देवीवरस्तेत्यष्टावथशरवभरीमनुः ५१
अर्धश्लोकात्मकःपश्चाच्छ्लोकाःस्तंत्रेवचोतषट् एवमेकादशमंत्राः पंचपंचाश
द्गिरिताः ५२ देवीवाग्भिरित्याद्याश्लोकाअष्टादशादिताः सर्वमेतदित्यर्थं

स्थाद्याश्लोककादश ऋषेर्वचनमित्यन्तेत्याद्याश्लोकास्तत्त्रयः मिरुभूत्
त्यर्थमनुरवभगवतीतिषट् ऋत्यैकचत्वारिंशत्यृद्वादशाध्यायमंत्रकाः ऋषेर
तत्तऋत्यर्धश्लोकमंत्रास्तत्त्रयः एवंत्रभावासत्याद्यामार्कंडेयउवाचहा ऋतंत
स्यैतिषट्श्लोकाःदेवीयंत्रितिचैककः मार्कंडेयउवाचाथातोवंत्रमनुंदद्यं देव्य
याचततस्तस्यंरहाभिरतिषण्मंताः अर्धश्लोकात्मकामंत्रमार्कंडेयवचस्तव
ऋतदत्यातयारवादेव्यावरमितिद्वयं दृष्टेदंकलितंन्यायद्वारतस्याचतुष्टयं ऋ
त्यवमेकानविंशान्मनवस्त्रयोदश अत्रापरनवार्धानिकेचिद्यैकादशाभ्युदः
तंतत्कायनीतंत्रंजल्पितंततंतुकल्पितं ऋत्फलमचरित्रंस्मिनध्यायनवकात्मनि
सप्तमंत्रसप्तकंचत्वारिंशच्चतुःशतानिः अर्धश्लोकात्मकामंत्रास्तिषुद्वादश
कीर्तिताः त्रिपान्मंत्रास्तुषट्पंचाशद्धश्लोकापुनरुक्तकाश्लो
कास्त्रिंशतीसप्तविंशतिः शेजेकोदवदूतोक्तिर्दृष्टेदेव्युक्तयोदश मार्कंडेयोक्तयस्ति
स्रऋषिवाक्यानिषोडश ऋत्फलवाचकतामंत्राश्चतुस्त्रिंशदातास्तिभिः अ
थसर्वमिलिताश्चरध्यायेषुत्रयोदशसु पंचशताश्लोकाअष्टासप्ततियुताभि

तघंत्यो श्लोकोद्गुणोभवतस्त्रेधाद्वाविंशतिर्भागः एकोनविंशतिश्चरध्यातेपंच
षष्टिरितिरक्ताः अस्यामगवानूदतावेस्यादेवीनृपोमेकदुस्मृतः देव्यृषयश्चैके
कार्द्विस्त्रिश्चतुःशराकेमिताः इतिसप्ताधिकपंचाशदुवाचपदांकिताअमीअधि
काः द्वाविंशतिमेषाश्लोकेर्योगेनमंत्रसप्तशती इतिविभजनमुदितंप्रतीमंत्रका
त्यायनीतंत्रे तस्मादेतत्प्रकृतिकमपूर्णमन्यतुयामलत्रयति श्लोकमंत्रात्पि
मंत्रःपुनरुक्तोर्धमंत्रकः उवाचोक्तेत्येवमंत्रःश्लोकात्रपंचधा मंत्रपिंडश्लो
कापिंडोध्यायपिंडइतित्रिधारत्येषा सृगमंत्रश्लोषः ह्रश्रीर्जलंश्लो
मंत्रउन्नस्य ... दुस्तोमाश्लोकाश्रत्याख्याःसंख्याःतंत्रवर्णिताः अ
थमंत्रव्याख्या देव्येति वह्निपुरागमाः अग्निरयंप्रथमादेवतानामितिश्रुतेः
नारायणीसूक्तारव्यंस्तवमाहादेवीति अपन्नानांशरणागतानां अस्यश्लोकस्य
लक्षजपस्यप्रतिमंत्रमेतेयोजनयाचरितंत्रत्रयस्यपोडशनवासर्वोपद्रवानाशः
सर्वकामानांलाभश्च २२ संमाहितंत्वेयंवातिशेषः ४ विद्याद्धृतिसकला
श्चतुःषष्टिकलासहिताःषोडैकामकलासहिताश्चेति क्रमेणविद्यात्रियोर

त्वेति। दृश्यमानेजगत्यस्त्यविविषयेपरावाअपरावेति
रपितमेवेतिस्तत्वटव्यास्फूर्तिः कः॥इममेवार्थंविवृण्वन्नाह॥सर्वम्
तिति॥ध्यासर्वस्येत्याः षोडशश्लोकानारायणीलिंगिकाः॥कचि
दष्टादशपठ्यतेतत्रेदमकारं॥७॥कचिदेकोनविंशतिःपठ
यतेतानदर्पितयेवातेत्रोत्तरोक्तसंख्यावातेषामेवेत्यस्तु॥कश्लोका
र्थतिःपरिणामेतिषडभावविकारानुपलक्षणंगुणमयेमयू
रपिच्छेपिठापृच्छादसः॥८॥शरणागतेतिअस्यश्लोकस्यप्रति
मंत्रमंतेयोजनेनचास्यत्रयस्यापिपठेसर्वकार्यसिद्धिरितितेत्र
त्र॥३३॥कोशेतिकुशजलंतत्रस्थंदर्भमंडलंतहुतोभःसिक्ते
मयूरेतिमस्यकुक्कुटःपुत्रपिच्छवाकुक्कुटःकेकुमेपिच्छपुत्रे

चरणायुधेइतिमेदिनीतिवहवः॥वस्फूर्तस्तुकुक्कुटोमयूरश्चेतिहे
पिस्कंदस्य॰तृतीयावेरास्कंदेवताइतिशिवाचनेचंद्रिकायामुक्तस्व
ब्रह्मण्यमनुकूलकारणंदक्षायेषुपूर्वंदियजेहवाननेनाटवासनाप
तिशक्तिविघ्नंकुक्कुटमेकंचामेधांमयूरंचबभूवचद्विपलोकेश्वरास्त
नइतिस्कंदेनहतःशूरपद्मोरुरवमयूरकुक्कुटश्चेतिरूपंदर्यंवि
श्वस्वामिनोवाहनंध्वजश्चेतिक्रमेणभवतिस्कंदेकथाच्च॥१४॥
शंखचक्रादिभिःसहशंखोहस्तिपरमायुधंखड्गबाणत्रूपयेयासा॥भू
तिवाभवीत्येकपदंवाबभ्रुस्फूर्जनकुलेविष्णावित्यमरः॥बभ्रूरजो
गुणइतिकेचित्॥भयेभ्यइतिकेचित्॥दुर्गेइतिचावाक्यभेदेनवं
विइतिसंबुध्यंतंजनःस्फूर्तानिवाप्राणवाननःमातृशेतेप्यन
शब्दोस्तीतिकुकेश्चित्॥अनेनमंत्रसहस्रजपोत्तरादीपदानंबलिदा

नघृतबंधनेबालग्रहशांतिः॥२६॥२७॥रोगानितिअस्यश्लोकस्य
स्तेत्रजपेनवासप्तस्वपिसेतुमंत्रेषुतेषुवतापादेननुचरित्रत्रयप
ठेसकलरोगनाशः॥२८॥आद्यपुवाकेषुदिवसेषुउत्सातानांपूर्व
कृतकर्मजातानुपसर्गान्विद्यान्सर्वाश्चताआबाधाश्चसर्वाबाधाः
॥अस्यश्लोकस्यलक्षजपेनवैरिनाशः॥२९॥युगेचतुर्युगेत्रापि
कलिद्वापरसंधौविंध्याचलेतत्रापिगंगातीरनिवासिनी॥विप्रचि
त्तान्विप्रचित्तिर्वशान्सर्वविघ्नछेदनरक्तायाअपिरक्तवर्णा
डाकिनीप्रसिद्धायाएवदेतीशरीरस्थिमांधिक्योऽक्तदतीतिनाम
त्याहुः॥शताक्षीशाकंभरीदुर्गानामस्थानानितुकृष्णवर्णीतुभीम
योमध्यभागेसह्याद्रीपर्वतेप्रसिद्धानि॥भीमादेव्यवतारस्त
नाथापिजातः॥वैवस्वतएवमन्वंतरेपंचाशत्तमेचतुर्युगेभवि

ष्यतीति॥लक्ष्मीतंत्रादितिकेचित्॥वस्तुतस्तुरक्तदंतास्यःषड
व्यवताराःभारितएव॥मूलेपुनरपिभूयश्चाहपुनश्चाहयदाद
णाख्यःइत्यग्निःयदेरुत्तरकालस्यैवकीर्तनात्तस्मिन्वैवस्वतेमन्व
न्तरेश
ष्टचत्वारिंशत्तमेयुगइत्युपक्रम्यशताक्षयवतारस्यतत्रांतरेकथ
नात्॥तस्मिन्वैवस्वतइत्यर्थः॥चतुर्युगेपंचाशत्तममुनि
भिरर्थितेत्यपक्रम्यभीमादेवीकथनाच्चातत्रैवयुगषष्टितमेकश्चि
द्दरुणोनामदानवइत्यादिकथनाच्चापरंतुसांप्रतिकाश्चैतवाराह
कल्पस्यसप्तमेवैवस्वतेमन्वंतरेऽष्टाविंशेकलियुगेतत्रापिविंध्याचलेतत्र
स्थाभीमरथीकाकिन्योःनतारादेवीमेनेसांप्रतिकेमन्वंतरयुगभेदेनजातत्वाच्छाकंभर्यादीनांततकल्पदेवतात्वेनाच
नमघृतेनाग्नौजुहुयात्॥अथवाभ्रामरीतुभीमरथीकाकिन्योःसंगमेह
नुतुंगस्थक्षेत्रेचंडिकापरमेश्वरीतिनाम्नाप्रसिद्धा॥सैवास्माकंकुल

इवता॥४९॥इत्यसितोनदातदावतीर्यलांबातुकेकेकवीराजोगलादि
नान्मावतीयाअस्यश्लोकमंत्रस्यलक्षजपेनमहामारीकृतोयइवनिर
स॥५०॥एतत्पद्मपुराणेकृष्णदेवीतीर्थमाहात्म्येगणितास्तत्र
वाघनतेव्याः॥ऋषिर्देवीदेवादेवीतिचत्वारएवावाचमंत्रायथास्थानमे
वसंतिस्तोत्रंश्रीतुदेवयुचुरितिनास्तिइतिगुप्तवत्यामंत्रव्याख्याने
एकादशोध्यायः॥ ॥इतउत्तरोभागश्चरित्रत्रयंकथ्युत्तमचरि
त्रएवव्यवहितत्वादुत्तमंवेतिएवंप्रथमचरित्रस्ययोगनिद्रायादावि
ष्णुरित्यादेःपूर्वभागेपिज्ञेयाःमधुकटभेतिचरित्रत्रयेयलक्षणात
स्मान्मेतदितिअस्यपठनश्रवणविधिरूपत्वेपिमंत्रत्वंसतायकपि
जलानालभेत्यादिविधिनामिवनविरुध्यतेएवमेतत्सूक्तिराणांका
लफलोद्देशनकर्मविधिरूपाणामपित्वाश्रोतव्येतिचेतिचकारःपा
दपूरणएवानसमुच्चयार्थःपाठश्रवणयोर्हस्थःश्रवणफलार्थि

क्यमितिसुकश्चित्त्रीविधमुत्तमंदिव्यौपांतरिक्षभेदेनाध्यात्मि
काधिदैविकाधिभौतिकभेदेनवापुरुषार्थत्वेनविधायकत्वेनापिवि
धेतोबलिप्रदानइतितत्रजयान्जुहुयादितिवदंगांगित्वंवोद्रष्टव्य
मकृतुपकारात्वेनागतत्वदृढइतिजानंतितिज्ञात्वाकर्मणिकुर्वंतेतिव
त्वादिनाज्ञानस्यकर्मांगत्वेनतत्स्वरूपमज्ञात्वाकृतानांस्वल्पादिक
र्मणांयद्गुण्यंतदेतत्पठनश्रवणात्यंतरेणनिवर्त्ततइतिभावः॥अतीक्षि
ष्यामिगृह्णामिशरत्कालेशारदेनवरात्रेवार्षिकीवेवस्यसवत्सरस्य
रूपक्रियमाणांचवनवरात्रविधर्थःचकारादाषाढेपौषनवरात्रयोरपि
गृह्णंतियोरपिदेवीभागवतादौप्रसिद्धत्वात्प्रतिसंवत्सरंकुर्याच्छा
रदवार्षिकनथेतितत्रांतरेद्वयोरेवग्रहणमुपलक्षणमित्यपिकश्चेत्आषा
ढस्यप्रथमदिवसेमघानक्षत्रेसतनुमितिव्यवहारादिभिर्वार्षिकपद

चृस्यारंभेक्रियमाणपरनित्यमित्तिरुक्त्वचमेवाप्रतिवर्षक्रियमाणेपिन्याय्य
तुनातीवस्वरसा॥१३॥सर्वबाधेतिअत्यल्पक्षजपेनधनधान्यसमृद्धि
रारोग्यञ्च॥१२॥उसतयइतिद्वितीयायाजसादेशःनिमितिकत्वेनाप्ये
तद्विधत्तेशांतीतिश्रृणुयादपिपाठस्याप्युपलक्षणादुस्वप्नमितिदु
ष्टोसकलप्रदःस्वप्नोयस्यदर्शनस्यविषयस्तद्दृष्टंदर्शनंसकलप्रद
स्वप्नविषयकंभवतीतिनृसिंहस्यपठितृश्रोतृमनुष्यप
रत्वेनतद्विशेषणाशस्यकारणत्वाभिप्रायेणविशिष्टतृतीया॥१४॥
तितुभावेक्तःदुःस्वप्नादिपदयोर्बहुव्रीथद्योस्तद्विशेषणत्वान्नपुस
कता॥१५॥छादसोलिंगव्यत्ययइतितुकेचित्तुलक्षणयातंकलपरत्वान्न
पुसकेतिकतिपयानांसमर्थनंतुचित्यमेवागंगायदस्यतीरपरत्वेपि
नपुंसकदर्शनात्संघातभेदोसत्युध्यानामिथोवैमन्यस्यादुष्टतानां

६७

मितिवादीमूकमितरेकतिक्षितिपतिर्वैश्वानरःप्रीयतांक्रोधीशांतति
र्दुर्जनःसज्जनतिसिप्रानुगाःखंजतीत्यादिश्लोकप्रसिद्धफलप्रद
मित्यर्थःश्रीक्षणीयेःपंचामृतपयोदधिमहाभिषेकैःयुक्तामिनि
तिअत्रप्रथमचरणेनदेवीसूक्तनारायणीसूक्ताख्यस्तोत्रयोर्निर्देशः
द्वितीयचरणेब्रह्मणाचक्रेविष्णुश्चेतिद्वयानुसंहिताख्यतंत्रकरी
सूक्ताख्यस्यात्रऋषीणामपिदुष्टुवोक्तिरितिव्याचक्षतेब्रह्मर्षि
णासुमेधसाकृतंतथापिममतावतेइत्यादिकमित्यपिकश्चित्तृती
यचरणेविश्वेश्वरीजगद्धात्रीमितिसूक्तस्यनिर्देशःलक्ष्मीतंत्रेणत
न्नामनादित्वस्मरणात्कृताइत्यस्यदृष्टाइत्यर्थइत्याहुः
तंत्रकृतःषडंगानामिवसकलमंत्रकाणामपिप्रवाहानादितानविरुध्यत
इतरेदूरदृष्टत्याश्चनिःपश्यतामेवेतिषष्ठिचनादरप्रसूयतांप्रसूते

साऽनया चितेति छेदः। निष्कामाराधितेति तदर्थः। विज्ञानं विशिष्टमुक्त
ष्टज्ञानैकवल्यजनकं। विज्ञानशिल्पशास्त्रयोरित्यस्याश्वपेतुयाचि
त्येवच्छेदः। भवकाले वैभविकाले। अभावे विपत्काले अलक्ष्मीरिति छेद
स्तादृशकाले तन्निरासनोपायमहहेत्युक्तेत्यादिना॥ ॥इतिश्रीगुप्त
वतीसांमत्रव्याख्याने द्वादशोध्यायः॥ ॥अंबायाइतितुरीयायाइत्यथ
र्वदेवीसूक्तजपाङ्गिगास्त्रत्यक्षंप्राहचंडिकेतिवाक्यशेषश्चानदीपुलि
नांतेतीरभागेसुचराजाचदेवीसूक्तंबहुरुचघतिप्रसिद्धमेकतंत्रांत
रेषध्यायत्रयात्मकप्राचीषुप्रसिद्धकल्पमपरंमालामंत्रात्मकमपि
ध्यात्मकंक्वचित्प्रसिद्धमन्यत्लक्ष्मीतंत्रेव्यवहारदशनात्नमोदेव्या
इत्यादिकमन्यत्इतिचत्वारःपंचवापक्षाव्याख्यातृभेदेनोक्तायथासं
प्रदायव्यवस्थितोज्ञेयाः।आदौयत्ताहरोब्राह्मणंतरवर्णत्वेननिषेधा

भावादाह।ननिजगोत्रेतिकुलनंदनेतिवैश्यस्यसंबुध्यिः।ततोवत्रइति
।अस्यलक्ष्मीजपेननष्टराज्यप्राप्तिः।मेमतीतिममतोक्ताभ्यांप्रकर्षेण
ज्ञाननिरासइत्यर्थः।समस्तमथैकमेवसमस्तंसंपदांतन्मध्येबुधि
मद्वाचकस्यप्राज्ञापदस्यनिवेशःछांदसोनिरावाशंसमित्यत्रेवेतिकेचि
त्तत्रस्वदेशेआधिपत्यंप्रविष्यतीतिरक्षंदेव्येतिअस्यश्लोकस्यप्र
तिमंत्रमंतेयोजनेनचरित्रत्रयस्यापिपाठेनस्वाभीष्टवरप्राप्तिः।एता
दृशप्रयोगेषुस्वोत्तरमपिपुनःस्वस्यपाठोविधेयः।प्रथमपठितस्यमं
त्रत्वात्।द्वितीयवारपठितस्यपशुत्वात्।अतएवस्वाहांतादिमंत्रे
षुस्वाहांतरयोजनविधायकेषुपूर्वलिखितसुंदरीतंत्रवचनेषुमंत्रस्व
रूपत्वहेतोर्मंत्रपशुत्वरूपहेतुकीतन्नोपपद्यते।नह्यत्रानुयाजाइ
त्येतइतिवदर्थवादस्यापितस्यस्वार्थपरत्वात्॥एवंप्रतिमंत्रमितिपद

६५

स्वारस्येतपुनरुक्तमंत्रद्वयेपिपल्लवयोजनेनपुनःपाठःकार्यःसप्तस
विंशतिपुरतोयोजनस्यशास्त्रार्थत्वात्॥१८॥अत्रषडुवाचकित्तामंत्रा
यथास्थानंसंत्येवेतिशिवं॥ ॥इतिश्रीगुप्तवत्यांमंत्रव्याख्यानेत्रयो
दशोध्यायः॥ ॥एवंकात्यायनीतंत्रेप्रतिमंत्रंविशिष्यप्रयोगोविस्तरेण
वर्णितः॥ॐउग्रमरेश्वरेत्यनेनविभागःसंक्षिप्योक्तः॥ब्रह्मणात्रेक
वारेणश्लोकाःप्रोक्ताश्चतुर्दशासमाधिनाम्नाःकथिताःश्लोकाअ
ष्टौद्विवारतः॥राज्ञाप्रोक्तंचतुर्वारंश्लोकानांदशकंप्रिये॥सार्धैकत्रिंश
दुदितामार्कंडेयेनपंचधादेवैःसार्धाश्चतुर्विंशतिर्विस्तारकमेवधा॥
देव्याद्वादशकैःसार्धैकोनषष्टिःप्रकीर्तिताः॥सप्तविंशतिधर्षेणासा
र्धाष्टाभ्यांचतुःशतिः॥वारद्वयंतुदुर्वासेनश्लोकाप्रोक्तास्त्रयोदश॥एवंप
ञ्चदशानिस्युःश्लोकाअष्टौचसप्ततिः॥तेरवाहुपयःसप्तशतानिस्यु

महेश्वरिनमस्तस्यैतुषट्षष्टिःशेषार्धःश्लोकाहुतिरिति॥अत्र
श्लोकसंख्यायाउपसंहारोऽसप्तत्युत्तरयापंचशत्याकृतःतद्विव
रणरूपाक्तनेग्रंथोक्तसंख्यानामेकोकारेत्रशीतिउत्तरापंचाशती
संपद्यतइतिपरस्यविरोधःप्रतीयेतातस्मिन्हीर्घयासार्धैकत्रिं
शदुदितइत्यत्रमध्यमपदलोपसमासेनसप्तसार्धेत्युनारकत्रि
शतइत्यर्थपरेवर्णयंतिावस्तुतस्तुइतिदलापवंदेव्याइतिसर्वं
तिमश्लोकहयस्यपुनरुच्चारणविधानेनैकमश्लोकातापंचशत्यु
त्तराशीतिःसंपद्यतइतिअग्निप्रायेणविवरणग्रंथःअपुनरुक्तश्लो
कसंख्याविडपरउपसंहारग्रंथइत्यविरोधःअतएवाशीत्याद्वावि
शत्यपनेयःशेषस्तस्मिन्नर्थेःश्लोकैकश्चाहुतिरित्यर्थःपंचशत्युत्त
राष्टपंचाशत्संख्यशेषसप्तपंचाशदुवाचमंत्राणानमस्तस्याइतिषट्

षष्टिमंत्राणां यथायोगेन जातायामेकाशीत्युत्तरषट्शत्याआकांक्षित
याएकोनविंशतेस्तावतामेवश्लोकानामर्थहृयीकरणेनपूरणेनाम
तानिस्युरितियावत्तायामेलेखेषत्रकारभेदेनचतुःश्लोक्याविभ
गःसंक्षिप्यदर्शयतेःयथानिवर्णेनहुनेदोडोडशाहुतिभिस्तथा
चंडेयकोवेश्यएवैकोब्रह्मैकोभगवानपिमार्कंडेयास्तथापंचरा
त्रानोवेदसंमितोः षड्विंशतिस्तुऋषयोदेव्यएकादशस्मृताः
देवोद्वावयदूतौद्वावध्यायस्तत्रत्रयोदशश्लोकाःपंचशतानिस्युःस
तपंचाशदुत्तराःश्लोकार्थानिचतुश्चत्वारिंशत्संख्यानिनिर्दिशेत
सवंतितुनवार्णेनद्वाडशाहुतयःपुनरितिअत्रचंडेयकोदेव्यएकाद
शीतिविभज्यनिर्देशोपिदेवीत्वेनैक्यादद्वादशापिदेव्युक्तएवंसप्तश
केचितुविभज्यौक्तिबलात्सवारंभेऽनमश्चंडिकायेइत्यस्यमंत्र

तरत्वमिछंतीतत्पक्षेमकारादिनुकारांतइतिवचनेनिरुध्यतेाकान
सोदेव्युवाचमंत्रोनिरसनीयइत्यनिर्धारणंचस्यात्अथसापिपक्षोनिरुध्य
शतश्लोक्यासंगृहीतःसार्धत्रिशतश्लोकोयामलेतुत्रिधामंत्रःपु
नरुक्तश्चेत्यतोवाओत्रेयुत्रयन्यूनमर्थपुत्रस्तवोधिकाःविंशतिश्लो
कसंख्यायामध्यायाअपिमंत्रकाःओंचतुर्थानवर्णस्योक्तयःषोडशषोड
शोत्थकोधिकःश्लोकपिंडेशेषःसर्वोपिपूर्ववत्तातथाहिअथमोवैश्यश्चर
मर्षिश्चादिसोमेतीस्वस्तवयुर्येनत्यश्लोकात्मकोमनुःआवांजहीत्यथ
तःप्राकूपंचमेनास्तिदेवीकोदशजपस्तुश्रुतिमनुरर्थोधिकोतिमः
त्रयभावासादेवीतासुग्रहीतिपृथयोःद्वेद्वेअर्धपृथक्त्वावितिभिन्नदस्त्रयो
दशातेनत्रयाणांभगवान्वैश्यश्चैकःक्षत्रियस्तुराजाद्विद्विदूतोदेवामार्कंडेयोवि
क्रोशरार्कसितोषड्विंशतिश्चत्रिषयस्त्रयोदशोध्यायेवाक्यानिश्लोकास्तुस

सप्तपञ्चाशदधिकशतपञ्चकप्रमिताः। अर्थानि चतुश्चत्वारिंशत्साष्ट ष
ष्टिषट्शतकाशीतेऽशनवार्णमंत्रैः पुटितेचेद्यामलोक्तसप्तशतीमं
कात्यायनीतंत्रेविभागस्यसामस्येनोक्तरितरतंत्रयोरपूर्णतयोक्तेर्दशसोय
योरिवसाजात्याप्रकृतिविकृतिभावः। प्रकृतेनुपञ्चविधा मंत्रसंख्यात्रिधापि
हसंख्याचेतिपूर्वप्रदर्शितादानीविकारशमंत्रप्रदर्शयितापंचमाध्या
यस्थैर्यादेवीत्यादिभिद्वाविंशतिश्लोकैः षट्षष्टिमंत्रानिष्पादिनास्त्या
मलपक्षिनसंतिविप्रजनाभावाद्द्वाविंशतिश्लोकमंत्राएवाइतिदेवीतय
देवीतिश्लोकद्वयसंकेतेपठनीयनष्टिः। उवाचमंत्रेषुप्रथमाध्यायेवैश्य
षिद्वयंपंचमेस्तोत्रारंभेदेवाउचुरित्येकमितिमंत्रत्रयंनास्तीतिसंहत्यैक
प्रकृतितएकसप्ततिमंत्रान्यूनाः। तत्पत्यर्थयादेवीतिद्वाविंशत्याविंशति
श्लोकाः प्राकृतश्लोकमंत्रेषुवर्धिताः। अवशिष्टद्वयस्यप्रत्याम्नायरूपेमव

प्रश्नावातामुपेक्षेतिप्राकृतश्लोकमंत्रेद्वयंगृहीत्वाचत्वारोमंत्राः
कृताः। प्रीतोस्वस्तवयुष्मेनस्वाध्यस्वमृत्युरित्यर्धप्रथमाध्यायेजघन्यश्च
न्यः शांताः शांतादिज्ञानित्वनाइत्यर्धदशमाध्यायांतेप्रकृतावविद्यु
मानमवनिक्षिप्तमितिषड्विधार्थः प्राकृतार्धमंत्रसंख्याविवर्धिताएवष
ड्विंशतिः। अध्यायवाक्यानांत्रयोदशीध्यायानामंत्रत्वप्रकृतावविद्यमान
स्वाकृतावेकसप्ततेश्चत्वारिंशत्। अवशिष्टद्वात्रिंशत्संख्यापूर्त्यर्थंनवा
र्णमंत्रएवपुनःपुनरावृत्त्याशरणीकृताः। तेप्राकृतार्धद्वयस्यैकश्लो
कःप्राकृतश्लोकपिंडसंख्यायामभिधयः। अवशिष्टार्धविशेषनिर्धा
रणादिकंप्रकृतिवेदेवेत्यर्थः। साष्टषष्टिषट्शतकमित्येतावन्मात्रमका
रादिनुकारांतमन्वंतगतिमन्यत्ब्रह्मिष्ठादानमितिप्रकृतिगोणोय
विकृतौविभागइतिध्वननायपार्थक्येनैतावन्मात्रंसमुदायीकृत्यप्रदर्शि

नेनाकिंचनमोदेत्याइतिश्लोकेपंचमकेकस्यापित्रयस्यार्घकरणंसंभव
नारायणीस्कंतौसर्वतःपाणिपादांतइतिश्लोकस्यतैत्तिःपठ्यमाणस्यनि
विशसंभवान्न्यायविरोधाभावेनानध्यवसायोदोषः।निश्चयकस्पष्ठ
तंत्रवचनदर्शनात्।सत्रदायपारंपर्यस्याछिन्नकल्पत्वाच्च।अतःप्र
कृतएवमंत्रविभागोनिष्कर्षप्रकृतियुक्तेति॥ ॥इतिश्रीगुप्तवत्सं
यामलतंत्रोक्तमंत्रविभागनिष्कर्षः॥ ॥ ॥अथतंत्रांतरस्थाश्च
तुःश्लोकीसाचज्ञानार्णवस्थेतिकेचित्।तत्रानुपलंभादप्रमाणमि
त्यन्यासूर्यादिदेवताप्रदेनज्ञानार्णवनामकेतंत्रेस्थापिहित्रेवेनादृश्य
नात्।कुतमज्ञानार्णवस्थंयमितिविचार्यं।अत्रश्लोकप्रमाणकेउ
क्तास्तुमागणाः।दूतेवैश्यपुनर्द्वेद्वेराजोवेतिशाखिनः॥शूद्रेदेवाःपंच
त्रिंशत्स्त्रियांदेव्युवाचेतिभास्कराः॥श्लोकाश्चतुरशीतिस्तथापंचशतं

DR BHAU DAJI

न्यत्रापिअर्थानिसप्तचत्वारिंशच्चाध्यायास्तत्रयोदशादानिपूर्वपरयोस्त
थाषोडशषोडशतानिश्वेताननादीनिसप्तत्यतानीतिषोडशाहते
निखिलामंत्रास्युःसप्तशत्यभिधानकाःइतिशाखिनोवेदाश्चत्वारस
प्तचत्वारिंशेनैवैवेत्यर्थः।अयमपिपक्षःशतश्लोक्यानिष्कृष्यपंचदशभि
श्लोकैःसंगृह्योक्तः।अथतंत्रांतरेनेष्टेपुनरुक्तिपरिहारेणैकोनत्रिं
शदूनानिमंत्रार्थबोधकानि॥पंचाधिकाःसप्तचत्वारिंशच्छ्लोकामनुष्य
प्रियाअष्टतयोवैकृतिकरेयाहस्यपठंतिदिशः।श्वेताननादिसप्तत्यंत
षोडशकंपठेत्।साधंदशश्लोकंविंडेध्यायमंत्रादिपूर्ववत्।प्रकृति
तोषट्षष्ठिरूनत्रिरावृत्तिमिलित्वासप्तनवतिर्मंत्रान्यूनाःसप्तयुक्तावि
शतिःसार्धचतुर्दशचतुर्थश्लोकालब्धाः।सार्धदशश्लोकाअष्टाकृतानि
क्षिप्तासाइतिसप्तचत्वारिंशत्श्लोकमंत्राःपंचशत्युत्तरसप्तत्रिंशद्भूयोयो

कृतश्लोकमंत्रसंख्यायावधिताः। तेचषोडशानालाद्वेगुण्यताध्यायमंत्रत्र
योदशकेनोक्तमंत्रपंचकेनवधितेनमिलिताः सप्तनवतिः संपद्यतेनवाथ
प्रयुक्तेसार्धश्लोकचतुष्टयस्यचयोगेनश्लोकपिंडसंख्यापंचशतानिसाधा
द्वाशीतिश्चभवतीतिप्राकृतिपिंडसंख्यातःसार्धदशकमभिहृत्यभवतीत्य
र्थः। एतदेवाध्यायभेदेनव्यवस्थापयतुमाह। तत्राहि। प्रथमेसोचिंतयदि
तीत्यर्थमंत्रकः। अन्येषुसप्तसप्तिश्लोकमंत्राएवनवार्थकः। प्रीतोस्वइतियेत्र
नश्लोकआवंजह्वीत्यपिद्वितीयेसप्तमश्लोकात्परतोवागृषंसूनाचतुर्थे
प्रथमश्लोकात्परतोदेववागपियंतात्रिदशास्त्वस्यांतरार्धेदद्मन्यहं
ततःकर्तव्यमित्यर्धंहृदयेसद्यथास्थितं। पंचमधृतिपुष्टिभ्यांद्वौश्लोक
वधिकौमनूपक्षमाणत्वयाचोद्याइत्यर्धमनुरेष्टेमातत्स्वाद्वितीयावक्त्री
क्तश्लोकाःसर्वतःपरेअध्यायदशमेश्लोकत्रयोत्तरमृषयश्चःतत्रापि

७३

सत्यर्धमिवजज्वल्यश्चार्धमंत्रनाएकादशेतुप्रथमश्लोकांतेदेववाभवे
त्तृद्वाविंशत्सर्वतःपाणिपादेतिश्लोकौथिकः। १०। शाकमरीतिद्वित्र्य
तिमित्यर्थात्सैवमंत्रकः। द्वादशेद्वावर्धमंत्रौव्यवधानेनसंस्थितौसर्वमेत
कादित्येकोनिशुंभेचमहापरः। एतत्कथितमृषेर्यमंत्रास्त्रयोदशोद्व
यत्रयोदशाध्यायाप्यर्धमंत्रानेवहिश्लोकपदंयथासंप्रदायमनिर्ण्य
निक्षिपेत्। अथाचतुर्थोध्यायेप्रियतामित्यर्धस्यांतरदद्मन्यहमिति
प्रीयास्तवैरभिपूजिताकर्तव्यमपरंयद्दुष्करंतन्निवेद्यतामित्येकः
पंचमेलक्ष्मीरूपेणतस्यांतरार्धंतिरूपेणतिष्ठरूपेणत्यस्यांतरपुष्टिरू
पेणेतिचद्वौश्लोकावेकादशेसर्वतःपाणिपादांतेसर्वतोक्षिशिरोमुख
सर्वतःश्रवणघ्राणनारायणीनमोस्तुतेसकलइतिचत्वारःश्लोकाबहुस
दाक्षिप्यावाप्रीतोस्वइत्यर्धंजज्वल्यश्चेत्यर्धंचेतिहृदयमपियद्यपि

बहुसंवादेवतथापितयोराद्येमवनिक्षिप्येनद्वितीयानेवैवार्थानीतिवि
धिविरोधापत्तेःतथाहिप्रकृतावष्टमदशमैकादशत्रयोदशाध्यायगतश्लो
कसंख्यानोमवसार्थत्वोक्तार्थधान्यनपनोद्यानितथाप्रथमेसोचित
यदित्येकवाऽमावाजहीत्यन्यदितिद्वेचतुर्थेक्रियताइत्येसदितिद्वे
द्वादशेसवमेमेतन्निगुम्भेचेतिद्वेइत्येवषडर्थान्यर्थांतरेणसपकाशाध
इत्यवहितश्लोकमन्त्रोक्तयुवेननेलेनेबहूनांमन्त्राणांवाक्यलक्षणभगा
पत्तेःकतिपयश्लोकगम्भुवाचमन्त्रप्रक्षेपापत्तश्चानवपनोद्यान्येवेतिव
द्यानामावश्यकापतिःएतद्योतनायेवव्यवधानेनसंस्थितविरेयकत्रो
क्तमपिविशेषणयोग्यतयासर्वार्थान्यपिअतःप्रीतोत्वइत्यस्यावाजाद्वी
त्यतत्समीपपाठेनतयोरवांतरवाक्यत्वेपयामहावाक्यत्वेकमंत्रत्वसंभव
तथास्वीकारेणनार्थवत्त्वमुपपद्यइतराण्यर्थानितुप्रथमाध्यायेद्वावि

शतिस्त्रयोदशेषडित्यष्टाविंशतिरवशिष्यंतेतानिपरस्परान्वयेनेन
चतुर्दशयुग्मत्वेपाण्यवसपयतइतिश्लोकमन्त्रोक्तइतिस्थितिःअत
एवशयनजप्यश्चार्थमन्त्रेनेत्युक्तावचावशिष्टाःषट्श्लोकास्तत्र
दृश्यमानाबहुशोस्मिःपूर्वलिखितेऽपिविसंवादभूयस्त्वान्निर्णयत
यासंप्रदायलभ्योत्तरमेवविश्वसनीयाइत्याशयेनश्लोकाषट्कथासंप्र
दायमविमृश्योक्तंयतेनास्मिन्पक्षेपनध्यवसायानपायेनप्रतिपक्षएव
निष्कृष्यप्रवृत्तियुक्तकिंचाकर्तव्यमपरंत्वित्यर्थस्याक्वचिद्दृश्यपाठाभाव
दर्शनाद्विरतामित्यर्थस्यदद्यामित्यर्थांतरयोजनेनश्लोकत्वाताव
तोपयुनक्तेकापत्तेरनवधवसायएवेतिभ्रमितांअतएवाचार्यैःपुन
रप्रार्थनारूपस्वेष्टदेवोक्तिरुद्दयमवस्त्रिःस्तुतीयदेवप्रथमाध्यायेचरम
ऋषिप्रथमेवेश्यचपरिस्पंद्यद्वितीयाष्टमदशमाध्यायेषधिकेतेनतत्रो

तरोक्तऋषिवाक्यमंत्रत्रयं स्वीकर्तुन्यायमपिप्रत्यक्षवचनविरोधात्तत्रद्व
यसांकर्येणकल्पितपक्षांतरस्यसमञ्जसस्याप्यविध्वंसनीयत्वाच्चेत्यलव्य
सवेसपिथ्वनिसंवचनेनन्यायानाभासीकरणाद्वितीयपक्ष्यल्पसवादे
नैवषडपिष्ठोकानिर्धार्यास्तदाप्रथमेध्यायेबुधिरूपेणतिमंत्रात्मरतोद्वाद
शोस्कृतिमेधापदघटितोयोजोपवसेमध्यायेचमहासिंहसिंहितिष्ठो
कांतरमेकश्लोकश्छिन्नेशिरसिदैत्येइश्वकेनादस्फोरवातेननोदनमह
तात्रासितुभुवनत्रयमितिअष्टमाध्यायोयाद्युनभ्यायायाक्रोरक्तबी
जोमहासुरइत्यस्यनरभागिनेयोमहावीर्यस्तयोःस्तुतिमेधाःएको
ध्यवसाकेतोध्यष्टमहाबलश्चपराक्रमइतिपंचश्लोकाःएकादशाध्याय
नारायणीस्तुतेद्वौश्लोकौसर्वस्वरूपइत्यादिद्वौश्लोकौतथाकालरात्रि
स्वरूपेणत्रैलोक्यमथनोद्योगोमहाकालमहामोयनारायणीनमोस्तुते

महालक्ष्मीशिवेशांतेसर्वसिद्धेपराजितेमहारात्रिमहावीर्यनाचराय
णिनमोस्तुतइतिएतान्पंचश्लोकानवशात्यमुपयुक्तमपिकश्चिद्देशे
कश्चिदादृतत्वाद्वासंख्यापूरणायगृहणीयादित्याहद्वाभ्यामथवापंचमे
स्तुतिमेधबुधिःपरोमनुसप्तमेप्यथमुंडोग्रश्छिन्नेशिरसिदइति
रक्तबिंदुर्यदेतिग्राग्भागिनेयोमहाष्टमीकालरात्रिमहालक्ष्म्योविंश
तिरेकादशापरोग्रथसमुदितसंख्यामहाविद्यिभगवतोदूतविशोदेवमू
कुंडोशशिद्विशराःनृपदेशृंपयोध्यर्कत्रिंशत्संख्यास्त्रयोदशाध्या
यः॥१४॥श्लोकास्युःपंचशतानिचतुरशीतिर्नवाधिनानानामडशभिः
संपुटितामंत्रोत्तरैःसप्तशतीअथसंग्रहएवावशिष्टाःषट्श्लोकाः॥ज्ञा
नंतुतिस्तुप्रथमाग्र्याद्यंप्रतीच्यसूरिनताद्यक्षिणेदंश्यैरन्येअदत
दृश्यैविलुप्तंदेदृश्याएवंवाक्यमंत्राख्याह्यनुपक्तिभिःसंख्याभिन

पुनर्मन्त्रान्तरगतपदसाकांक्षोविनावचनाइतिमत्वेषपरिश्रमइहरचितो
मन्त्रलक्षणानुसृतः।तत्रेदंविज्ञायज्ञाअज्ञाकलितविभागमुद्भावयतुइति
मन्त्रपरिच्छेदोभास्करेसंख्यावदालनेवकृताःदेव्युक्तिपरिच्छेदोभास्करे
संख्यावदालनेवयतः।चोडीस्तवविभागोशेबालोयुक्तिठितोयदिःस्याद
तेननिबंधेनशतश्लोकेनपंडितः।१००।इतिश्रीथरगंभीरराघवसोमस
नुःकृतःभास्करमिश्राच्छतश्लोकीकाशीवहेचोन्निचित।१०१।ओह
तदस्यइत्यनयोरीषदपरिसमाप्तोप्रत्ययः।किंचिदूनोविशेषलोपइस्व
ल्पादंतरयोरित्यर्थः।अज्ञानकलितांऽकमंत्रस्वरूपानभिज्ञकृतका
रिकांकृत्वादेव्युक्तिपदेनदेवीकल्पोक्तिरेवचंडीस्तवोदेवीकल्पोक्तिप्र
तिपादकोदेव्युवाचेतिमंत्रश्चशिष्टोऽनयोरपिमंत्रत्वादेकत्रपरिच्छेद
पदेनविवृजनपराशतश्लोकीजन्यमंत्रसंख्यापरिच्छेदः।भास्क

रस्यादेरेकत्रतन्नामकविद्वद्वाक्यांऽन्यत्रद्वादशसंख्याकपदेःएवकार
स्यैकशब्दकृतोविभागस्यासारत्वमन्यत्रदेव्युवाचेतिभास्करइतिनगत
रोक्तइतिवचनार्थेसर्वेषामेककंठ्येनविसंवादराहित्यंचध्वन्यावहत्वंच
तिविशेषणेनकाव्यप्रबुद्धिसिद्ध्यवदायतयाहिबुद्धिस्थितेयंनप्रवर्त
तीत्यर्थेनितांऽकोत्रोक्तिरूपेकल्पेपिनवशतीविभागोवामकेश्वरतंत्रना
लोकेश्चिच्छिवैतःप्रदर्शनाशतानिपंचषष्टिश्चश्लोकानामत्रवीन्मुनिः
दिवीप्रनष्टेवृदेवाश्चत्वाधिकशतेनचाःमाकंडेयोष्टसप्तत्याब्रह्मणोक्तो
स्वतद्दशाद्विसप्तत्यासूर्यदेवीराजाद्वादशभिस्तथाऽचतुश्चऽमुंडोच
साथैःशतोऽष्टाभिस्तथाद्वैतःप्रोचेजगद्धात्रीत्रयोदशभिरादरात्।शुंभ
वधोऽष्टाभिःसाधंसिद्धिभिर्वैश्योसुरास्त्रीभिःशाक्र्याख्यातुर्जेभिनिहीभ्यां
द्वितिःप्रोचेसतानन्यतिथैकेकनचराजेंद्रभगवान्धर्मेकटभोश्लोके

नैकेनचव्यासःप्रोक्तवृत्तेमिषेवनइति॥ ॥इतिश्रीगुप्तवत्यांतंत्रान्तरो
क्तमंत्रविभागनिकर्षः॥ ॥अथरहस्येकमेयमंत्रतिराज्ञःप्रश्नः॥भग
न्नितिउपास्यदेवतायमुख्यरूपमुपासनेतिकर्त्तव्यताचवदेत्यर्थः॥भक्तो
सीतिदेव्यगुरोश्चेत्यर्थः॥ ॥यथापूर्ववर्णितथमरूपेअत्रैवचंडिकाय
देवाव्यमुपास्यस्वरूपंतत्रास्याश्चव्यष्टिरूपाणित्रीणिमहाकालीमह
लक्ष्मीमहासरस्वतीतितेनसमष्टिरूपेणचंडिकातुरीयाऽथामरूपा
निर्गुणानितुपंचमीतिततस्थितिः॥ओंकलव्यष्टित्रयकथनेनैकरूपि
णोयाःसमष्टेस्तुरीयायाःकथितप्रयत्नातामनिर्देश्यैवव्यष्टिषन्यत
मामेवतुयासमानयोगक्षेमतयातत्समत्वेननिर्गुणेतिनिराकारेत्यलक्ष्येत
वृतास्त्रयीतगतितिचनिर्दिशन्सुप्यसत्स्वरूपासगुप्ततुयामूपहत्यत्र
मन्यतमनएवतेरनिःसृतेइत्यादिरीत्यासृष्टिंकथयितुमारभतेसर्वस्या

७७

•ओंत्यादिनात्रिगुणासात्त्विकीराजसतामसमूर्तित्रयसमष्टिरेवसर्वप्र
पंचादिकारणंकिंचितुमहालक्ष्मीरितिनव्यष्टित्रयात्यन्तमाऽपितुतुरी
यायाश्चंडिकायाएनामांतरंसदाशिवाकमांडाशक्तिरित्याहुर्याशिवो म
हालक्ष्मीरितिख्यातासर्वदेवगुणान्वितेतिशिवपुराणादित्याहुः॥एतत्प
क्षेव्यक्षयत्गतंमहालक्ष्म्याःपार्थक्येनहरौहरिष्टतयानामदर्शकेन
चेतरयोरिवाकथनाभावातदर्थमध्याहारादिकंशक्तुल्यंवालक्ष्म्यासगु
णाअलक्ष्यानिर्गुणायस्याग्रहणंनोपलक्ष्यतेतत्समादुच्यतेलक्ष्येतिदेव्य
वशीष्कृतेः॥स्वाविषयकज्ञानस्वरूपेतितदर्थः॥वृत्तिज्ञानानिरासायस्या
विषयोकृतोतेषांघटमहंजानामीत्येवाकारोत्रह्मणश्चरूपतिव्याप्य
व्येवंफलव्याप्यत्वानंगीकारादितिभावः॥लक्ष्माक्ष्म्यानिर्दिशतिमातु
लिंगमितिबीजपूराख्यफलमित्यर्थः॥खेटंचर्मवबिभ्रतीतिकैरितिशेषः
॥नागादित्रयमूर्ध्वेनिबिभ्रतीअत्रलिंगपुच्छरूढस्यायोनिस्त्रीचिह्नवि

ष्णोः। विष्णुर्योनिः कल्पयतीतिश्रुतेः। परिशेषान्नागो ब्रह्मणश्चेत्स्यात्
तेनास्य ब्रह्मविष्णुरुद्रात्मकत्वं स्त्रीपुंसात्मकत्वं च प्रदर्शितं भवति। वस्तु
तस्तु। बीजापूरं गदां चक्रं सिंधुपात्रं च पाणिभिः। वेण्यातुनागलिंगं च योनिं
चापि बिभ्रतीति सिद्धियामलतंत्रस्यास्य नागशिरस्कमधोयोनिकशिवलिं
गरूपनामस्मरणं वेण्यां धत इत्युक्तं। अलक्ष्म्यामाहशून्यमिति प्रलयकाले
स्थूलरूपाभावेन संस्कारात्मनोवस्थितं जगत्तेन तेजसाचिन्मात्ररूपे
णयोन्यात्मनेतीत्यर्थः। महालक्ष्मीरेव महाकल्पान्तकरेवनपरिणमतेत्याह
शून्यमिति। शिरः। दंडाकारोन्नतग्रीवाभागस्वङ्गनामकोकबंधाशि
रोहीनदेहः। उरसितिशेषः। उरसिकबंधमालाशिरसिशिरोमालांचदध
तीत्यर्थः। वस्तुतोऽभिन्नाणकीत्यत्राकारप्रश्लेषेणाहीनायानिशिरसीतिव
क्ष्यमाणशिरसंचेतिवासमासः। मूर्ध्निसर्पसहस्राणस्तेजोवैसुदर्शनदेतियाम
लदर्शनात्। तांप्रोवाचेतितुप्रथमाद्वितीययोर्व्यत्यासेनतामसीवाक्यमेतद्वि

DR BHAU DAJI

तिकेचित्। सतुरथाप्रयासः। तदुत्तरार्धस्यनामकर्मचेमानदेहिसुभ्यं
नमोनमइत्यस्यबहुपुस्तकेषुजदर्शनेनप्रत्युतासंचजसतांचाए
तेनविभक्तिव्यत्यासेनैकेघातेचित्याठोपिनादेयः। सात्त्विकीप्रश्नमं
तरेणैवतस्यनामप्रदानस्योत्तरत्रकथनाच्च। महामायादिनामदशकस्या
प्यर्थकत्वमाहाइमानीतिउक्तंचकालिकापुराणे। गंभीरज्ञानसंपन्नं
शिरंतंसूरिमारुतैः। उत्पन्नज्ञानरहितंकुरुतेयानिरंतरा। पूर्वंतिपूर्वसं
स्कारसंघातिननियोज्यंचाजहरादीतमोमोहमत्वज्ञानसंशयाक्रो
धोपरोधलोभेषुक्षिप्त्वाक्षिप्त्वापुनःपुनः। पश्चात्कालेनसंयोज्यंचिंतायु
क्तंमहानिशा। आमोदयुक्तव्यसनासक्तंजंतुकरोतियाः। महामायेतिस
प्रोक्तोतेनसाजगदीश्वरीति। एवंदेवीपुराणेनामनिर्वचनाध्यायेन्यत्रचे
तरनामनिर्वचनानिइष्ठव्यानिइहेशार्थज्ञानपुरःसरंनामकीर्तनंफ

लायविधेतोऽग्निरितिमहासरस्वतीत्वेनाग्निसेवपरिणतेत्याहातानि
तीतिइमानितवेतिश्लोकउक्तनामदशकेपियोज्यःमिथुनेपुत्रःपुत्री
चेतिभ्रातृभगिनीयुगलेऽत्रस्वयमितिपदस्वकीयमेवश्रीनामकंव्य
ख्यंतर्गतरूपांतरधृत्वेत्यर्थकमितिकेचिद्व्याचक्षतेतामहालक्ष्मीरि
तिव्यस्याएवनोमेतिवदतामस्माकंतुनायंकूशःत्रयीविद्याशास्त्रभ
वेत्येकैकाग्निभेनवनामद्वयगुणाएवमिथुनत्रयंस्यांतेषांविवा
हायकन्यादातृदंपत्योपेक्षणात्तासांपुरुषांतराभावात्स्वयमेवद्विविधरू
पांयृतवस्यइत्याहाएवमितिपुरुषतोमहालक्ष्मीस्त्रीत्वेमहाकाली
रूपत्वेमहासरस्वतीविष्णुत्वेऽपदइत्यर्थःआसांद्वियुवतित्वेत्रैवपु
रुषत्वेनतुव्यक्तिभेदेनोभयंनाप्यघनोरीश्वरवदवच्छेदभेदेनाप्य
इतिकिंतुशरासछजलातपन्यायेनोभयमपिव्याप्यवृत्तीतिभावः॥त

७९

दिदंरूपंचर्मचक्षुषामदृश्यमित्याहाचक्षुष्मतइतिज्ञानस्यैवचक्षुर्
णपौष्कल्येनमुख्यचक्षुष्ट्वंचर्मणस्येतिभावःअतद्विदइतिछदः॥
अवशिष्टासृष्टिमाहास्वरएतित्रयीविद्यासहसंगस्येत्यर्थःतदुक्तो
ङाप्रधानादिमूलप्रकृतिमहदहंकारादिक्रमेणसांख्यतंत्रोक्ततत्त्वस
मूहोमहालक्ष्मीरितिनिराकारेसाकाररूपद्वयमस्याएवनान्ययोः॥ते
नव्यष्टित्रयांतर्गतमहालक्ष्मास्तमसःसत्त्वोपसर्जनकरजोगुणप्रा
धान्यातुरीयायागुणत्रयेसाम्यरूपत्वेनवारजस्तमोशकलितशुद्धस
त्त्वरूपत्वेनवापुराणांतरसिद्धत्वेपिप्रकृतेःरजःप्राधान्येनतद्विरो
धिगुणद्वयवृत्तयासगुणनिर्गुणरूपद्वयवृत्तयाचमहालक्ष्मीरूपास्ये
तिनिर्गवः॥अतएवव्यष्टिप्रायेमहालक्ष्मीनामदशकस्यकीर्तनाभा
वप्रयुक्तांशंकांपरिहर्तुमाहाएवेतिअतस्याएवान्येभ्योनामदातृत्व

ननवस्थापसादत्येदन्तरभावएवकारार्थः। नामांतरैः। अन्योन्य
स्यो नामभिरेवाऽस्याएवतुरीयत्वेनस्वतंत्रनामानपेक्षणादितिभावः
।तस्मात्सार्थक्येनतुरीयामपन्हत्यव्यष्टित्रयमध्येमहालक्ष्मिरेवोत्तमेत्
तदुपासकाभिमानेइतिग्रंथस्यस्वारसिकाशयः।अतएवसप्तसत्य
चत्वारिस्तोत्राणितेषुदेवीसूक्तंमहाकाल्यादित्रितयाभेदेनतुरीया
स्तवनंइतराणित्रीणिक्रमेणगुणमूर्तित्रयपराणीतिविवेकः।परंतु
तुर्यंवोपास्याव्यष्टयःस्तोत्राण्यवमार्ष्टीतिवर्णयंतोमुग्धबुद्धेशेनल
क्ष्यंतोमहाकालीमहालक्ष्मीमहासरस्वत्यःप्रथमचरित्रादित्रयस्य
क्रमेणदेवताःतुर्यंतुनवार्णस्यदेवतेतिव्यवस्थापयंतिएतन्मतेसप्त
शत्याव्यष्टयएवोपास्याःनतुतुर्यंतिपर्यवस्यंतीतिचेन्नोपचरात्रलक्ष्मी ६०
तंत्रेपरदेवतायाइडस्यचसंवादेमहालक्ष्मिवादौपश्चान्महाकाल्या

दिश्रवणंताइतिक्रमेणदशावतारनरनारायणहंसदत्तयज्ञेषुकथइत्यासर्वंतिपाविद्वर्णित
एतासांपरमाप्रोक्ताकूटस्थासामहायशाःमहालक्ष्मीमहाभागाप्रकृतिःपरमे
श्वरीअनुव्याख्यातरहस्यंब्रह्मादेवैःसकलैःसुरैः। नमोदिव्यादिकंसूक्तंसर्वका
मफलप्रदंइमांदेवीस्तवंनित्यस्तोत्रेणानेनमामिहा कुशलातीत्यसकल
मैश्वर्यमहदश्नुतेअनुव्यासावतारायामहालक्ष्म्यामसानेचाऽज्ञानिचरि
तैःसार्धैस्तोत्रेवेनवार्णादिभिःकथितानिपराशक्तेवसिष्ठानमहालक्ष्म्या
श्चरितंतेरराऽसुरक्षयायमहालक्ष्म्यैनमोनमःसमाधयेचवैश्यायप्रणतायावसीदताइ
त्यादिकंतद्विरोधात्तामहालक्ष्म्याव्यक्तंगतंगतायाएवकूटस्थासाभेदे
देवीसूक्तस्यैवैकपरतोव्यष्टिद्वारात्रिचरित्रत्रयस्यस्वपरेत्यर्थान्तुर्यंवैयवस
ष्टीकरणात्तत्तस्मात्सप्तशतीसर्वापिमहालक्ष्म्याभेदेवेणतुर्यापरैवाअतएव
विकेनवामध्यमेनेतिमध्यमचरित्रमात्रस्यचरित्रत्रयसमाहारविकल्पःसंग
च्छतइतिदिक्॥ ॥इतिश्रीगुप्तवत्योत्प्रभानिकरहस्यव्याख्या॥ ॥त्रिगुणेति

तत्त्वः मः सत्त्वप्रधानोपसर्जनीकृतरजोगुणप्राधान्येत्यर्थः ।श्रीर्वेति । पुंयोगाभावाभ्यां
प्रधानानुगमोमहाकाल्यारूपांतरमहायोगनिद्रेति । प्रतिवक्त्रनेत्रत्रयमभिप्रेत्याह
। त्रिंशद्दिति । दक्षिणाधःकरमारभ्यसभावामाधःकरपर्यंतक्रमेणायुधान्याह ।
खड्गेति । शीर्षखट्वांगीमहामंचलक्ष्म्यारूपांतरमाह । सर्वदेवेति । सहस्रभुजेति
बहुक्तेरनंतभुजापीत्यर्थः । महासरस्वत्यारूपांतरमाह । गौरीदेहादिति । प्रथम
प्रश्नस्यसमाधानमुपसंहरन्नेवद्वितीयप्रश्नस्योत्तरप्रतिजानीतेऽत्युक्तं
नीतिमहालक्ष्म्याःपूर्वरहस्योक्तस्वरूपोपपत्तिमाह । अष्टादशेति । दक्षि
णविभागोदेव्यनुसारेणअस्याइतिशेषोक्तः । दशाननाष्टभुजापादाभ्या
मेवैकस्यारूपद्वयसत्वेपिप्रधानदेवतायाद्वितीयरूपेणपूजायामन्ययोरपिद्वि
तीयरूपेणैवांगत्वात् । प्रथमरूपेणपूजायांतुप्रथमरूपेणेवेति । लक्ष्मीमहूती
त्यत्रद्वितीयविभक्त्याभावाः । इतिशब्देनकर्मत्वस्याभिधानात् । इतस्याःस्वतंत्र्ये
णपूजायांसमाधारणेतिकर्तव्यतायाअभावेनत्रितीयसाधारणीमेवतामेवह

साधर्म्येणअष्टादशेतिदक्षिणोत्तरयोरित्युत्तरान्वयिदेवतात्रयस्यद्वितीयस्वरे
णस्वतंत्रपूजात्रयेपिदक्षिणेकालउत्तरेमृत्युश्चेतिदेवतेःपूजनीयेत्यर्थः । अस्यभु
जायाः स्वतंत्रपू जायामन्यद्व्यंगमाह । यदाम्वेति । नवशक्तयःकेचोक्ताः
शैवपुराणेत्यादयःपीठशक्तयोवा । रुद्रेतिदक्षिणोत्तरयोरित्यर्थः । अथ
करणमंत्रानाह । नमइतिनमोदेव्याइत्येकनवार्णशीर्षस्थमंत्रेणराज्ञयेइत्या
दिस्तोत्रमंत्रैःसर्वैरपिवा । अवतारत्रयेतिमहाकालीत्वंस्वाहात्वंस्वधेतिस्तोत्रमं
त्रेमहालक्ष्मीदेव्यायायातनमितिस्तोत्रमंत्रेमहासरस्वतीदेविप्रपन्नार्तिहरेरि
तिस्तोत्रमंत्रैरर्चयेदित्यर्थः । इदानींचंडीस्तवोपासकानामष्टादशभुजायामध्य
मचरित्रदेवतायामहालक्ष्म्याएवपूजनंनित्यंकाम्यंचेतरयोःपूजनंकृत्वाकृतं
महालक्ष्म्याएवसमर्पणेनतत्पूजयैवान्ययोःपूजितप्रायत्वादितिध्वनयावि
स्तरेणतंदेववर्णयति । अष्टादशेत्यादिनारुधिरारक्तेनेतिब्राह्मणादिक्रमेदेव्यव
स्थापूर्वमेवोक्तानप्रस्मर्तव्यो । सिंहस्यवाहनात्मकरूपमाहासमर्पयेम

मिति चतुर्दशविद्याविहितकर्मात्मकमित्यर्थः ततः अंगदेवतापूजोत्तरं चरि
त्रत्रयेण समुच्चितेनवा मध्यमचरित्रमात्रेणवा स्तोत्रस्तोत्रचतुष्टयेनवा स्तवं वा
अत्रपूर्वापूर्वसंभवेसत्युत्तरोत्तरपक्षोव्यवस्थितः प्रतिश्लोकमिति उक्तमंत्र
विभागान्यतमोपलक्षणमिदं अत्रकेचित्कवचादित्रयस्यरहस्यत्रयस्यचप्र
तिश्लोकंहोममनुमन्यंते तत्रकवचांशेहोमानयुक्तः तंत्रांतरनिषेधात् तथा
चचंडिस्तवे प्रतिश्लोकमेवैकाहुतिरिष्यते रक्षाकवचेमंत्रेहोमस्तत्रनकार
येत् सोव्यक्तकवचेमंत्रैः प्रतिश्लोकंजुहोतियः स्याद्देहपतनंतस्यन
रकंचव्रजेत् अंधकारख्यमहादैत्योदुर्गाहोमपरायणः कवचाहुतिजा
तायान्मोहेशे ननिपातितः इत्यादिरतावशक्तस्यपक्षांतरमाह जपेद्वा
स्तोत्रमंत्रैर्वेति अयंहोमः प्रकरणात्पूजांगं अस्याः कामन्यत्वेनियमेवक्ष्यते
णकारएवंयइतिद्वा ष्यांठयसंहरतिं तस्मादिति ॥ इतिश्रीगुप्तवत्यां
वैकृतिरहस्यव्याख्या ॥ ॥ अथनंदजादिमूर्तिसप्तकस्योपास्तिंसंक्षिप्यात्

नंदेत्यादिना पाशाब्जैरिति अब्जाब्जांरयः मकमत्स्यमेवचा
क्ष्मीध्यानेहस्ताभ्यांपद्मद्वयधारणस्यान्यत्रदर्शनात् पतिंनारीवे
त्यनुरागमात्रंवोदृष्टांतःपात्रं मधुपानसाधनं शिलिमुखाबा
णाः धनुर्बाणपद्माक्षानबिभ्रतीचतुर्भुजैरित्यर्थः ज्ञाताक्षीमू
र्तिर्दुर्गामूर्तेरवतारांतरत्वाभावेनशाखंभरीपूजाविधिमेवत
त्रातिदिशति सैवेति चंद्रहासं खड्गं सप्तमीमूर्तिमहातेजसंरिति
रहस्यत्रयस्याप्यध्ययनविधये व्याख्यानमिति अथहितः अर्थवद
नसहितरतिसर्वशिवं ॥ ॥ रतिमूर्तिरहस्यव्याख्या ॥ ॥ चतु ष्ट
यपीठिकाम्नांप्राच्यांनानाचतुष्टये ॥ चमत्कृतिकरीभूयान्नवी
नानांचमत्कृतिः ॥ साधुच्छायप्रमितप्रमोदवर्षेचिंदंबरेलनिता ॥
साधुच्छायप्रमितप्रमोदवर्षेचिंदंबरेलनिता ॥ २ ॥ श्रीकाशीपुर

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

वासिसोमपसुधीगंभीरराडभारतीपुत्रेणाग्निचितामयारचितायां
डिस्तुतेस्तीकाया॥यानंदादिषुसत्पमीप्रेमरिणीश्रीमातस्समतीक्षेत्रे
नःकुलदेवतावसतिसाश्रीचंदलाश्रीयतां॥३॥गुरुरेवशिवोगुरुमेवम
जेगुरुरेवसहास्मिनमोगुरवे॥नगुरोरधिकंशिवुरस्मिगुरोमंति
स्तुगुरोजयनाथगुरो॥४॥॥इतिश्रीमत्सदाक्यप्रमाणपारावा
पारीणधुरिणसर्वतंत्रस्वतंत्रश्रीमद्गंभीरराजभारतीदीक्षितालब्ध
श्रीस्करराजभारतीदीक्षितमहाग्निचितारचितायुत्पत्तीसमाप्ता
सत्पत्तीव्याख्यासमाप्ता॥॥५॥महाकालीमहालक्ष्मीमहासरस्व
तीदेवताभ्योनमः॥श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥॥
उवाच अर्ध श्लोक पुनस्तंत्रः तपात् श्लोक
५७ ३८ ५३७ २ ६६ ५७८
एकुण७७२तिथिवं॥श्रीक्रोधीनामसंवत्सरेजेष्ठशुध९तिथौ गुप्त
वतिग्रंथसमाप्तः॥५॥